

ТЕЈМУР ЕЛЧИН

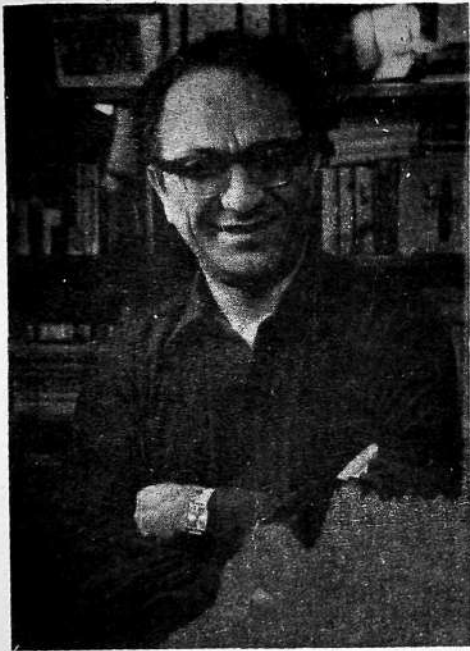
БАБАЛАР

НӘНӘЛАР

НӘВӘЛАР

КӘНЧЛИК
БАҚЫ
1995

1995
202

ТЕЈМУР ЕЛЧИН

Ш9
Е53

**БАБАЛАР
НӘНӘЛӘР
НӘВӘЛӘР**

63390

63055

Азербайджанская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А.Ф. Ахундова

АРХИВ

Ш 9(2 = А)

Аз 2
Т 33

Редактору: *Һидајәт*

Тејмур Елчин.

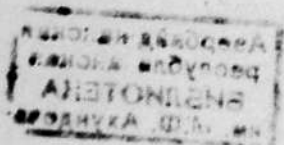
Т 33 Бабалар, нәнәләр нәвәләр. Б.: Кәнчлик.
1995. 112 сәһ.

Китаба ушагларымызын севимли шаири Т. Елчинин ширин, ојнаг, балаларымызы көзәл күнләрә, күнәшли сәһәрләрә чағыран илһамлы ше'рләри, нәғмәләри, нағыл — поемалары дахил едилмишдир.

Аз 2

4803060202 — 28 — 90
Т М 653 [07] — 95
ISBN 5 — 8020 — 0417 — 7

С Кәнчлик, 1995

Бабам белә дејәрди:
Өмүр кәлиб-кәдәндир...
Нәвәләри чох севирик,
нәдәндир?

БАБА НӘҒМӘСИ

Узун илләр боју республикамыздан кәнарда јашадығымдан көркәмли шаиримиз Тејмур Елчини шәхсән танымамышам вә гәрибәси будур ки, хәјәлымда ики Тејмур мұәллим олуб, бири — балаларымызын севимли шаири, экрандан, ефирдән, сәһнәләрдә тәбии нәғмәләри сәсләнән, дүнја әдәбијјаты инчиләриндән дилимизә чевирән Тејмур Елчин, дикәри — идеолокија сәһәсиндә јүксәк вәзифәләр тутан Тејмур Әлијев. Мән Бакыја көчәндән сонра Тејмур мұәллимлә таныш олдуг, о, мәдәнијјәт назиринин мұавини ишләјурди, радио вә телевизия верилишләри комитәсинин сәдрлији дә архада галмышды, МК-нын идеолокија шө'бәсинин мұдирлији дә, һәлә билмирдим ки, нечә ил сонра Тејмур мұәллим јенә МК-ја дә'вәт олуначаг... Вә һејрәтими кизләјә билмирдим: белә мäs'ул, јүксәк вәзифәләр тута-тута /өзү дә о илләрдә! / ушаг дүнјасынын инчәликләрини гәләмә алмаг, ушаг әдәбијјатынын учалығына галмаг һәр гәләм әһлинин иши дејил. Мәдәнијјәт назирлијиндә ишләјәндә Дәдәмиз Горгудун руһундан кәлән «Оғул Буғач» дастаныны јаратды. Көзәл ше'рләр, поемалар јазды, тәрчүмәләр етди. Ешидәндә — Тејмур мұәллим јенидән Мәркәзи Комитәјә мäs'ул вәзифәјә /бу дәфә үмүми шө'бәнин мұдири / тәсдиг едилиб, дүзү, фикирләшдим ки, бу дәфә ушагларымызын көзәл шаири бир мүддәт сусачаг, чүнки о шө'бә ағыр шө'бәдир, республиканын да ки, ағыр күнләри артыг башламышды вә Тејмур мұәллим бир мұсаһибәсиндә Дағлыг Гарабаг һоггаларыны төрәдәнләрә, бу һоггалары «проблем» сајыб дашнакларә зүј тутанлара тутарлы чаваб вермишди. Амма белә олмады. Бу китаба дахил олан тәзә ше'рләриң чоху елә о вахтлар јаранды.

Тејмур мұәллимлә бир јердә ишләмиш гәләм достларым — радио вә телевизия верилишләри комитәсинин әмәкдашлары мәнә сәһбәт еләјибләр ки,

о, ишдә сон дәрәчәдә чидди, өзүнә вә һамыја гаршы тәләбкар јарадычы дүшүнән, һәмишә ахтарышлар апаран адамдыр. Демәли, бир шәхсијјәтин варлығында бизим күнләрдә дә кәркин вәзифә борчујла зәриф поезијанын гоша гәнадрлары мүмкүнмүш. Она көрә дә әвәлләр ағлыма кәлмәзди ки, мүнүм вәзифәләр тутан партија-дәвләт ишчиси кәркин ишдән, узун-узады, арамсыз телефон сөһбәтләриндән, мәнтигли-мәнтигсиз ичләсләрдән, мүшаһидәләрдән.. сонра мачал, ижкан тапыб балаларымыз үчүн саф, сәмими нәғмәләр јарада. Шаирин тәзә китабына өн сөз јазанда илләрин о үзүндән кәлән һејрәтими кизләтмәдим, балача вә бөјүк охучуларын /һәр көзәл ушаг китабы һәм дә бөјүкләр үчүндүр!/ мүәллифлә шәхсијјәт кими бир азма јахындан таныш олмаларыны йстәдим.

* * *

Бу китаб «Бабалар, нәнәләр, нәвәләр» адланыр вә бабалардан нәвәләрә, нәтичәләрә... узанан јолларын әкс-сәдасы, варлығы, әбәдијјәти әкс олунур мисраларында. Баба — огул — нәвә... варса, нәсилләр әл-әлә тутур, аддымлајыр — халг јашајыр, Ана дилини, Ана торпағыны, мәрәмыны, ән улу чағлардан кәлән мә'нәви хәзинәсини көз бәбәји кими горумалыдыр.

Горумалыдыр. Јашатмалыдыр. Даһа да бүтөвләшдирмәлидир. Чүнки:

Лејла нәнә
нәнәлији
нәнәсиндән
өјрәниб.
Һәјат нәдир?
Гызыл буғда
дәнәсиндән өјрәниб.
[«Лејла нәнә» ше'риндән]

Чүнки Азәрбајман нәнәси дә, Азәрбајман бабасы да узун әсрләрин бағрындан кечиб; сынағындан чыхыб, бабалығы ағсаггал мүдрикләр бабалардан, нәнәлији ағбирчәк нәнәләрдән өјрәнибләр. Чүнки Азәрбајман һәјаты Гызыл буғда дәнәсидир — индинин чөрәјидир, сабаһын — бәрәкәти, тохуму! Буна көрә дә Тејмур Елчинин тамам мүасир мөвзуда јаздығы ше'рләри охујанда һәм дүнәни, кечмишләри хатырлајыр, һәм дә сабаһа бојланырсан. Баба — нәнә-нәвә јолу әслиндә чох гәдимләрдән башлајыб, бу күндән кечир, истигбала үз тутур вә әсрләр бојунча белә олуб, бир-биринин шәрәфинә абидәләр учалдан, китаб-

лар јазан, нәғмәләр гошан нәсилләримиз мин илләрдир јолдадыр, бир-бирләриндән ајрылмаздыр. Бабаларын әлләринин һәрарәти, нәнә гучағынын истиси бешикдән-бешијә, гандан-гана, чандан-чана кечир. «Чан нәнәм» ше'риндәки кими:

Гучағында, нәнә, сән
Лајла дедин мәнә сән.
Мәним меһрибан нәнәм,
Әзиз нәнәм, чан нәнәм!

Бөјүмүшәм, нәнә, мән,
Гој тутум әлләриндән.
Мәним меһрибан нәнәм
Әзиз нәнәм, чан нәнәм!

Тејмур мүәллим бир сөһбәтдә деди ки, инсанын илк мүдрикләк чағы ики јашындан дөрд јашыначандыр. Ики јашындан дөрд јашыначан мүдрикләк? Бәлкә имәкләјә-имәкләјә, диварлардан тута-тута ајаға галхан, сонра аддымлар атан ушағын илк һәјат фәлсәфәсидир о мүдрикләк? Бәлкә о чағ да һәјат јолунда бир дөнкәдир — 13-14, 17-18, 25-26... јашларындакы дөнкәләр кими?! Фикир версән, күл баланын о јашындакы мүдриклијини дуја биләрсән, Тејмур мүәллим кими баба јашында даһа дәриндән, даһа бүтөв бура биләрсән, о мә'нәви һәјат суалларыны әкс етдирмәк үчүн исә кәрәк... әсл шаир оласан!

— Јухум гачыб...
— Далынча гач!..

[«Бабалар ат бағышлајар нәвәләрә»]

Шаирин бу китабдакы нечә ше'ринин гәһрәманы һеч ики јашына да чатмајыб; амма дүшүнүр, бөјүјүр, һәлә бабанын да гејдинә галыр:

— Ба-ба! Ба-ба!
— Һајчан!..
— Баба!..
Лә-лју! Лә-лју!
Мәни чај ичмәјә
Чағырыр Ајсу!

Ушаг дүнјаја кәлән күндән бөјүјүр вә дүнјаны анлајыр. Лајлалардан анлајыр, севмәчәләрдән, тапмачалардан, билмәчәләрдән... анлајыр. Ушаг дүнјада нә көрүрсә, гәлбинә көчүрүр, јаддашына јазыр. Биз, бөјүкләр исә... ушаг әлминин һеч јүздә бирини дә дуја билмирик, јаза билмирик. Тејмур Елчин ушаг

дүнжасыны аддым-аддым бөјүдүүнү диггэтлэ, мәнәббэтлэ мүшәһидә едир, мисраларында әбәдиләшдирир:

...Ајаг ачды,
Диварлардан тутуб кәзди,
Һеч бир кәсдән
Бу ғыз көмәк истәмәзди.

Гошулурду лајласына,
Севмәчәләр, тапмачалар,
Билмәчәләр.
Јапмачалар...

О дејәни, данышаны
Мән јазмышам —
Ики јашы оланачан.
Бир дәфтәрим,
Бир китабым доланачан...

[«Балача Күнајын китабы»]

Бу китаб бөјүк китабдыр; нечә лајласы, нечә шәрғиси, билмәчәси, јапмачасы индән белә јазылачаг. Шаир јолдадыр, нәғмәләринин, мәналы мисраларынын бир ғисми һәлә дил ачмајыб, сәсләнмәјиб.

Тејмур Елчинин ше'рләрини тәзәчә дил ачмыш көрпә ушаг да севә-севә динләјир, әзбәрләјир, нәғмә кими охујур, мәктәбли дә. Бу ше'рләр ејни заманда аталар, аналар, бабалар, нәнәләр үчүндүр, чүнки мисраларында һәрә өз диндә, өз үрәји, өз дүшүнчәси вә анламы илә данышыр. Ону демәк истәјирәм ки, бөјүкләр ушаглары анламаг, онлары бөјүк һәјәтә һазырламаг, сәжими инсан, гејрәтли вәтәндаш кими бөјүтмәк үчүн белә китаблары охумалы вә јеничә дил ачмыш көрпәләрә өјрәтмәлидирләр, ушаг атаны, ананы, бабаны, нәнәни, торпағы, күнәши, бир сөвлә — **Вәтәни** һәм дә поетик мисраларын ширинлијиндә дадмалыдыр вә бу әвәзсиз ширинлији дадырса, мүтләг **севмәлидир**, доғма адамлар да она адиликдән чох уша көрүнмәлидир, торпаг да, күнәш дә!

«Һардан башланыр Вәтән?» — Елә һеј сорушурлар. Ана сүдүндән башлајыр, лајлалардан, нәғмәләрдән, ушаглыгда охудуғун Ана дили китаблардан, Ана торпаг үстүндә илк ајаг изиндән башлајыр, сонра өзүн кими, Вәтән анламы да бөјүјүр, дәринләшир, сонсуз мәнәббәтә — саһилсиз үмманә чеврилир,

јолунда өлүмә дә кетмәјә һазыр олурсан. «Бабалар, нәнәләр, нәвәләр» китабы да бу јолларда јазылыб, ону охујан нәсилләри дә Вәтанин јолундан азмамаға, Ана сүдүнү һалаллыгла јашатмаға, Ана торпағы көз бәбәји кими горумаға сәсләјүр.

Дүнјада һәр шејин ады вар [чохунун ады тапылмајыб һәлә]. Илләрин, ајларын, саатларын, анларын да ады вар вә һәр ан биз һисс етмәдән өмрүмүзә өз адыјла, өз сөзүлә дахил олур. Нағылларын да ады вар, нәғмәләрин дә — онлары јараданларын да! Ушаглар адлары бөјүкләрдән даһа фәал, даһа һәвәслә ахтарыб-арајыр, сораглајырлар. Ушаға нәдән сөһбәт ачсан — кәрәк адыны, јерини-јурдуну, јолуну-изини дә дејәсэн, о, керчәкликлә хәјалын гоша ганадларыјла учуша башлаја, һәгигәтлә тәхәјјүлүн ичијлә аддымлаја, бөјүк өмүр јолуна гәдәм баса! Сүжетли ушаг әсәриндә кәрәк гапыны мүәллиф өзү ача, өзү дә садәчә, һисс едилмәдән ача:

Бу нағылы ешитмишәм
Ғазахлардан.
Хәбәр верир гәдимләрдән,
узахлардан.

Нечә олуб: илләрә дә
верибләр ад.
Бөлүнүбләр: бири хошбахт,
бири бәдбахт,
бири ширин, бири ачы,
бири дадсыз.

Нағыл дејил: ил ғалмады
о күн адсыз...

[«Хошбахт ил»].

Шаирин тәкчә нағыллары, поемалары дејил, бир чох ше'рләри дә сүжетлидир вә һәрәсинин өз ачары вар: балача охучу поетик дүнјаја асанча дахил олур, һадисәләрин, чизкиләрин јоллары, чығырларыјла әдәби гәһрәманларла бирликдә аддымлајыр — севинир, дүшүнүр, кенишликдир, амма ачарсыз дејил, өзү дә сәһрли ачардыр вә... бу ачары балача охучунун өзү тапыр.

Әсл әдәбијјат будур!

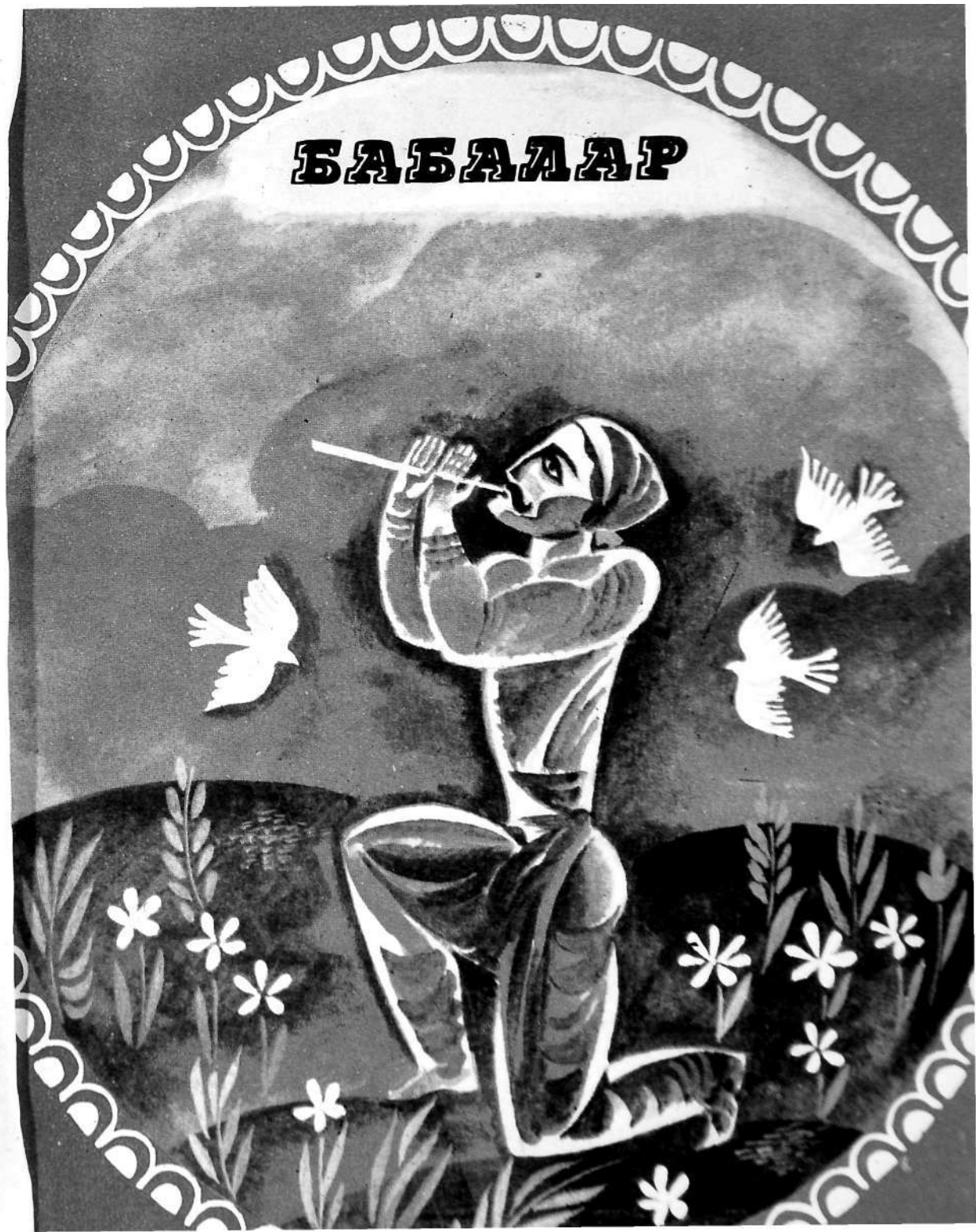
Мәналы китаб ушаға тәзә палтардан да, бәр-бәзәкли ојунчаглардан да көзәл һәддијјәдир. Тәзә палтар көһнәлир, ојунчаг да сыныр, хараб олур... Јахшы китаб исә ушағын гәлбиндә, варлығында һәмишә јашајыр, ону бөјүдүр, дүнјаны анладыр, әсл инсанлыг, әсл вәтәндашлыг јолларында элиндән тутур.

Тејмур Елчинин чохсахэли, кениш јарадычылығынын бир парасы олан «Бабалар, нэнэлэр, нэвэлэр» китабынын шыгына јазылан бу кичик өн сөзүмүн эсас үнваны јашадыгымыз күнлэрин кәнч аталары вэ аналарыдыр: бу китабы күл балаларымыза охујун јазы-позу өјрәнәндән сонра өзлэри охујачалар!

Күл балаларымыза тэзэ палтарларла, көздл ојунчагларла... бирликдә јашы китаблар алын. Лап гәдим чағлардан башламыш дүнјаны һејран гојан милли сөз хәзинәмиз сәнәт инчиләријлә долудур. Дүнјаја ајаг ачан, бөјүјән нәсилләримиз бу инчиләрдән бәһрәләнсинләр. Мәнсуб олдуғлары халгы, агушунда бөјүдүкләри торпағы — Ана Вәтәни даһа дәриндән танысынлар. Дәриндән танысалар даһа чох севәчәкләр. Вэ ата үчүн, ана үчүн бундан бөјүк хошбәхтлик јохдур.

Букүнкү ушаг әдәбијјатымыз өтән гоча әсрләрин позулмаз ән'әнәләри үзәриндә көкләниб вэ бу ән'әнәләри мүасир ше'римиздә сәнәткарлыгга јашадан көркәмли шаиримиз Тејмур Елчинин тэзэ китабы да балаларымыза чох мәтәби ачыр.

Һ И Д А Ј Ә Т
20 нојабр. 1990.

ЛЕЈЛА НЭНЭЈЭ ИТТЯФ

Лејла нэнэ —
үч ананын,
бир атанын
анасы.

Лејла нэнэ —
алты гызын,
үч огулун
нэнэси...

Өз чанындан
чан ажырды,
һәр биринэ
чан олду,

Илләр нә тез
кәлиб-кечди,
кәнчлији
бир ан олду.

Һәр нәвәјә
лајла гошду,
дил өјрәтди
нәнәси,

Маһныларын,
нағылларын
мәскәнији миш
си нәси.

Лејла нэнэ
нәнәлији
нәнәсиндән
өјрәниб,

Һәјат нәдир?
Гызыл буғда
дәнәсиндән
өјрәниб.

Нәвәләрә
ән әзиз јер
гучағыдыр
нәнәнин,

Нәвәләри
ән истәкли
гонағыдыр
нәнәнин...

Өтүб илләр,
нәнә олуб
Шәргин көзәл
Лејласы,
Лејла нәнэ —
балаларын
ән севибли
лајласы.

ДАҒ

— Көрүрсәнми о дағы?
Нечә дә мәғрур дуруб
Булудларын дајағы!

— Гочадыр, о дағ дејил,
Архасында јапынчы,
Фикрә кедиб елә бил.

Башы агаппаг олуб,
Әжилмәјиб, сынмајыб,
Бабам дөнүб дағ олуб!

НӘНӘМ СӘМӘНИ ГОЈДУ

Нәнәм сәмәни гојду,
Јаз кәлди евимизә.
Үрәјимиз ачылды,
Саз чалды бабам бизә.

Нәнәм сәмәни гојду,
Бугда чүчәрди, галхды,
Нимчәдән кичик зәми
Јам-јашыл бизә бахды.

Нәнәм сәмәни гојду,
Әтри кәлди чөрәјин.
Јада дүшдү кәндимиз
Даға дөндү үрәјим.

Нәнәм сәмәни гојду,
Елә бил евдә тојду.

ЕЛЈАЗ БАБА

Баһар кәлди, дурналарым
кери дөндүләр,
Гара көлүн саһилиндә
јерә ендиләр.

— Елјаз баба! Салам!—дејиб
назәндә гушлар
Ширин-ширин гонушдулар,
гур-гур диндиләр.

Елјаз баба саз көтүрдү,
чалды, чағырды,

Синәсиндән даша-даша
булаг ахырды.
Хејир-дуа верирди о
елин јазына,
Үстүнә нур чиләнирди,
чичәк јағырды.

Елјаз баба уча дағдыр,
дурур вүгарлы,
Әкинчидир, бичинчидир,
әли габарлы.
Гочалмаз о, үрәјиндә,
даим баһардыр,
Сач-саггалы гышдан галыб
шахталы, гарлы.
Елјаз баба, уча дағдыр,
дурур вүгарлы.

БАБАЛАР АТ БАҒЫШЛАЈАР НӘВӘЛӘРӘ

Бајрам баба фикрә кедиб
Маса далында,
Өз-өзүнә нәсә дејир,
Данышыр, јазыр.

Өтән илләр чығыр салыб
Онун алнында,
Сачларына гар әләниб,
Гыш олуб јазы.

— Баба, һәлә јатмамысан?!..
Сабаһын хејир?

— Нијә белә тез дурмусан?
Нәнән нә дејир?

— Нәнәм јатыб раһат-раһат..
— Кет, сән дә јат!

— Јухум гачыб...
— Далынча гач!..
Хејли күлүр баба, нәвә,
Бир ан севинч долур евә.

— Баба, сәнин бабан олуб?..
Бајрам баба чиддиләшир:
— Олуб бабам.
Сән көрмәдин... Өлүб бабам.
Мәни лап чох истәрди о.
Бир күн мәнә
Гәшәнк бир ат көстәрди о.
«Чапа билсән, сәнинкидир!»—
Деди мәнә.
Миндим аты, чапыб кетдим.
Гајыданда
Һамы мәни алгышлады.
Бабам о күн
Аты мәнә бағышлады.

— Баба, сән дә...
— Бағышларам...
Тапа билсәм.
Бағышларам —
Бабан кими
Чапа билсән.

ЧАЈЫН О ТАЈЫНА КЕЧИРДИ НӘНӘ

Төкүлүшдүк машындан
Чај гырағына тездән.
Дашлары јуја-јуја
Чај ахыр, сујуу диздән.

Јеримиз о тајдадыр:
Чырманырыг кечмәјә,

Самоварын чајыны
О саһилдә ичмәјә.

Һамы кечир. Бәс нәнә?
Горхур, јыхылар суја..
Нәвәнин гучағында
Нәнә кечир о таја.

Нәнә — од-очаг нәнә!
Инди — бир гучаг нәнә!..

БАБА ХӘСТӘ ИДИ

Баба хәстәләниб,
созалыб евдә,
Севинч дә, күлүш дә
азалыб евдә.
Јаман фикирлидир,
күлмәјир үзү,
Бахыр узаглара,
јол чәкир көзү.

Бабанын башына
доланыр нәнә,
Чыраг олуб гоча,
о да — пәрванә.

Нәнә сүфрә ачыр,
нимчәләр дүзүр,
Мүрәббә кәтирир,
кедиб чај сүзүр.
Үрәји ачылмыр:
киши хәстәдир,
Дојуб дүнјасындан,
һеч нә истәмир..

Чалыныр гәфләтән
гапынын зәнки,

Бир анда дәјишир
гочанын рәнки.
Сычрајыр јатагдан
баба гуш кими.
Ичәри долушур
бирдән нәвәләр
Баһары кәтирән
гарангуш кими.

— Бәс Ајсу, Наилә?
Ајаз һаны бәс?
— Баба, кәл, бизи тап!
— һарданды бу сәс?

Гапынын далындан
чыхыр көрпәләр,
Гачырлар, бабаны
гучуб өпәләр.

Баба хәстә иди.
Гачыб хәстәлик.
Евинә тој-бајрам
кәлиб үстәлик.

ЧӨРӘК НӘДӘН ОЛУР

Гывраг бир гочајды
Дашдәмир баба.
Бәдәни мөһкәмди
Дашдан, дәмирдән.
Онун бир сөзүнү
Јаздым китаба.
Аз-аз данышарды,
Динәрди һәрдән.

Маһир бәнна иди,
Көчүб, дүнјадан.

Тикдији евләр вар,
Дурур Бақыда.
Јадикар галыбдыр
Дашлар бәннадан,
Үрәји дөјүнүр,
Вурур Бақыда.

Бабасындан дејир
Чаван мүәллим:
— Чоху үч-дөрд јашым
Оларды мәним.
Раһат бурахмырды
Мәни суаллар.

Бабамла икимиз
Едирдик наһар.
Ағзымда чөрәјин
Дады, ләззәти.
— Чөрәк нәдән олур? —
Сорушдум ондан.
Бабам: — дашдан! — деди,
Инандым гәти.
«Чөрәк дашдан олур!»
Галды јадымда.
Чохларына дедим
Бу һәгигәти,
Олду инанан да,
Инанмајан да.

Илләр учуб кедир,
Дәјишир һәјат,
Галыб гулағымда
Бабамын сәси.

«Чөрәк дашдан олур!» —
Беләдир, һәјат,
Һәјатын бизләрә
Әбәди дәрси.

ГОЧА НӘНӘМИЗ

Јығышыб адамлар
Бөјүк нәнәни
Көрмәјә кәлиб.
Һамысы нәнәјә
Сон борчларыны
Вермәјә кәлиб.

Һагсызлыг көрәндә
Дөзә билмәјән,
Алышан нәнә,
Һамынын ишинә
Көмәјә кедән,
Гарышан нәнә
Ағыр хәстәдир.
Һәкимләр дејибләр:
Сағалмаз даһа,
Сон нәфәсдәдир.

Бизим бабамызын
Анасыдыр о —
Гоча нәнәмиз.
Атамыз, анамыз
Нәвәләридик,
Нәтичәси — биз.

Јумулуб көзләри,
Ешитмир нәнә,
Данышмыр нәнә.
Өзкә вахт олсајды
нәсә дејәрди
нәвәләринә,
Нәтичәсинә.

Сорушурду дүнән
Һамыны бир-бир,
Салмышды јада,
Нәнәни унудуб,

Јада салмајан
Адамлары да.

Елә бил инди о
Һамыдан күсүб,
Барышмаз даһа.
Һеч кәсин ишинә —
Јалварсалар да
Гарышмаз даһа.

Дедиләр: көрмәјәк,
Дөзә билмәрик,
Балачајыг биз.
Дедиләр: чан верир,
Көчүр дүнјадан
Бөјүк нәнәмиз.

Һамы ағлајырды,
Јатыбдыр нәнә,
Алмырды нәфәс.
Һөнкүрүрдү Ајаз:
— Бизим нәнәмиз
Ким олачаг бәс?..

БАБАМ ОЛМАСА ИДИ...

Гары нәнә сөз ачды
Ушагыг илләриндән,
Бабасыны јад етди,
Бир аһ чәкди дәриндән,
Рәһмәт дејиб, вурду хач,
Јашарды көј көзләри.
— Мәнә јадикар галыб
Бабамын чох сөзләри.
Дејирди:
«Һара кетсән — көрүрәм,
Сән нә етсән — көрүрәм,

63390

Арханча кәлирәм мән,
Нә етсән — билирәм мән».

Нә етсәм,
Һара кетсәм —
Билирдим ки, билир о,
Һәр шейдән хәбәр тутур,
Һеј архамча кәлир о.

Чох дәчәл бир гыз идим,
Ата-анасыз идим,
Оғланлардан бетәрдим...
Бабам олмаса иди,
Ким билир, һараларда
Јох олуб мән итәрдим...
Бабам олмаса иди.

Ө-ЗҮ!

Нәнәсиндән тез-тез күсүр
Балача Алмас.
— Нијә күсүр? Нәдир сәбәб?
— Елә шеј олмаз!

Она јемәк верир нәнә,
Батыб үст-башы.
Хөрәјинә гарышыбдыр
Гызын көз јашы.

Нәнәсинә будур сөзү:
— Ө-зү, ө-зү, ө-зү!..

Сәһәр кәлиб кејиндирир
Алмасы нәнә.
Гызчығазын һирси тутуб
Ағлајыр јенә.

Нәнәсинә будур сөзү:
— Ө-зү, ө-зү, өзү!..

— Вер әлини, кедәк баға,
Кәзишәк бир аз.
Нәнәсиндән наразыдыр,
Күсүб гызчығаз.
Јенә дејир һәмин сөзү:
— Ө-зү, ө-зү, өзү!..

Нәнә билмир, сөзүн дүзү,
Гыз истәјир:
Хөрәјини јесин өзү,
Палтарыны кејсин өзү,
Өз јолуну кетсин өзү.

ЧАН НӘНӘМ

Гучағында, нәнә, сән
Лајла дедин мәнә сән.
Мәним мейрибан нәнәм,
Әзиз нәнәм, чан нәнәм!

Бөјүмүшәм, нәнә, мән,
Гој тутум әлләриндән.
Мәним мейрибан нәнәм,
Әзиз нәнәм, чан нәнәм!

АЈ МӘММӘД!

Ојадыр бабаны
Нәвәси.
Кәсилир аз гала
Нәфәси:
— Күн чыхды; сәһәрدير
Ај Мәммәд!
Тез ол, дур! Кечикмә!
Ишә кет!

Баба тез јујунур,
Кејинир.
Нәвәси дарыхыр,
Дејинир:
— Тез ол, тез! Ај Мәммәд!
Кечикмә, ишә кет!..

Кедибдир бабасы.
Галыб тәк.
Көзләјир ахшамы.
Кәләчәк.

Јер тапмыр өзүнә,
Көрән јох,
Бабанын јерини
Верән јох.

Ахшамдыр, зәнк олур...
— Нәнә, гач!
Бабамдыр. Гапыны
Тез ол, ач!..

— Ај Мәммәд! Де, сәнә
Нә олуб?!
Билмир о; баба чох
Јорулуб.

— Де, нијә төкмүсән
Гаш-габаг?!
Олмады! Ај Мәммәд!
Мәнә бах!

Ачылыр бабанын
Голлары,
Галдырыр нәвәни
Јухары.

Атылыр, тутулур
«Ај, Мәммәд!»

Галханда гышгырыр:
— Ај Мәм-мәд!
Дүшәндә гышгырыр:
— Ај Мәм-мәд!

АЛТЫ ЈАШЫМ ВАР

— Мәктәбә јаздыр мәни,
Алты јашым вар, баба!

Вар китабым, дәфтәрим,
Карандашым вар, баба!

Өјрәнмишәм бағчада
Охумағы, јазмағы.

Көрәрәм сәһвим олса,
Бачарарам позмағы.

Балачајам, дејирсән,
Бир бах, бығларым чыхыб...

...Чохдур сөзү Тоғрулун,
Мәктәб үчүн дарыхыб.

БИР КҮН БИР ГЫЗ КӘЛДИ БИЗӘ

Бир күн адсыз,
Көрпә бир гыз
Атасынын гучағында,
Ана сүдү додағында
Кәлди бизә.
Бабасына,
Нәнәсинә
Гонаг галды.
Истәјәндә јемәјини,

Исладанда бэлэјини
Утанмады,
Һарај салды...

Јахшы бир ад
Тапдыг она —
Кэлди хоша.
Өтдү ајлар,
Јарым или
Чатды баша.

Елә бил ки,
Бизэ чохдан танышды о.

Гымылданды, гығылданды,—
Сөз өјрэнди, данышды о.

Ајаг ачды,
Диварлардан тутуб кээди,
Һеч бир кэсдэн
Бу гыз көмөк истэмээди.

Гошулурду лајласына
Севмәчәләр, тапмачалар,
Билмәчәләр,
Јапмачалар...

О дејәни, данышаны
Мән јазмышам —
Ики јашы оланачан.
Бир дәфтәрим,
Бир китабым доланачан.

Гулаг асын,
Јаздығымдан,
Көрдүјүмдән дејим сизэ.
Бир нәнәнин,
Бир бабанын севинчини
Сиз көтүрүн өзүнүзэ...

НӘНӘНИН, БАБАНЫН СЕВМӘЧӘЛӘРИ

Күнәши аја гатдым,
Мән бир нәғмә јаратдым.
Бу нәғмә Күнајымдыр,
Көрпә торағайымдыр.

Ајды бу, —
Күнајды бу;
Нәнәсинә пајды бу,
Бабасына һајды бу! —
Ајды бу, —
Күнајды бу!

* * *

А гызы, гызы,
А мызы, мызы,
Ким ағладыбдыр
Бу гызымызы —
Күнајымызы?

* * *

Күн чыхды,
күндүз олду,
Дүзәнләр дүмдүз олду.
Ојанды Күнај балам,
Бир севинчим јүз олду;
Ај балам, —
Күнај балам!

Ај чыхды,
ахшам олду,
Көј үзү шам-шам олду.
Күнај бешијә кирди;
Бешији бағчам олду;
Ај балам, —
Күнај балам!

ҺӘР ШЕЈ! ҺӘР ШЕЈ!

Сорушду нәнәси Күнајдан:
— Базардан нәнә

Нә алсын сәнә?
— Һәр шеј! Һәр шеј!

Сорушду атасы Күнајдан:
— Мәнсиз бурда сән
Нә елә-ми-сән?
— Һәр шеј! Һәр шеј!

Сорушду аңасы Күнајдан:
— Нә дејим сәнә
Күнәшдән, Ајдан?
— Һәр шеј! Һәр шеј!

Сорушду бабасы Күнајдан:
— А дәчәл гызым,
Сәнә нә јазым?
— Һәр шеј! Һәр шеј!

АЈ-ЈАЈ-ЈАЈ!

Китабыны чырды Күнај,
Сонра деди:
— Ај-јај-јај!
Хөрәјини төкдү јерә,
Чығырды о бирдән-бирә:
— Ај-јај-јај!
Палтарына дағытды чај,
Салды һарај:
— Ај-јај-јај!
— Ким еләди буну, Күнај!
— Дудаж, Дудаж!
Ај-јај-јај!

ТАНАША-КАСЫС вә ја КАРАНДАШ-КАҒЫЗ

Шәкил чәкир Күнај
Рәссам олуб бу гыз;
Јазыр, чызыр, позур,
Галмыр гәләм, кағыз.
Бир дә көрдүн кәлир,
Кәлир аша-аша;
Сыныб карандашы
Дејир:
— Вер танаша!
Касыс да вер, баба,
Касыс да вер, касыс!
Шәкил чәкир Күнај,
Рәссам олуб бу гыз.

АХТАРМЫШДЫМ

Бир күн сәфәрә чыхдым,
Күнај үчүн дарыхдым.
Гајыданда өпүшдүк,
Гучағлады о мәни:
— Һара кетмишдин, баба?
Ахтармышдым мән сәни.

КӨЈДӘН ҮЧ АЛМА ДҮШДҮ

Нәнә нағыл данышды;
Нағыл сизэ танышдыр:
Бир кечинин
Үч чәпишин,
Чанаварын нағылы.

Дәчәлләрин,
Гочагларын,
Лап балача
Ушагларын нағылы.

Нә јахшы
Јахшы олду
Бу нағылын ахыры:

Шәнкүлүм дә,
Шүнкүлүм дә,
Мәнкүлүм дә
галды сағ.

Дедиләр ки,
Күнај јатсын,
Күнај дурсун,
Кәлсин бизә
Дөрдүмүз дә
ојнајаг.

Нағыл битди.
Чәпишләр дә
Гачыб кетди.
Көјдән

Үч алма дүшдү:

Нәнә деди:
— Күнај тез ол,
бөлүшдүр
— Күнај деди:

— Бири нәнәмин,
— Бири бабамын,
Бири дадајын,
Бири Дудајын.

— Бәс Шәнкүлүм?
— Бири дә Шәнкүлүмүн
— Бәс Шүнкүлүм?
— Бири дә Шүнкүлүмүн.
— Бәс Мәнкүлүм?
— Бири дә Мәнкүлүмүн...
Нәнә һеј күлдү.

КУНАЈ ЈАТЫР

Ахшам олду,
Күнај кирди јатағына.
Гызылкүлүн
Әтри долду отағына.

Гаранлыға
Сәпәләнди ағ улдузлар,
Јухусуна
Шәкәр гатды јухусузлар.

Күләк әсди,
Ләјлә деди јатанлара,
Көј јухунун
Әтәјиндән тутанлара.

Јатмыр Күнај,
Јуху кетмир көзләринә;
Ләјлә дејир өз-өзүнә,
Гулаг асын сөзләринә:

— Ләјләј дедим,
Јатасан, ја-та-сан!
Гызылкүлә
Батасан, ба-та-сан!

Күнај јатмыр,
Јуху батмыр һеч ағына,
Гулаг асыр
Өз-өзүнүн нағылына:
— Мәнәм, ачын!
— Мән кәлмишәм,
Ағзымда от
Кәтирмишәм,
Дөшүмдә сүд
Кәтирмишәм...

Јох, ач-ма-рыг!
Сән дејилсән
Анамыз!..

Күнај јатмыр,
Көзләринә кәлмир јуху.
Данышыр о, өз-өзүнә
Дејир: оху!
— Пырр еләмир,
Гушлар учмур;
Јатыб гушлар.
Итләр һүрмүр,
Һеч нә көрмүр;
Јатыб итләр.
Атлар гачмыр,
Кишнәмир һеч;
Јатыб атлар.
Нәнә јатыб,
Баба јатыб,
Елшән јатыб,
Нәркиз јатыб,
Һава јатыб.
Дәниз јатыб,
Һумај јатыб,
Һамы јатыб,
Күнај јатыб.

Јох, јох, јата билмир Күнај;
Чағырыр ки, кәлсин нәнә,
Ләјләј десин нәвәсинә.

ҮЧ ЈАШЫ ВАР КУНАЈЫН

Бөјүдү Күнај,
Олду үч јашы.
Нағыллар билир
О јахшы-јахшы.
Јухулар көрүр,
Данышыр бизә.

Пиано чалар
Десәниз сизә.

Ше'рләр билир,
Гошур өзү дә.
Ше'рдир һәр шеј
Онун көзүндә.
Бөјүјүр Күнај,
Гочагдыр, гочаг
Нәнәси дејир:
Шаир олачаг.

КУНАЈЫН ШЕ'РЛӘРИНДӘН

Ура!
Нәнә кәлди
Бура!

Күн чыханда дејир:
— Сабаһын хејир!

Ај чыханда дејир:
— Ахшамын хејир!

ДӘВӘФИЛ

Бир күн баба
Китаб алды Күнаја.

Шәкиллијиди.
Нағыллыјды,
Ағыллыјды бу китаб.
Китабын үстүндә фил,
Филин үстүндә зәнбил
Зәнбиллә довшан, дәлә.

Ики пишик, бир чэпиш
Тутмушдулар эл-элэ.

Фил гэрибэ фил иди,
Жекэ, Индистан фили,
Раһатча апарырды
Үстүндәки зәнбили.
Нарданса гајыдырды
Вэтэни Индистана,
Зәнбилдәки достлары
Гонаг кедирди она.

Јолдан кечэн адамлар
Мат галырды бу филэ:

Нијэ белэ јүклэниб
Нара кедир бу белэ?

— Хортумуна бахын бир,
Јелләнчәкдир елә бил,
Отурдуб үч дәчәли
Тәрпәдир пәһләван фил.
Гышгырырды бир ушаг:
— Дәлә, дәлә, ај дәлә
Вермә эзијјәт филэ!

II

Күнај чох балачајды,
Тәзәчә ачмышды дил,
Дост олмушду китабла,
Хошуна кәлмишди фил.

Нә сәһәр, нә дә ахшам
Ајырмырды китабдан,
Бахырды вараг-вараг,
Бахырды һејран-һејран.

Һејванлар һардан кәлиб
Долушуб бу китаба?
Һамысыны бир јердә
Нечә кәтириб баба?
Нечә чатыбдыр күчү,
Көтүрүб ағыр фили,
Үстүндәки зәнбили,
Зәнбилдәки довшаны,
Пишикләри, дәләни?

Нә јахшы ки, китабдан
Гачмајыб дәләчикләр,
Дуруб бахыр Күнаја
Гапгара киләчикләр.

Гызчығаз шәкил-шәкил
Ахтарырды достуну,
Көрәндә севинирди,
Чағырырды тез ону:
— Фиил! Фиил!

Һејванлар да севирди
Бу шән, мөһрибан фили,
Көрмәк истәјирдиләр
Јекә, пәһләван фили.

Чыхыб судан ғыраға
Охујурду гурбаға:
— Гурр! Гурр! Јекә фил кәлир
Үстүндә зәнбил кәлир.
Гурр! Гурр!

Күлүрдү Күнај бала
Гурбағаја дејирди:
— Дубалјады, дубалја!

Кәлди фили көрмәјә
Көдәк, јоғун бир өрдәк,
Кәлди «га!» дејә-дејә.
Чыхды фил кәлән јола

Јанында балалары —
Көрпә-көрпә, сапсары.

Салам верди фил она,
Хортумуну талдырыб
Бору кими чалды: — Дуууу!
Өрдәк јаманча горхду,
Итирди лап өзүнү,
Тамам јаддан, чыхартды
Дејәчәји сөзүнү.
Кәһ саға жедирди о,
Кәһ сола дөнүрдү о,
Кәһ гачырды габаға,
Гышгырырды: — Га, га, га!
Далынча балалары
Кедирдиләр сапсары.

Фил ағыллы фил иди
Јолу верди өрдәјә,
О да кетди ачыглы,
Өзүнү сөјә-сөјә.

Зәнбилдән бәрк-бәрк тутуб
Охујурду пишикләр,
Довшан нәсә дејирди,
Күлүрдү дәләчикләр.

Чәпиш бахырды мат-мат,
Көзләрини дөјүрдү,
Дәлә әјилиб филин
Гулағына дејирди:
— Дејәсән јордуг сәни,
Дајан, фил, динчәл бир аз.
Бирбаша кетмәк олмаз!

Күнај севинирди чох,
Дәләјә чалырды эл.
Дејирди: — Дәвә, кәл, кәл!

Билмирди нәдир дәвә.
Әлиндәки китабы
Ачырды севә-севә,
Дәләни көстәрирди:
— Дәвә, дәвә! — дејирди.

О шәкилли, нағыллы,
О ағыллы китабы
Нара кетсә гызчығаз
Апарырды өзүјлә,
Јатырды, ојанырды
Бу китабын сөзүјлә.

Бир күн китаб јох олду.
Дүзүнү десәк әкәр
Горхдулар Күнај чыра, —
Көтүрүб кизләтдиләр.

Хәбәр тутду гызчығаз.
«Дәвәфил!» — дејә-дејә
Ахтарды о чох јери.
«Фил апарды» дедиләр
Долухсунду көзләри,
Аз галды ки, ағласын.
Сусду, демәди һеч нә,
Бу вахт кәлди халасы
Күнајын көмәјинә. —
Бир јердә ахтардылар —
Шкафлары, тахчаны,
Сандыгчаны, боғчаны.
Еви алт-үст етдиләр,
Тапылмады «Дәвәфил».
Мәтбәхә дә кетдиләр,
Сорушдулар нәнәдән.
Нә десин о? Нәнәнин
Хәбәри јох һеч нәдән.
— Нә? Дәвәфил?
— Дәвәфил!

— Хансы дэвэ, хансы фил?
Хала күлдү нэнэжэ:
— Сэн билмирсэн. «Дэвэфил»
Нэ дэвэдир, нэ дэ фил,
Күнајын китабыдыр.

— Белэ де... Дүшдүм баша...
Аз галыр адам чаша...
Дүнэн китаб көрмү дэм
Үстүндэ јекэ бир фил,
Үч варағы чырылыб,
Јэгин одур «Дэвэфил»?

— Нэ, нэ, одур! Ханы бэс?..
— Дајан, тапым, кәтирим,
Амма чырмасын һеч кәс!..
Нэнэ кетди, кәтирди:
— Бу да бизим «Дэвэфил»!

Севинирди гызчыгаз,
Гышгырырды:
— Дэвэ-фил!
Дэвэ-фил!

О вахтдан кечиб он ил
Саламатдыр «Дэвэфил».
Балача ушаглара
Охујур Күнај ону,
Һеч кәс билмир китабын
«Дэвэфил» олдуғуну.

Шәкилли,
Нағыллыдыр,
Ағыллыдыр бу китаб.
Китабын үстүндэ фил,
Филин үстүндэ зәнбил,
Зәнбилдә довшан, чәпиш,
Ики пишик, бир дэлә,
Јол кетмәкдәдир һэлә.

БАЛАЧА САНИТАР

Санитар сечмишдиләр
Биринчиләр Лаләни.
Хәстәлик јыхыб гызы,
Гарышдырыб аләми..

Керижә галыб ишләр,
Синиф дәјишиб тамам.
Пинтиләрин ичинә
Кетмәк истәмир адам.

Чыхды гыса бир гәрар:
— Сечәк тәзә санитар.
— Кими сечәк, дејин бәс?!
Оғланлар салдылар сәс.
Сәссиз дурмады һеч кәс,
Әлләр галхды:

— Көнүлү!
— Күнајы!
— Чәмиләни!
Ајтән чығырды:
— Мәни!

Күнај гајытды дәрседән,
Данышды бизә шән-шән
Санитар сечкисиндән.

— Мән истәдим Көнүлү,
Чәмиләни, Ајтәни.
Һеч өзүм дә билмәдим:
Бирдән сечдиләр мәни,

* * *

Санитарын јеринә
Евимиздә адамлар
Дәјибләр бир-биринә.
— Тез чанта тапын көрәк!
Сәһәр апарсын көрәк.

— Чантасыз нә санитар?!
— Санитарсыз иш батар.

* * *

Һамы дајаныб бахыр
Күнајын нәнәсинә:
Чанта тикир бајагдан
Санитар нәвәсинә.
Јерә гојмур әлиндән.
Нәнә бир ан гајчыны.
Ағдан тикир чантаны,
Гырмызыдан хачыны.

— Ал, Күнај! Бу да чантан!
Санитарлар ичиндә
Тапылмаз сәнә чатан.

— Сағ ол, нәнә, чох сағ ол!
Күнај гучур нәнәни,
Өпүр дојунча, бол-бол.

— Нәнә, бәс гол сарғысы?
— Чыхартмышды јадымдан
Әлләримин ағрысы...
Тикәрәм.

Нәнә ағ кәсир јенә.
Бүкүр, тикир парчаны.
— Сарғынын хачы һаны?
Бах, тикирәм... Бу да хач!..
Бу да сарғы! Көтүр, гач!

* * *

Сәһәр-сәһәр гапыда
Дуруб Күнај—санитар.
Чанта асыб бөјүрдән.
Үстдә гырмызы хачы.

Ичиндә нә десән вар:
Күл-сабун, ити гајчы,
Палтар шоткасы, дараг,
Көј карандаш, ағ вараг.

Көнүл кәлир биринчи,
Тәртәмиздир үст-башы.
Нәдәнсә бәрк инчијиб,
Јаман чатылыб гашы.

Саламы Күнај верир,
Дајаныб күлүшүрләр.
Нәјә күлдүкләрини
Сөзсүз баша дүшүрләр.

Бир-бир кәлир ушаглар,
Кечир бир-бир гапыдан.
Мөһкәм дуруб санитар.
Јохлајыр дырнаглары,
Әлләри, гулаглары.

Ачыгланыр биринә:
— Дајан, бурада көзлә!
Утанырам јеринә.

Сонра дејир бир гыза:
— Палтарын батыб тоза.
Ал шотканы, тәмизлә!

Һамы кечиб ичәри.
Бурахмајыб санитар
Синифә бир нәфәри!

Инди һамы данышыр
О пинтинин сөзүнү:
Сәһәр дәрсә кәләндә
Јумајыбмыш үзүнү.

Күнај данлајыр ону:
— Тез көтүр бу сабуну,
Гач, кет, јујун, дәрсә чат!

Күнај кечир јеринә,
Әјләшир раһат-раһат.
Чантасында «Мојдадыр»,
Бығларыны ојнадыр.

1. ТОҒРУЛ ЈАТА БИЛМИР

— Јухум кәлмир, ана.
Нағыл даныш, јатым.
Чапа-чапа кәлсин
Мәним көһләң атым.

Тоғрул јата билмир,
Јуху гачыр ондан.
Тоғрул чата билмир.

Нағыл деди ана
Аста-аста она:
— Уча бир дағ башында,
Мин ики јүз јашында
Бир гоча јашајырды,
Гәрибә ады варды:
Кашшеј, өлүмсүз гоча.
Чаны ијнә көзүндә,
Ијнә онун көзүндә
Өзү гызыл сарајда,
Сарај һајда-һарајда.
Өлүмүндән гачарды,
Истәјәндә учарды,
Учарды күләк кими,
Чахарды шимщәк кими,
Гылынч-галхан тахарды,
Ағзындан од чыхарды.
Бир сүмүкдү, бир дәри,
Дәмирдәнди һәр јери.
«Мән өлмәзәм!»—дејирди,
Кими тутса јејирди...

Тоғрул јата-јата
Минди көһләң ата.
Чапды, узаг кетди,
Тез дә көздән итди.
Кедиб көрдү јуху.
Дуруб деди, јаздым,
Сән дә бачар оху.

2. ТОҒРУЛ, КАШШЕЈ ВӘ АЈБОЛИТ

Бу нәдир, тоз гопуб,
Көрүнмүр мејдан.
Вурушур Кашшејлә
Тоғрул пәһләван.

Сыјрылыр гылынчлар,
Башланыр саваш,
Кашшеј дөзә билмир,
Чығырыр: — Јаваш!

Галханлар тоггушур:
— Данг, даранг, даранг!
Гылынчлар сәсләнир:
— Чинг, чиринг, чиринг!

Тоғрула јалварыр
Өлүмсүз гоча:
— Дајан, нәфәс алым,
Оғул, бир азча.

— Мән оғлун дејиләм,
Елә демә, е-еј!
Мән Тоғрулам, Тоғрул!
Сән — гоча Кашшеј!

Јенә вурушурлар:
— Данг, даранг, даранг!

Гылынчлар парлајыр:
— Чинг, чи-ринг!..

Тоғрул јараланыр,
Дүшүр гылынчы,
Кашшејин ағзындан
Јағыр гығылчы.

Чығырыр:
— һа, һа, һа!
Пәһләвана бах!
Гач, кет, бөјүкләрин
Кәлсин, вурушаг!
Сән һәлә ушагсан,
Ушагсан, ушаг!

Тоғрул һеч ағламыр,
Данышмыр һеч нә.
Бирбаш Ајболитин
Кәлир евинә.
Ајболит Тоғрулу
Көрүб ағлајыр:
— Сәнә нә олду, де,
Пәһләван бала?!..
Дуруб, јарасына
Мәһәм бағлајыр,
Дејир: — Чан бала!

Тоғрул чох тәләсир
Сағалсын јара.
Тәшәккүр еләјир
Бизим доктора:

— Сағ ол, әзиз доктор,
Вар ол, һәмишә!
Сағалдым, кедирәм
Јенә дөјүшә.

Дајаныб мејданда
Көзләјир Кашшеј.
Тоғрул ону көрүб

Гышгырыр: — Е-һеј!
Кәлирәм, һазыр ол,
Јенә вурушаг!
Тоғрул пәһләванам,
Дејиләм ушаг!

Јенә дә галханлар
Тоггушур» — Даранг!
Јенә дә гылынчлар
Данышыр: — Чиринг!
Даран, чири иг, даранг,
Чиринг, да-ра-ранг!..

Кашшејдир јыхылан!
Кашшеј верир чан!
Бир јанда гылынчы,
Бир јанда галхан.

— О кимдир галдырыб
Гылынчы көјә,
Дајаныб, гәзәблә
Бахыр Кашшејә?

— Балача Тоғрулдур,
Тоғрул пәһләван.
Билирәм, Кашшејләр
Горхурлар ондан.

3. ГОЧАЛЫБДЫР БАҺАР НӘНӘ..

Гочалыбдыр Баһар нәнә.
Тәк галыбдыр евдә јенә.
Тоғрул кәлиб көрмәјә.

Баһар нәнә күчлә кәзир,
Ағрылара күчлә дөзүр,
Тоғрул дуруб көмәјә.

— Баһар нәнә,
Нијә белә гочалмысан?!
Гочалма!

Күлүр нәнә:
— Индән белә гочалмарам
Тоғрул, галма никаран...

Ахшам олур.
Јуху кәзир отаглары,
Бирчә-бирчә гучағында
Апарыр о ушаглары.

Баһар нәнә
Јенә евдә тәк галыбдыр.
Баһар нәнә кәзә билмир,
Баһар нәнә гочалыбдыр.

Тоғрул гачыр
Нәнәсинин көмәжинә,
Инанмыр о нәнәсинин
«Гочалмарам» демәжинә.

Тоғрул гачыр
Күләк она чата билмәз.

Гој ојансын ағ дев өзү,
О, Тоғрулу тута билмәз.

Гапы ачыг.
Баһар нәнә көрүр ону,
Узаглардан гачыб кәлән
Өз балача Тоғрулуну!

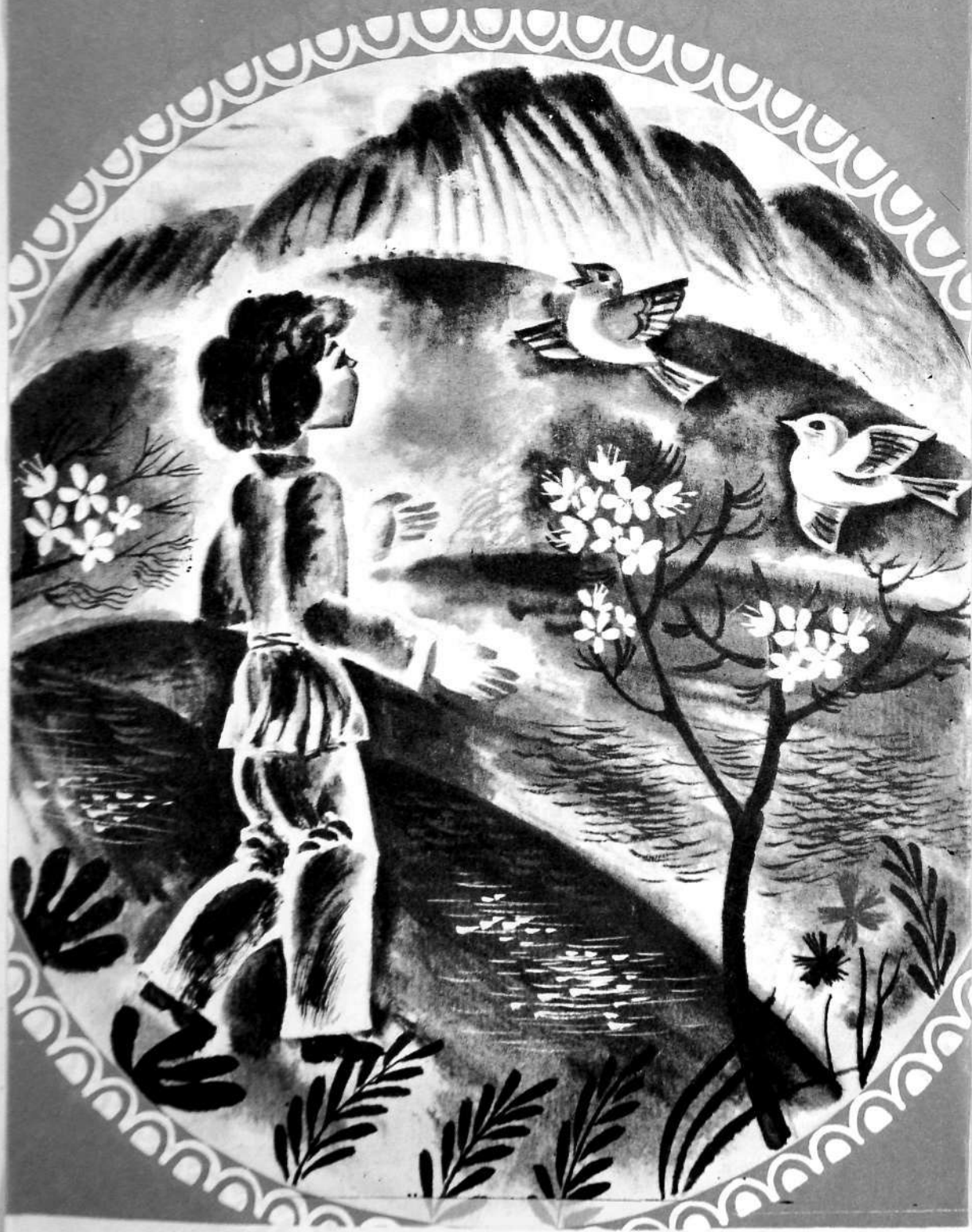
— Баһар нәнә,
Ал, кәтирдим,
Јерә салма!
Сәһрлидир бу алма!
Бах, көр нечә гырмызыдыр!
Тез ол, тез је,
Гочалма!

— Ағрын алым,
Бир аз динчәл!
Һаны алма?!
Јахын кәл...

Тоғрул ачыр көзләрини:
Нә нәнә вар, нә алма.
Ешидирәм сөзләрини:
— Баһар нәнә, гочалма!

НӘНӘЛӘР

ТЕЗ КӘЛИН!..

Рәнкбәрәнк афиша
Асылыб диварда,
Концертә чағырыр,
Дурмајын кәнарда!

Тез кәлин, охујуб
Чалачаг артистләр.
Ики-үч јашында
Балача артистләр.

Тәләсин, концерти
Кәрәк мән апарам.
Кимә јер олмаса,
Тез-десин, тапарам.

Бујурун, әјләшин,
Һөрмәтли гонаглар,
Концертә башлајаг,
Дарыхыр ушаглар.

БИРИНЧИ НӨМРӘ— «НАСЫНЫ ЧАЛЫМ?»

Алгышлар гызышыр
Тамаша залында.
— Күнајдыр, Күнајдыр
Пиано далында!

Сәс кәлир архадан:
— Чалачаг нотасыз?
Бахмајын бојуна,
Гочагдыр бизим гыз.

Күнај тез чеврилиб,
Сорушур нәнәдән:
— Насыны чалым мән?
— Чал көрпә маралым,
Чал, нәји истәсэн.

Јумруча јумагдыр,
Јумрулуб чалыр о.
Дил ачыб данышыр
Күнајла пиано.

Бир мәшһур һаваны
Охујур гызчығаз,
Өзүндән сөзләр дә
Тохујур гызчығаз.

— Самовары алышдырын,
Маша верим, гарышдырын,
Баба мәнән күсүб кедиб,
Ону мәннән барышдырын.

Күлүшүб әл чалыр
Гонаглар Күнаја:
— Нәвәјә афәрин!
Сөз гошуб бабаја.

— Самовара од салмышам,
Истәкана гәнд салмышам,
Бабам кедиб, тәк галмышам...

Һамывы күлдүрүр
Нәғмәли зарафат.
Көрпәнин сөзүнә
Гонаглар галыб мат.

Галхыбдыр ајаға
Бүтүн зал.
Гышгырыр бирисен:
— Јенә чал!

Бабанын үстүнә
Јүјүрүр гызчығаз.
Дејәсэн дарыхыр
О бир аз,
Гучагда отуруб
Нараһат.

«Чал» дежиб, эл вуруп
Чамаат.

— Көрдүнүз, о нече
Чапырды нотасыз?
— Мэн сизе дедимми
Гочагдыр бизим гыз?!

ИКИНЧИ НӨМРӨ— «КАРАКЫЗ»

— О кимдир,
о кэлэн —
Ойнаја-ойнаја?
Балача, гарача
Турандыр, олмаја?

Гара тел төкүлүб
Көзүнүн үстүнө...
Күн дүшүб елэ бил
Өзүнүн үстүнө.

Эјиндэ ағ көјнөк,
Јашыл дон,
Элиндэ көј дараг —
«Микрофон»
Дајаныр,
Дејасэн, сөзү вар.
Дајаныб,
Сүздүрүр көзүнү...
Сакитчэ
Көзлэјир гонаглар...
Таныдыр
Гызчыгаз өзүнү:
— Инди дә ойнајыр
Туран Каракыз!
Јэ'ни мэн...

Өзүјчүн валс чалыр,
Зүмзүмэ еләјир
«Једди көзэлдән»:
— Да-ра-рам-бам,
Да-ра-рам-бам...

Ачылыр голлары,
Дурнадыр елә бил
Сүзүр гыз.
Каһ галхыр, каһ енир
Далгалар үстүндө
Үзүр гыз.
Эл чалыр адамлар
Арамсыз.

Гышгырыр бириси:
— Бра-во! Бра-во!..
Ойнајыр Каракыз,
Неч кәсә бахмыр о..
— Бра-во!
Элиндэ «Микрофон» —
Балача көј дараг.
Охујур, фырланыр,
Билмэјир јорулмаг.

Каһ Зејнэб олур о,
Каһ Алла.
Бир гоча гары да
Дејир өз-өзүнө:
— Нэвэмин гызыдыр.
Намхуда, машалла!

— Афэрин, афэрин,
Гарагыз!
Бәс һара гачды о,
Һара гыз?

ҮЧҮНЧҮ НӨМРӨ— САЧ-ПАПАГ

— Бу кимдир, гыврымсач?
Белә дә сач олар?
— Сач дејил, көрмүрсән
Башында папаг вар,
Чыхартмаг истәмир...

Гызарыр бу сөздән
Артистин гулагы.
Чыхартмаг олар неч
Бу чүрә папагы?

— Шачды, бу, шачымды!
Көрмүрсән шачды бу?!..

Ушаглар күлүшүр,
Күлдүрүр Тоғрулу..
О јенә көстәрир:
— Шачды бу!
— Динмэјин! Инди дә
Папага сөз верәк.
Јох, чашдым, Тоғрула.
Нә дејир о көрәк.

Гыјылыб көзләри,
Төкүлүб гашгабаг.
Башлајыр нағыла
Бизим бу Сач-папаг:
«— Милчәк, Милчәк —
Визилчәк,
Гарны гызылы дибчәк.
Пул тапды о дүзәндә.
Башашагы кәзәндә.
Јолу базара салды,
Текә самовар алды...»

Данышыр нағылчы
Марагла, учадан,

Шириндил гарыдан,
Һөрүмчәк гочадан,
Данышыр, данышыр...
— Нә олду Тоғрула?
Нағылчы ағлады.
Нағылы јарыда,
Јарымчыг сахлады?
Гышгырыр нағылчы:
— Кетдиләр!
Һөнкүрүб ағлајыр!
Нағылчы.
— Сакит ол! Кәлирик,
Ағлама!
Исланыб
Фафашын шалвары.

Нағылчы дөзмәјиб
Јалварыр:
— Мәни дә апарын,
Мәни дә!
— Көзләсән апаррам
Сәни дә!

Данышмыр,
Көзләјир Сач-папаг,
Төкүбдүр һамыја
Гашгабаг.

Дарыхыр гонаглар:
— Нә олду бәс Милчәк
Визилчәк?
— Билмирәм!
— Нејләди Милчәјә

Һөрүмчәк?
— Билмирәм!
— Билмирсэн?! Кет өјрән!
— Билирәм ахы мән!
— Онда де; ешидәк!
— Күсүбдүр, данышмаз.

- Ај, ај, ај!
- Чох тәрсдир, барышмаз.
- Ој, рј, ој!

Нағылын далыны
Көзләјир гонаглар,
Дөзмәјир, дарыхыр,
Дејинир ушаглар:
— Кетмир ки,
Өзүмүз данышаг.
— Нә јаман
Тәрс имиш бу ушаг...
Данышмыр,
Дајаныб сәһнәдә.

Пәрт олур баба да,
Нәнә дә.

Бу заман нағылчы
Ғышгырыр севинчәк:
— Визилчәк! Визилчәк!
Кәлдиләр, кәлдиләр!..

Бајагкы ушагдыр —
Фафашдыр бу кәлән
Папаг да гојубдур
Көндәлән.

Үст-башы тәртәмиз,
Дәјишиб шалвары.

Чырманыб
Көјнәјин голлары.
Ишә бах, бир ишә!
Елә бил кедәчәк
Дөјүшә.

ДӨРДҮНЧҮ НӨМРӘ— «БӘТЈӘ У»

Бахышлар зилләниб
Балача Фәрһада.
Инди сөз онундур.
Дајаныб ортада.

Елә бил мејдана
Чыхыбдыр пәһләван.
Шир илә күләшиб.
Јыхыб бу пәһләван.

Дајаныб, сусубдур,
Ким кәлир күләшә?
Ушаглар бахырлар
Күлүшә-күлүшә.

Дејинир анасы:
— Фафаш, де,
Фафаш, де!

Тапшырыр нәнәси:
— Тәләсмә, јаваш де!

Тәрпәнир додағы,
Фафашын сәси јох,

Елә бил утаныр,
Бурда һеч кәси јох.

— Бәркдән де, ешидәк,
Утанма, де, Фәрһад!
Утанма, баласы,
Сәсини бәрк чыхарт!

Ачылыр, јумулур
Јенә дә додаглар.
Артистин сөзүнү
Ешитмир ушаглар.

Бирдән о башләјыр
Учадан:
— Бәтјә у, бәтјә у,
Сәчә је!

Бахышыр адамлар.
— Нә дејир бу оғлан,
Көрән нә данышыр
Балача пәһләван?

Тоғрул тез јетирир
Өзүнү Фафаша
Тәрчүмә еләјир
Сөзүнү бирбаша:
— Фәрһад дејир:
«Уч, кәпәнәк,
Сәрчә јејәр, уч!»

Әл чалыр, күлүшүр
Концертә кәләнләр.
Һәр шеји анлајыр
Фәрһада күләнләр.

БЕШИНЧИ НӨМРӘ— «ФОКУС-ЈОКУС!»

Артистләрин арасында
Дејирләр бир фоксчу вар.
Беләси һеч көрүнмәјиб,
Чатмаз она фоксчулар.

— Кимдир көрән?
— Кәлин тапаг!
— Таныјырам, бах, бах, одур
Башында вар чил-чил папаг.
— Чечә динмәз отурубдур.
Чыхыш едир
Сунај — Фокус!..
Бахын, будур!..

Сунај кәлир. Күлүр үзү.
Көзләрини ғыјыр, сүзүр.
Һисә-паса булашыбдыр.
Үстү-башы.
Бу күн тамам олачагдыр
Дүз үч јашы.

Сағ әлини галдырыр.
— Сус!
Фо-кус, мо-кус!

Фокусчу баш бармағыны
Бирдән «јејир»:

— Бахын, јо-кус!
Галхыр сағ әл.
Беш бармагдан јохдур бири.
Һамы күлүр:
Баш бармағын галыб јери.

— Вај, вај, Сунај!
Нејнәмисән?
Бармағыны чејнәмисән?
Һеч адам да
Бармағыны јејәр, а гыз?
Конфетдир о, јохса саггыз?

Һамы бахыр бир-биринә,
Баш бармағын бош јеринә.
Фоксчумуз бир аз дурур,
Бизә бахыб, о көз вурур:
— Сәс салма, сус!..

Јенә фо-кус,
Јенә мо-кус.
— Кәлин јахын,
Бахын!..

— Вај-вај!..
— Алдадыбдыр бизи Сунај.

— Јериндәдир баш бармағы,
Сағ элинин беш бармағы!
— Ура! У-ра!..
Алгыш гопур,
Гышгырырлар.
— Сунај — фокус!
Сунај гачыр.
— Сунај јокус!

АЛТЫНЧЫ НӨМРӨ— «МАННЫКАШ»

— Ора бахын: артист кәлир
Бап-балача, бирчә тикә!
Көр нечә дә дејинир о,
Јырғаланыр јекә-јекә.

Габағына гачыр Сунај
— Кәлдин, гагаш?!
Чаваб вермир.
Дон ачылыр јаваш-јаваш.

— Таныш олун:
Ајазды бу!
— Элиндәки газана бах,
Чөмчәјә бах!
— Јәгин хөрәк биширәчәк
Ашпазды бу!

Күлүр һамы.
— Еј, күлмәјин!
Ашпаз дејил, гардашымды,
Мәним бағча јолдашымды.

— Нијә белә дејилир бәс?
— Консертдән кеч хәбәр
тутуб.
Демәјибдир она һеч кәс.
Өзү кәлиб.

Таныјырам Ајазы мән
Гара, күләш көзләриндән,
Јеришиндән, дурушундан,
Далашындан, вурушундан,
Данышмаға һәвәси јох.
Сөз дүзәлдир елә-белә.
Мунчуг кими дишләријлә
Сүдлү сыјыг јејир һәлә.
Сәһәр-ахшам кәлиб дејир:
— Манныкаш вер!
Ким сорушса:—Адын нәдир?
Дејир: — Заза!
Бир ады да «Манныкашдыр».
Ајаз сакит бир оғланды.
Дәчәлликдә инди башдыр.

— Сөз верилир
Ајаз—Заза—Манныкаша!
Күлүш гопур.
Чөмчә-газан дүшүр ишә.
— Даранг, данг-данг,
Даранг, данг-данг,
Јазыг газан!
Бу һаләти
Нә көрән вар, нә дә јазан.

Тәбилчимиз
Вурур, вурур,
Бирдән дурур,
Газаны да, чөмчәни дә
Гојур јерә, һеч нә демир,
Дөнүб кедир аша-аша.

Эл чалан ким,
Сәс салан ким:
— Алгыш, алгыш
Манныкаша!

ЈЕДДИНЧИ НӨМРӨ— ОХУЈУР АЈСУ ТҮРКАН

— Бу гыз кимдир сәһнәдә!
— Танымырам...
— Билмирәм...
— Көрмәмишәм һеч вәдә.

Көзләринин үстүнә
Төкүлүбдүр сачлары,
Ара бир атыр дала.
Һәлә сусур, данышмыр,
Диггәтлә бахыр зала.

Инкилисчә — дурушу,
Франсызча — бахышы,
Алманчадыр күлүшү,
Палтарынын нахышы.
«Микрофон» вар элиндә.
Нәғмәсини охујур
Азәрбајчан дилиндә:

— Мән бир күләм
Өз бағчам вар,
Өз әтрим вар.
Бир сүнбүләм.

Мән бир гушам,
Өз нәғмәми
Сизин үчүн
Охумушам...

Нәғмә гуртаран кими
Һамы галхыр ајаға,
Бахырам сола, саға.
Алгышлар тутуб залы,
Архада чалыныр фит,
Баш әјир кичик артист.
Кимсә јердән чығырыр:
— А-ды, а-ды!
— Олмады!

— Адыны дејин, чаным!
— Ајсу Түркан ханым!

СӘККИЗИНЧИ НӨМРӨ— «ЛАЈЛА ДЕМ...»

Консерт кедәчәк һәлә.
Тәзә бир артист кәлир
Көзләри күлә-күлә.
Таныдыр о өзүнү:
— Јашар гызы Наилә!..

Әјниндә күллү палтар,
Гызылы сачларында
Санчағы вар — «кәпәнәк»,
Гучағында кәлинчик,
Әтрафында күл-чичәк.
Бармағы додағында
Бахыр о инчик-инчик.

— Ајаз, сусс! Гызым јатыр...
Сунај, сус, сусс!.. Бах, белә!..

Охујур јаваш-јаваш,
Һәзин-Һәзин Наилә.

«Лајла дем...
Гызыл күлә...»
Нә тез јатды кәлинчик,
Јумулду көј көзләри,
Ону јухуја верди
Наиләнин сөзләри.

«Лајла дем...
Гызыл күлә...»
Лајланын күчүнә бах!
Консертә кәләнләрин
Чоху инди јатачаг,
Гызыл күлләр ичиндә
Ширин јуху тапачаг.

Пәнчэрэлэр ачылыб,
Мен эсир сэрин-сэрин.
Зала долур багчадан
Этри гызыл күллэрин.
Јуху көрүр јатанлар...
Лајла дајанан кими
Галхыб эл чалыр онлар.

ДОГГУЗУНЧУ НӨМРӨ— «УЗУНДЭРЭ»

— Консертин сон нөмрөсидир
Шәкиллэрә бахын бир-бир.
Һумај чәкиб. Кәлин јахын,
Бахын, бахын!
Көрмәјәнләр! Көзлүк тахын!
Көстәр, Һумај!..
— Бу—Күнајдыр, пианочу,
Бу да Туран, рәггасә гыз.
Бу—Тоғрулдур, нағылчымыз,
Бу — ојунчу Фәрһадымыз.
Бу да Сунај — фокусчумуз.
Ајаздыр бу — газан чалан,
Бу Ајсудур — Ајсу Түркан,
Бу да инчик —
Наиләчик.

Бу бабадыр, бу да нәнә!
Һамысы бир аиләчик
— Бәс сән, бәс сән?
— Мән дә — рәссам!
Өз шәклими чәкмәмишәм.
— Онда ојна, ја да оху!
Чығырырды
Адамларын залда чоху:
— Ојна! Оху!
Чаван бир гыз
Дилләндирир пианону
Көзләријлә чағырмышды
Һумај ону.
Чалынырды «Узундәрә».

Голларыны ачды Һумај,
Елә бил турачды Һумај,
Ојнајырды сүзә-сүзә
Елә бил ки, бала'чејран
Горха-горха чыхыб дүзә.

Эл чалырды залдакылар,
Ајаг үстә дајанмышды.
Далдакылар.
Дејирдиләр:—Сағ ол, вар ол!

Гуртаран тәк «Узундәрә»
Јериндәчә дурду чејран,
Бизә бахды һејран-һејран.

Севинирди баба, нәнә.
Гонағлардан
Бири чыхды орталыға:
— Инди сөзү верин мәнә.

Көзлүјүнү дүзәлдәрәк,
Сусду бир аз, күлүмсәди;
Ушағларә бахыб деди:

— Алгыш бизим
Бу балача артистләрә!
Мин-мин алгыш!

Тез бөјүсүн, тез бој атсын,
Севиндирсин онлар бизи.
Јашатсынлар, јаратсынлар
Нәғмәмизи, рәгсимизи.

Этир сачсын
Күлләримиз ел бағында.
Концерт версин күл балалар
Нәнәләрин,
Бабаларын габағында,
Чумбул көрпәләр —
Ширин-ширин јухуласын
Аналарын гучағында.

АЈАЗ КИШИ ОЛУР МӘНИ ДӘ ЕВЛӘНДИРИН

(Күлмәчә)

Сөз вермишдим данышым
Сизә Ајаз кишидән.
Шәрт бағлајаг: олмасын
Бу сөһбәти ешидән.

Бачыларла далашыб,
Мә'рәкә салыб евдә:
— Мәни дә евләндириң,
Арвад алын мәнә дә!

Бир јандан ата, ана,
Бир јандан баба, нәнә,
Суалларла дүшүбләр
Бу кишинин үстүнә.

— Балачасан һәлә сән.
Нејнирсән евләнмәни?
— Көрмүрсүнүз, дөјүрләр
Ахы, бу гызлар мәни?!

Нәнә күлүр: — Нејләсин,
Чәтинә дүшүб иши.
Һәлә беш јашындадыр,
Көмәк ахтарыр киши!

БУЛУД КӘЛДИ КӨЈ ҮЗҮНӘ

Баба сәһәр ишә кетди.
Ојатмады Ајазы.
Чох кечмәди, ушаг дурду;
Нәнәсиндән наразы.
— Нијә мәни ојатмадын,
Бабаны көрмәдим мән?!..

Көј үзүнә булуд кәлди.
Ајаз күсдү нәнәдән.

АЈАЗЫН ҺӘКИМИ

Јенә Ајаз хәстәләниб,
Сојуг дәјиб она бәрк.
Нәфәсини зорла алып,
Јәгин һәким кәләчәк.

Јох, јох! Һәким кәрәк дејил,
Сағалыр о һәкимсиз.
Ајазын өз һәкими вар,
Билмирсиниз буну сиз.

Дејир тез-тез: — Нијә нәнә
Кәлиб мәни сағалтмыр?
— Нәнә өзү хәстәләниб,
Ајаза әли чатмыр.

СӘНИНДИР

Көзлүјү вар бабанын
Ајаз бахмаг истәјир.
Сааты вар бабанын
Ајаз тахмаг истәјир.

Ајаз көзлүјү тахыр,
Севинир: — Бу мәннимдир!
Ајаз саата бахыр,
Дејир тез-тез: — Мәннимдир?

Бабанын папағыны
Ајаз гојур башына.
Өртүлсә дә көзләри
Папаг кәлир хошуна,
Дејир: — Бу да мәннимдир?

Баба күлүр Ајаза:
— Билирсәнми, ај Заза,
Баба өзү сәниндир?

СОЛДАТ

Ајаз олубдур солдат:
Вар әлиндә автомат
Бахыр телевизора
Салыр евдә партапарт.
Фашистләри «вурур» о.
Фашистләри «гырыр» о.
Бабанын габағында
Әскәр кими дурур о.

АТЛЫЛАР

Вар Ајазын атлары,
Атлыдыр солдатлары.
Әмр еләсә, кишнәјәр
Јерин, көјүн гатлары...

Ајаз дүздү бир анда
Атлылары јан-јана,
Сөзү верди өзүнә —
Балача командана.

Тез анд ичди атлылар,
Чајдан кечди атлылар,
Говдулар дүшмәнләри,
Кәлиб раһат јатдылар.

ЛӘ-ЛЈУ

Нә исә јазырам,
Тәкәм отагда.
Нәвәләр ојнајыр
Күндә-бучагда.

Гапынын шүшәси
Дөјүлүр: тыг-тыг!
Кичик нәвәм кәлиб,
Әлиндә гашыг.

— Ба-ба! Ба-ба!
— Гајчан!..
— Баба!..
Лә-лју! Лә-лју!
Мәни чај ичмәјә
Чағырыр Ајсу.

АЈСУ КҮСҮБ

Сүфрә далында
Күсүбдүр Ајсу.
Дејинир јаман:
— Јемирәм буну!

Һумај доғрајыб
Чөрәји дән-дән.
Дејинир Ајсу:
— Гуш дејиләм мән!

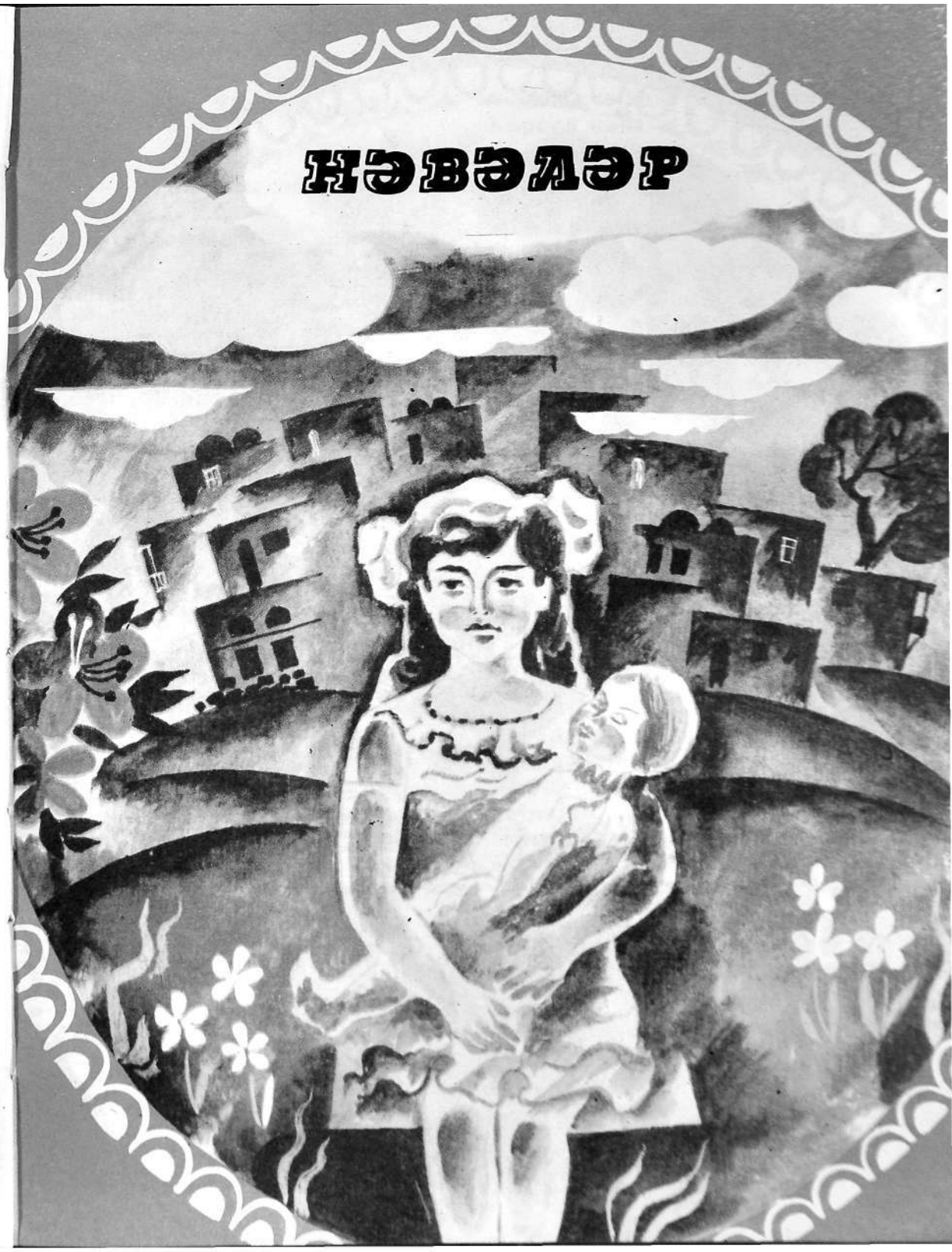
ФЫРФЫРА

Фырфырадыр Ајсу,
Бир јердә дурмур,
Дырмашыр масаја,
Сакит отурмур.

Сындырыб күлданы
Гачыр һәјәтә,
Пишији чағырыб.
Тутур сөһбәтә.

Ешидирәм, дејир:
— Пишик, бура кәл!
Күлданы сындырыб
Гачдын, ај дәчәл!

НӘВӘЛӘР

КҮНЭШЛЭ СӨҮБЭТ

Бу жүн Незрин
Гонаг кэлиб нэнэсинэ.
Дүшүбдүр бэрк
О, желлэнчэк нэвэсинэ.

Һава сојуг,
Чискинлидир, дүшүб пајыз.
Бэрк дарыхыр,
Дура билмир бир јердэ гыз.

— Нэнэ, кедэк!
— Һара, чејран!
— Желлэнчөјө кедэк, нэнэ!
Бахыр нэнэ һејран-һејран
Көрпәсинэ.

— Незрин, ахы күн чыхмајыб
Көзлэ, чыхсын.
Булудлардан күлэ-күлэ
Сэнэ бахсын. Јахшы, Незрин?!

Дөзмүр ушаг, гачыр тез-тез
Ора-бура.
Күн чыхмаја, Незрин баха,
Сакит дура?!

Јүјүрүр о
Пәнчәрэдэн пәнчәрәјә,
Күнэш һаны, көрсүн ону,
Бәлкә күлэ, бир сөз дејә?!

Һава сојуг,
Чискинлидир, дүшүб пајыз
Нэнэсинэ кәлэк кәлир
Балача гыз:

— Нэнэ, нэнэ, күн чыхды, бах
Күлүр мәнэ.

— Һаны чејран? Көстәр бахым
Көрсүн нэнэ.

— Нәнэчијим, күнэш кетди
О тәрәфә.
Мәнэ деди: — Желлэнчәкләр
Ишләјир, һә!

Өз дилиндә данышырды,
Елә-белә.
Сорушдум мән, бизим дили
Билмир нәлә.

ДЕШИК ЧОРАБ

Дешилиб Незринин чорабы.
Чыхыбды бармағы дешикдән.

Елә бил көрпәчә ушагдыр,
Дајаныб, бојланыр бешикдән

Чорабы дәјишмәк истәјир,
Чыхартмаг истәјир нәнәси.

Тутубдур Незринин ачығы
Јахына гојмајыр һеч кәси:
— Гој бахсын! — дејир о,
дејмәјин,
Пәнчәрә ачыбдыр өзүнә.
Мән она бахырам, о мәнэ
— Нә дејәк Незринин сөзүнә?!

ӨПҮШМӘКЛӘ АРАСЫ ЈОХ НЕЗРИНИН

Өпүшмәклә
Арасы јох Незринин,
Гачыб кедир,
Чарәси јох Незринин.

— Бибини өп!
— Халаны өп!
— Бәс әми!

Незрин өпмәк истәмәјир
Һеч кими!

Бүзүшүр о,
Додаг дәјсә үзүнә.
Һеч кәси о
Јахын гојмур өзүнә

— Бибини өп!
— Дајан, биби!
Хөрәк јејим,
Кәлирәм.

— Гачыб кетди,
Кәлмәјәчәк,
Билирәм.

БАЛАЧА НАЗРА

— Незрин бала,
Ширин бала,
Гучума кәл,
Кәл, өпүм.

— Баба, баба,
Куклам итиб,
Ахтарырам,
Гој тапым...

Незрин гачыр,
Незрин кетмир
Гучаға.

— Гачма, Незрин,
Кәл көрүшәк,
Баба кедир
Узаға.

— Баба, баба,
Гој чағырым,
Гој чағырым
Нәнәни.

Билсин нәнә,
Кәлсин нәнә,
Јола салсын
О сәни.

— Јахшы, Незрин,
Бабаја да
Кәлдин кәләк?!
Сабаһ баба
Мәракешә
Кедәчәк...
Орда кичик,
Гәшәнк бир гыз көрмүшәм.
Ады Назра.
Кедиб ону тапарам,
Дејәрәм ки,
Сәнин бабан олурам,
Кәлдим сәни
Бакыја мән апарам.

Баба «күсүр»...
Незринчијәз
Динмир, сусур.

Баба кедир шәһәрә,
Һазырлашыр,
Сабаһ чыхыр сәфәрә.

— Нәнә, нәнә,
Баба инди кәләчәк?
— Һә, шәкәрим,
Кәләчәк.

Гачыр Незрин,
Лейт кәтирир, тәләсир:
— Нәнә, багла!
Багла ленти! Нәнә, тез!

Гачыр јенә,
Тәзә палтар кәтирир
— Кејдир, нәнә!
Нәнә, тез ол! Нәнә, тез!

Билмир нәнә
Нә олубдур
Нәвәсинә.

Елә бил ки,
Незрин дејил,
Отагларда
јел әсир.
Көрән һара
Гачыр бу гыз,
Һара белә
тәләсир?

— Нәнә, нәнә!
Кәлмишәм мән.
— Һардан, гызым?
— Мәракешдән!
— Һардан, Һардан?
— Мәракешдән.
Незринчијим.
Мән билмирәм,

Де, Мәракеш
Һарады?
— Бабам, кедән
Узаг јер...
— Сағ ол, Незрин,
Инди билдим
— Баба мәни көрәндә
Дејин бу гыз Назрады.
— Јахшы, Незрин!

Зәлки вурур гапынын
Баба кәлир шәһәрдән.
Бабанын һеч
Хәбәри јох хәбәрдән.

Нәнәсинә баха-баха
Незрин гачыр габаға.

— Танымадым.
Бу гыз кимди?

— Мәракешдән
Кәлиб инди.

Күлүр баба:
— Һә-ә-ә! Таныдым.
Назрады бу.
Көзләјирмиш јолуму.

Гучаглајыр бабасыны
Назра-Незрин.
Көрпәсини өпүр баба
Ширин-ширин.

БАЛАЧА НӘНӘ

Бизим бағчада
Гызылкүл ачыб.
Балача Фидан
Тәзә дил ачыб.

Чыхыр ејвана
Бүлбүл тэк өтүр.
Ачыр голуну:
— Мэни тез көтүр!

Бахыр сэрчэлэр
Она кэнардан,
Дејирлэр: — Сусун,
Охујур Фидан.

— Гардадыр бу гыз?—
Горхур нэнэси.
— Ејвандан кэлир
Фиданын сэси.

— Нэнэ, ај нэнэ,
Кэл јанымда дур...
Јох, ора кетмэ,
Сэрчэлэр горхур!

Гэмэр нэнэнин
Чаныдыр бу гыз,
Јатмаз Фидансыз,
Дурмаз Фидансыз.

Дејир ки, мэним
Анамдыр Фидан.
Буна көрө мэн
Дојмурам ондан.

Нэнэјлэ нэвэ
Дурур јанашы,
Нэнэ нэвэнин
Олур јолдашы.

Нэнэ нэвэјэ
Охшајыр јаман.
Јох, јох, балача
Нэнэдир Фидан.

НИКАР

Мэним бир достум вар:
Балача Никар.
Бабасы рэссамдыр,
Нэнэси ме'мар.
Бабанын, нэнэнин
Севинчидир о.
Нэвэлэр ичиндэ
Биринчидир о.
Көјчөкдир, гочагдыр,
Ағыллы гыздыр.
Евдэ көмөјимиз,
Дајағымыздыр.
Намы ондан дејир
Евдэ, һэјөтдэ.
Она чатан олмаз
Ишдэ, сэнөтдэ.
Бир күн бағбан олур,
Ағачлар экир.
Бир күн ме'мар олур,
Биналар тикир.
Бир күн евэ јығыр
Клоунлары.
Ојнадыр, күлдүрүр
Өзү онлары.
Бир күн сәһнэ гурур,
Башланыр концерт,
Чалыр скрипка,
Чалыр кларнет.
Бир дэ көрүрсән ки,
Бизим бу Никар
Чэкилиб бир күнчө
Олду сөһркар.
Бирдән гар јағдырды
Јашыл, гырмызы,
Чэмәнэ дөндәрди
О, ағ кағызы...
Белөчө өјрәнир,

Ја рэссам олачаг,
Ја да ки, ме'мар.

БАҲАР НЭНЭНИН ЛАЈЛАСЫ

Сөһөр јухуда күлдүн,
Бағымда күллэр ачды.
Елә билдим үстүмэ
Күнөш нуруну сачды.
Көзү гарача Лејлам,
Мэним балача Лејлам!

Сән көрпөчө гузумсан,
Шөкәримсэн, дузумсан,
Гаранлыг кечөлөрдө
Ајымсан, улдузумсан.
Мэним балача Лејлам,
Сачы гарача Лејлам!

ТАНЫШ ОЛУН

— Таныш олун, бу гызла
Дөрд јашы вар Ајтәнин.
Кичик достумдур мэним.
— Мэним!
— Мэним!
— Мэним дэ!
Билдим, мэним достларым
Достудур Ајтәнин дэ.

Меһрибан гыздыр Ајтән,
Бахыб-көрүр һәр шеји
Гара, зејтун көзләри.
Ахтарыр-тапыр дили
Ширин-шөкәр сөзләри.

Ким көмөјө чағырса
Ешидир гулаглары,
Тез апарыр Ајтәни
Ораја ајаглары.

МУРАД, МУРАД, МУРАТИНО

Төк дејил Буратино,
Вар Бакыда гардашы.
Ады да Муратино.

Кимдән ешитмишәм мән?
Гулаг асын, данышым,
Төсдиг еләсин Ајтән...

Бир күн хөбәр вердиләр:
— Ајтәнэ гагаш кэлиб!
Бачыја гардаш кэлиб!

Севинди Ислам баба,
Чағырды:—Мурад! Мурад!
Олду ушағын бу ад.

Бир эми дэ деди ки,
Бөјүјөндө бу ушаг
Бөјүк рэссам олачаг.

Бапбалача Мурады
Ајтән лап тез таныды.

Хөбәр верди һамыја:
— Мурад јох, Муратино,
Төзө бир Буратино!

ИСТӘЈИРӘМ...

Сөз дүшәндә
Бабасындан, нәнәсиндән
Дејир Ајтән:
— Намыдан чох истәјирәм?
Онлары мән.
— Онда көстәр: Һара гәдәр?
— Јердән улдузлара гәдәр...

КЛОУН

— Ким көрүбдүр
гыз-клоун?
— Дејин, вармы
гыз-клоун?
— Һеч олармы
гыз-клоун?
— Истәјәндә
олар! Олар!
Таныјырам
Бириси вар —
О да Ајтән.
Ики илдир
Тез-тез дејир:
— Мән клоун олачағам!
— Нијә, Ајтән?
— Мән күлдүрмәк истәјирәм
Адамлары.
Истәјирәм Һеч кәс, Һеч вахт
Ағламасын,
Истәјирәм мәнә бахыб
Күлсүн онлар.
— Ким көрүбдүр,
Һарда белә клоун вар?

БИР ТИКӘ ЧӨРӘК

Кедир сәһәр-сәһәр
бағчаја Ајтән,
Нәнәсинин бәрк-бәрк
тутуб әлиндән.

Каһ атылыб-дүшүр,
каһ әләнир о,
Дәчәл ушаглардан
килејләнир о.
Гыз бирдән дајаныр,
донур јериндә,
Гәм-гүссә көрүнүр
шән көзләриндә.

— Нәнә, бах, чөрәји
атыблар јерә!..
Аз гала јериндән
чыхыр үрәји.
Әјилиб көтүрүр,
өпүр чөрәји,
Гојур пәнчәрәнин
өнүнә Ајтән.
— Ач гушлар, пишикләр
тапыб јесинләр,
Еләми, нәнә?!
— Мән дә истәјирәм
сағ ол десинләр!
Ајтәним, сәнә!

НИЈӘ АҒЛАДЫ ТӘНӘК?

Бағбанлар билир буну:
Бечәрәндә бағлары
Јазгабағы кәсәрләр
Гурумуш будағлары.

...Тәзәчә кирмишди јаз,
Гыш гачмышды горхудан.

Күлләр, коллар, ағачлар
Ојанмышды јухудан.

Будағларын үстүнә
Чыхмышды тумурчуглар,
Нәсә данышырдылар
Јумруча јумручуглар.

Севинирди күнәшә,
Гызынырды тәнәкләр,
Күлдән-күлә гонурду
Арылар, кәпәнәкләр.

— Бәс нијә буданмајыб
Ајтәнкилин бағлары?
Ким кәсәчәк гурумуш,
Чүрүмүш будағлары?

Ата әлиндә гајчы
Баға чыханда евдән
Онун далынча дүшдү,
Јанынча гачды Ајтән.

Гајчы тәнәји кәсди.
Ајтән титрәди, әсди:
— Ата, нијә кәсирсән?
Ахы ону ағрыдыр!

Кәсилмиш көј будагдан
Дүшдү ири дамчылар.
— Көрдүн, нечә ағлады?
Ахы онун чаны вар!..

Инди һамы дејир ки,
Биличи гыздыр Ајтән.
Доғрудан да беләдир.
Инанмышам буна мән.

СЫҒАЛ

Ајтән јатыб бешијиндә,
Ајтән — илкин, гыз нәвә.
Бабасына шәкәр нәвә,
Бабасына дуз нәвә.

Баба еһмал сығал чәкир
Гызын гызыл сачына.
Дунја бојда севинчини
Баба алыр гучуна..

* * *

Нә замандыр јатыр баба,
Ағыр дашдан јорғаны.
Баһар кәлиб, күл-чичәкдир
Јатағынын дөрд јаны.

Сығал чәкир гара даша
Ајтәнин ағ әлләри.
Бабасынын гәбри үстә
Дүзүр гызыл күлләри.

НИЈӘЧИК

Тәзәчә тамам олуб
Ики јашы һумајын.
Јүз јол сорушур «нијә?»
Јорулмасаныз, сајын.

Она нә данышсаныз,
Она нә тапшырсаныз,
Көзләрини дөјәчәк,
— Нијә, нијә? — дөјәчәк.
Вердији һәр суала
Кәрәк тез чаваб ала.
Һамынын будур сөзү:
— һумај олуб нијәчик,

Сән дә күнәш кими
ишыг сачырсан,
Бағлы гапылары
бизә ачырсан,
Кетмә, әзиз достум,
мәним «Әлифба»м,
Һәр шеј габагдадыр,
һара гачырсан?!

Һәлә чох суала
јохдур чаваблар,
Дүзүлүб сыраја
тәзә китаблар,
Сән олмасан, онлар
бурда көрүнмәз,
Һеч нә данышмазлар
бизә китаблар.

Билирсәнми, бизи
дост еләди ким?
— Өз өвлады тәки
севән мүәллим.
Кәл она бир јердә
сағ ол дејәк, кәл,
Китаблар китабы,
«Әлифба»м мәним!

ТӘБРИК

Бајрамыңыз мүбарәк,
Әлифба бајрамыңыз!
Нә јахшы өјрәндиниз
Әлифбаны һамыңыз.

Нәдир, нәдир Әлифба
Сәсләрин ишарәси,
Билдијимиз сөзләрин
Јазылы нишанәси.

Сорушсалар дејәрик
Кимдир, кимдир Әлифба.
Билирик — ән биринчи
Мүәллимдир Әлифба.
Әлифба биздән күсәр
Јазсаг «илан-гурбаға»,
Башласаг вәһшиләр тәк
Китаблары чырмаға.

Әлифба чашыб галар
Долашыг дүшсә һәрфләр,
Һәј-күј салыб ојнајар
Дәфтәр-китабда сәһвләр.

Әлифбасыз билик јох,
Биликсиз дә — јүксәлиш.
Әлифбадан башланыр
Һәр бөјүк, ағыллы иш.

Бајрамыңыз мүбарәк,
Әлифба бајрамыңыз!
Нә јахшы, өјрәндиниз
Әлифбаны һамыңыз!

ФЕ. ӘЛИФБА БАЈРАМЫНДА

Балача һумајын Әлифба бај-
рамында охумасы үчүн онун
хаһиши илә јазылмыш кичик
ше'рләр.

ФЕ

Көзлүк тахыб Фе
Чығырыр: мәнә
Тез ол, ше'р де!

ФЛЕЈТА

Флејта чалыр,
Јабылыр сәси,

Флејтачынын
Кәлиб һәвәси.

Көз вуруб мәнә
Сорушур нәнә:
— Балача шејтан,
Һаны флейтан?

ФАЈТОН

Фајтона миндик,
Тәрпәнди атлар,
Архада галды
Тәзә «фиатлар».
Чапдыг дөрд нала,
Бахмадыг дала.

ФИНЧАН

Финчан
Финчан ичиндә,
Мәрчан
Финчан ичиндә.
Финчан
Саламат галыб
Јүз ил
Бир чам ичиндә.

ӨТҮБ-КЕДИР МАШЫНЛАР

Дуруб јол кәнарында
Ана ики ушагла,
Әл галдырыб јалварыр:
— Дајан, сүрүчү, сахла!

Машынлар өтүб-кедир.
Дарыхыр бачы-гардаш,
Пычылдашырлар һәрдән,
Сајырлар јаваш-јаваш:
— Бах, бу да јединчиси!
Сахламады машины...
— Кәл онда биз үшүјәк.
Сән дә әсдир башыны,
Ајағыны деј јерә.
Бах, бах, белә!..
Сүрүчү көрән кими
Сигнал верәчәк бизә,
Дејәчәк: — тез олун, тез!
Апарым евинизә!

Елә бу вахт дајаныр
Јанларында бир машины
Кичик бачы-гардашын.
Сүрүчү чағырыр тез:
— Кәлин, үшүјүрсүнүз,
Апарым! Тез олун тез!

Бачы-гардаш дилләнир
Машина әјләшән тәк:
— Сағ ол, сүрүчү әми,
Гојмадын биз үшүјәк!..

БАҒЧА-БАҒ

Киминдир бу бағча-бағ?
Нијә төкүб гашгабағ?
Јаз сәһәри ачылыр
Инди күнәш доғачағ.

Ағачлар чичәк-чичәк,
Чичәкләр ләчәк-ләчәк.
Арылар күл этринә
Инди учуб кәләчәк.

Ојаныр көрпә гушлар,
Јувада ујушмушлар.
Күнәшә «чых, чых!» дејир
Кечәдән сојумушлар.

— Киминдир бу бағча-бағ?
О сарај, о чил-чыраг!
— Инди ушагларындыр.
Бағдакы севинчә бах!

Күнәш галхыр дағлара,
Үз тутур ушаглара,
Чағырыр: — Кәлин, кәлин,
Долушун бу бағлара!

— Салам Күнәш, салам Күн!
Салам! — дејир ушаглар.
Нә јахшы ки, бизимчүн
Чан јандыран Күнәш вар!

ТОҒРУЛ БАБАНЫН НАҒЫЛ АҒАЧЫ

1. КУКЛАЛАРЫН ЕВИНДӘ

Бакынын сағ әлиндә,
Хәзәрин саһилиндә
Куклаларын еви вар.
Онларын нағылчысы,
Хәзнәдары, фалчысы,
Падшаһы, деви вар.

Дүнјанын чох јериндән
Гонаглар кәлир бура.
Һәр сәһәр дәстә-дәстә
Ушаглар долур бура.
Кәлир Тоғрул баба да,
Салыр достлары јада.
Ушагларла көрүшүр,
Куклаларла данышыр,
Һамы илә меһрибан,
Һамы илә танышдыр.

Сеһркардыр, дејирләр,
Сеһрли рәнкләри вар,
Мө'чүзәләр јарадыр
Әлиндәки чубуглар.
Гәрибәдир бу рәнкләр
Јығышырлар бир јерә,
Күлүрләр, данышырлар,
Күсүрләр, барышырлар.
Әмр едир Тоғрул баба, —
Гајнајыб-гарышырлар.
Олурлар хурчун, сәбәт —
Ичи долу һејва, нар.
Һејран галыр баханлар.
Дөнүб көјчәк бир гыза
Јатырлар мышыл-мышыл,
Нар олуб салланырлар,
Будағы јашыл-јашыл.

Бир дә көрдүн јығышыб,
Көзәл мәчлис гурдулар,
Зилә чыхды каманча,
Шура кәлди гавал, тар...

Јарадырлар бу рәнкләр
Тоғрул баба нә десә,
Сирләрини ачмајыб,
Демәјиб о һеч кәсә...

Бир күн Тоғрул бабаја
Нәсә деди куклалар.
Баба күлдү, деди: — Вар!
Дурду тез, һејбәсиндән
Чыхартды күләјшә нар.
Деди: — Мән сизә борчлу,
Һамыныза тапылар.

Сәһәр тездән кәлди о
Куклаларын евинә.
Бәхшиш кәтирди чохлу,
Көрән дә јох севинә —
Куклалар јатмышдылар,
Кәлмәмишди ушаглар.

Дајанды Тоғрул баба
Әлиндә сандыгчасы,
Нахышлы јекә хурчун,
Гурамадан боғчасы.

Боғчаны јерә гојду.
Ичиндән чыхды Чыртдан.
Дәчәлләрин дәчәли
Чығырды:

— Ај чан, ај чан!

Баба деди: — Салма сәс!
Чыгырмыр бурда неч кәс.

Бир аз габага кәлди,
Жерә гојду хурчуну —
Куклалара борчуну:
Бир көзүндә чохлу нар,
О бириндә нағыллар

Көстәрди сандыгчаны,
— Сахла!—деди Чыртдана—
Гојма дәчәлләр кәлиб
Әлини вурсун она...

Куклалар батмышдылар
Лухунун дәрјасында.
Кәзирди Тоғрул баба
Нағыллар дүнјасында.

Тоғрул баба көзләрини
Гыјды бир аз,
Саггалына сығал чәкиб,
Күлүмсәди,
Көзләриндә парылдады
Бир чүт алмаз;
Әлиндәки чубуглара
Нәсә деди.
Дивара бир халча вурду —
Чәмән-чәмән,
Дөврәсиндә ағач битди,
Гушлар учду.
Белә халча көрмәмишдик
Нә сән, нә мән,
Бу халчаја ким бахдыса, —
Көзү дүшдү.

Чыртдан гачыб ојадырды
Јатанлары:
— Кәлин, бахын, евиниздә
Тамаша вар!

Тоғрул баба пај кәтириб —
Намыја — нар!
Сизинкидир, кәлин јахын,
Амма неч кәс сәс салмасын,
Кәлин, бахын!..

Чубугларла данышырды
Тоғрул баба,
Маһнысыны охујурду
Аста-аста.
Бирчә анда бағ салырды,
Ев тикирди,
Доғрудан да сәһркарды
Бизим уста.

Чыртдан јенә динч дурмады:
Аралады сандыгчаны,
Јаваш-јаваш
Бахды ордан ики көз-гаш,
Көрүндү баш, голлар, бәдән,
Ики ајаг.
Бир оғланды,
Сәлигәси чобансајаг.
Нә көк иди, нә дә арыг.
Ајағында күллү чораб,
Тәзә чарых.
Јан гојмушду арахчыны,
Кејинмишди гара чуха,
Ачыг иди тамам јаха.
Данышырды
Әтрафына баха-баха:
— Сәмәндәрәм
Таныш олун,
Сәмәндәрәм.
Нағылларын биличиси,
Биләндәрәм.

Мәликмәммәд мәктәбини
Битирмишәм,

Мән нағылчы бачымы да
Кәтирмишәм.

Сандыгчадан бир гыз чыхды
Күлә-күлә.
Бәнзәјирди әлиндәки
Гызылкүлә.
Сачы гара, гашы гара
Көзү гара.
Неј бахырды хурчундакы
Нағыллара.

Чох зәрифди, инчә иди
Әл-ајағы,
Сачларындан сүрүшмүшдү
Калағайы.

— Таныш олаг:
Мән — Әсмәрәм.
Нағыл десәм —
Тәләсмәрәм.

Бабам тәки
Нағылчы јох:
Нағыл билир
Намыдан чох.

Кәлиб сизә
Бу күн гонаг.
Гулаг асын,
Данышачаг.

Куклалар мат галмышдылар:
Евдә һәр шеј дәјишмишди
Бирдән-бирә...
Нејран-нејран бахырдылар
Кәһ Чыртдана, кәһ Әсмәрә
Кәһ да Нағыл Сәмәндәрә
Тоғрул баба нағыл деди
Ширин-ширин, ноғул кими.

Нағыл дејән вармы инди
Бабалардан Тоғрул кими?!

— Нечә нағыл данышды о:
— Сајмадым неч!
Ешидәнләр:—Даныш!—деди,
Дојмады неч.

Нағыллары рәнкбәрәнкдир,
Әтирлидир,
Нағыллары гәрибәдир,
Сәһрлидир.

II. КИЛИМЧИ

Гыз галасы јайында
Намы вериб баш-баша,
Јенә кәлиб килимчи,
Тамаша вар, тамаша

Бајрамдыр, ел бајрамы,
Найда вар бу мәнзәрә?
Килимин дөврәсиндә
Ијнә сәл, — дүшмәз јерә.

Јерсиз галан ушаглар
Бахыр Гыз галасындан:
Көрән нә чыхачагдыр
Килимин арасындан?

Пәрдә салыб ағ булуд,
Үстүндә Зүмрүд гушу.
Галанын башы үстдә
Көјәрчинләр учушур.

Тамашаја аз галыр —
Ачылыб килим ичи.
Раһатлајыб јерини,
Әл-гол атыр килимчи:

«Намам намам ичиндә,
Хэлбир саман ичиндә,
Дәвә дәлләклик еләр
Көһнә намам ичиндә».

Гызышыбдыр нағара,
Зурна чыхыб өзүндән,
Аз галыр јаш төкүлсүн
Зурначынын көзүндән.

Ағачлар да ојнајыр,
Ајаг дәјүр елә бил.
Јаллы кедир будаглар
Вурулдугча синч, тәбил.

Һоп-һоп кәлиб сәс-күјә,
Ахтарыб сораг-сораг.
Гонубдур нар үстүнә,
Башында гызыл дараг.

Ичәришәһәрдәјик.
Гәдим Бакыдыр бура.
Намы ахышыб кәлиб,
Бахсын бу вурһавура.

Узаныб пәһләван тәк
Килимчи Гара Вәли.
Ојун чыхардыр јенә,
Данышыр гаравәлли.

Әлләри, ајаглары
Мејданчадыр елә бил;
Көстәрдији тамаша
Бир хончадыр елә бил.

— Бах, бу ешшәкчи оғлан
Евдән кетмишди чохдан
Гуш сүдү истәмишди
Шәһәр газысы ондан.

Гуш сүдү бәһанәди,
Ким билмир ки, о нәди.

Евләриндә — һеч кәси,
Тамам бошдур һејбәси.
Кәтирдији — бирчә нар —
Сирли бағын мејвәси.
Һәр дәрдин дәрманы вар,
Чох дәрдин дәрманы — нар.

Бу да тачирин оғлу,
Пулу вар, чохлу-чохлу.
Сатын алар дүнјаны,
Бир јердә — ачлы, тохлу
Көрүн һечә галыб мат:
Оғлан кәлиб саламат?!

Гоншу гыз чыхыб сәсә,
Салмышдылар гәфәсә.
Ојнајыб-охудугча
Мәһәл гојмур һеч кәсә:

«Тут ағачы бојунча,
Тут јемәдим дојунча.
Севкилим гајыдыбдыр,
Көрәчәјәм дојунча».

Сағ олсун белә гызлар,
Күл тахсын телә гызлар!

Сол овчунда газыны
Ојнадыр Гара Вәли:
— Газы демәјин буна —
Чәлладдыр, — әммамәли.
Ишини хәлвәт көрәр,
Өлдүрмәз, өлдүртдүрәр,
Сөзүндән чыхан олса,
Мејдана сүрүтдүрәр!
Газы һәмән газыдыр,
Нәдәнсә наразыдыр.

Әл-голуну ојнадыб
Данышдыгча килим ичи.
Чамаат «вај, вај» дејир,
Гызышыр килим ичи.

Зурна гуртаран кими
Дилә кәлир телли саз.
Килимдә башланыр тој,
Белә тој һеч тапылмаз!..

Гыз галасы јанында
Намы вериб баш-баша.
Јенә кәлиб килимчи,
Тамаша вар, тамаша...

Јүјүрдү Чыртдан —
Боју бир тикә —
Кирди хурчуна.
Бир нар чыхартды,
Өзүндән јекә.

Тоғрул бабаја
Узатды нары.
О да чағырды
Тез ушаглары:

— Бүтүн дәчәлләр
Кәрәк јығыла,
Мән дә башлајам
Тәзә нағыла...

Башланды нағыл.

III. НАР БАҒЫ

Гәдимләрдә
Бөјүк бир ел-оба варды,
Гаранлыглар ичиндә о
Јашајарды.
Оғурлајыб апармышды

Гара девләр күнәшини,
Сөндүрмүшдү чох евләрин
Очағыны, атәшини.

Хәбәр тутуб,
Јол үстүнә
јығышмышды гочалар.
— Дејирләр ки, јенә күнәш
Кәтирмәјә кедән вар!

— Кимдир көрән?
— Күнәр адлы бир ушаг!
— Девләр ону
Сәрчә кими боғачаг!
— Јох, икиддир,
Үмидимиз онадыр.
— Күнәш онун
әлләриндә доғачаг!
Гучаглајыб нәвәсини
Баба белә дејирди:
«— Кедәр-кәлмәздир» бу јол
Горхаглардан өтәри.
Горхма, кет, үрәкли ол!
Јадда сахла сөзүмү,
Тилсимләри парчала,
Күнәшлә гајыт дала!..

Күнәр сәсләнди: — О — һоој!
Дәрәләрдән сел кими,
Тәпәләрдән јел кими,
Учуб кәлди Гызылгуш.
Онун адыјмыш Оһој.
Гуш дејилди елә бил,
Адам тәк билирди дил.
— Учаг, учаг! — дејирди;
Ишыглы көзләријлә
Көрдүјүнү јејирди.
Гылынч бағлады Күнәр,
Галхан алды әлиһә.

Көз гырпынча сычрады
Гызылгушун белинә.

Уча дағлар ашдылар,
Узун јоллар кечдиләр.
Јердә аловлар көрүб,
Ағ булуддан дүшдүләр.

Бабасынын сөзүнү
Јетирди Күнәр баға:
— Нарлы бағ,
Нүбарлы бағ!
Барын чох олсун!

Сөндү тилсим-аловлар,
Ачылды кен дарваза.
Күнәр кирди ичәри,
Аз галды чашыб-аза.
Һәр јандан чығырдылар:
— Гојма баға кирән вар!
Нарымызы дәрән вар!

Гол-будаглы нар ағачы
Инилдәди:
— Сындым, аман!
Сындым! — деди,
Көмәк елә!

Тир-тир әсди нар ағачы,
Нечә нары дүшдү јерә.
Һәрәсиндән бир гыз чыхды —
Нар киләси.
Көрүнмәјиб һеч беләси.
Алышырды нар јанаглар,
Гызарырды нар додаглар.
Бу балача, көзәл гызлар
Гачырдылар ора-бура,
Пәрванә тәк учурдулар,
Өзләрини
Ағачлара вура-вура

— Јандым, аман,
Јандым, јандым! —
дејирдиләр.
Нардан чыхан бу гызлара,
«Јандым!» — дејән сусузлара
Овчунда су верди Күнәр.
Сүкут чөкдү бир анлыға
Гызлар бағында, —
Сусду көзәлләр...

Көј курлады,
Шимшәк чахды бирдән.
Билинмәди

көјдән дүшдү,
Јохса чыхды јердән
Дөрдбујнуз дев,
Горхусуз дев.

— Адам-мадам
ијиси кәлир,
Јағлы бадам
ијиси кәлир!

Кимдир кирән
нар бағына?
Чыхсын, көрүм,
габағыма!..
— Мәнәм! Күнәр!

Һирсләнди дев:
— Бура кәлән сағ гајытмаз,
Күлә дөнәр!
Гәһгәһ чәкиб үфүрдү дев,
Вар күчүјлә.
Көзләр чыхды кәлләсинә.
Туфан гопду Нар бағында,
Алт-үст етди јери, көјү,
Күнәри чох атыб-тутду,
Каһ галдырды, каһ отуртду,
Чох истәди чырпсын јерә.

Күнәр чәкди гылынчыны,
Сәпәләди гығылчымы —

Шимшәк чахды елә бил,
Дев сојуду. Туфан јатды,
Дөрдбујнузун сәси батды,
Елә бил һеч дев дејил.

Дөрдбујнуз дев билди нә вар,
Көрдү нәдир Шимшәк гылынч
Үстүндәки парылтылар.

— Дев, јахын кәл,
Гылынчымы көстәрим.
Сән бахмасан пис олар!

— Јох, јох, оғлан!..
Јахын кәлмә!..
Сәнә һеч бир сөзүм јох!
— Онун сәнә сөзү вар!
— Јох, јох!
Јох, јох!

— Дејир өлдүр Дөрдбујнузу,
Галсын дөрдчә бујнузу.

Өлдүрмә јох!..
Дөрдбујнуз дев,
Горхусуз дев
Јалварды чох:

— Көтүр, сәнин олсун бу бағ,
Мәни, амма, кәл сағ бурах!
Нарчаны да,
Мәрчаны да көтүр апар.
Јахындакы ағачдадыр,
Өзүн гопар!

Бу вахт Гызылгуш көрүндү,
Тез шығыды девин үстә.
Парылдады Шимшәк гылынч
Вуруб кечди илдырым тәк.

Јерә дүшдү девин башы
Көвдәсиндән үзүләрәк.

Данышырды бәдәнсиз баш,
Хырылтыјла, јаваш-јаваш.
Гылынчыны галдыранда
Јенә Күнәр
Чығырышды нар гызлары —
Наркиләләр:

— Дәјмә она! Тилсимлидир!
Ким тохунса аловланар,
Күлә дөнәр!
Девин чаны галыб нарда,
Нар асылыб будаглардан.
Тәкчә Нарчан
Тапа биләр.

Гызлар јенә чығырдылар:
«Нарчан! Нарчан!»
Ағачларын арасындан
Бир гыз бахды:
Ај парчасы,
Күн парчасы.

Күнәри о лап чашдырды,
Көзләрини гамашдырды.
— Ахтардығым күнәш будур:
Мәни јахды.

Елә бил ки, ешитди гыз
Бу сөзләри.
Јахын кәлди, әлиндә нар.
— Күнәш дағлар далындадыр
Узагларда.
Тәләсәрсән, әлин јанар.
Дев өлмәјиб,
Гырылмајыб тилсимләри,
Көмәјинә чағырыр о
Көјү, јери.

Бу нардадыр онун чаны,
Өлдүрмәсэн, —
Гара девләр жыгышачаг,
Төкүлөчөк
Адамларын ганы наһаг.

Күнәр нары вурду јерә,
Парчалады.
Ичиндән бир сәрчә учду,
Гызылгушун
Чајнағына кәлиб дүшдү.
Дөрдбүјнзун чаны сәрчә.

— Сағ ол, чаван!
Сән ојатдын бу гызлары
Девин өлүм јухусундан.
Мәни дә сән етдин хилас.
Јахшылығын јердә галмаз.
Арзун нәдир, кизләтмә кәл!
Еләјәрәм она әмәл.

— Мән күнәши ахтарырам,
Зүлмәтдәдир елим, обам.
Бачарырсан, көмәк елә,
Ғајытмајым јары јолдан...

Кетди Нарчан,
Балача бир јашыл колун
Јарпаглары арасындан
Ики ири нар гопартды, —
Дағ лаләси, гыпгырмызы.
Јахын кәлди,
Күнәрә бир нар узатды:
— Көтүр, буну сән јејәрсән.
Күч кәлөчөк голларына.
Туфанлара, човғунлара
Дүшәчөксән,
Шахталарда доначагсан,
Сән күнәши көрмәк үчүн.
Аловларда јаначагсан.

Амма өлүм.
Кәлмәјөчөк сәнә јахын,
Сахлајачаг сәни бу нар.
Көтүр, апар!
Ғабағына гоч кәлөчөк,
Бир чүт, гоша,
Бүјнузлаша-бүјнузлаша,
Бири ағ гоч, бири гара.
Гара гочу гојма јахын,
Атар сәни јары јолдан
Јенә зүлмәт дүнјасына,
Кечәләрин кечәсинә...
Мин ағ гоча,
Мөһкәм јапыш бүјнзундан.
Ағ гоч сәни кәтирәчөк
Ғаф дағынын этәјинә.
Орда уча чинар битиб,
Дөврәсиндән кечән јоллар
Чохдән итиб —
Нә кәлән вар, нә кедән вар.
О чинарда јува гуруб
Зүмрүд гушу.
Јувасында—балалары.
Дәнәләрсән, бах, бу нары.
Бирчә-бирчә једирдәрсән
Балалара.
Әкәр јолда дүшсән дара
Көмәјинә кәлөчөкләр.

Мәрчан нарын јарысыны
Сахлајарсан Зүмрүд гуша.
Ганадына алыб сәни
Апарачаг Күндоғуша.
Ғаф дағынын зирвәсиндә
Көрүшәрсән
Күнәшлә сән.
Ғајаларын арасындан
Ғулағына сәс кәлөчөк;
Кет јахына.
Зәнчирләнмиш бир чаваны

Көрәчөксән.
Јахшы-јахшы бир бах она.
Елә бил ки, јуху көрүр,
Инилдәјир.
Мәғрур башы
Синәсинә һәрдән дәјир.
Дөврәсиндә гыј вурубан
Гоча гартал күдүр ону.
Һәрдән гонур дөшү үстә
Чајнағыјла парчалајыр,
Үрәјини дидир онун.

О зирвәјә чыхсаң әкәр,
О чаванын зәнчирини
Гырыб атсан,
Чатачагсан истәјинә,
Онда, бил ки, сән раһатсан:
Од верәчөк Күнәш сәнә.
Јолларына мәш'әл едиб
О оду сән
Зүлмәтләри говачагсан,
Елә ишыг верәчөксән!..
Күнәр бахды узаглара
Көзләриндә күн ишығы.
«Кәл!» — дејирди инди она
Јерин көјлә гарышығы,
Видалашды Нар бағыјла,
Ағачлары, торпағыјла.
Нар-гызларла сағоллашды.

— Сағ ол, Нарчан!
Нурла долсун
Бағын, бағчан,
Саламат гал!

Сағ кет, сағ кәл.
Үзүағ кәл,
Мғур олсун,
Икид оғлан!

VI. ЧЫРТДАН ДАНЫШДЫ

— Инди дә Чыртдан
Данышсын көрөк.
— Чох нағыл билир,
Башласын көрөк!

Чыртдан данышды:
— Мән нә јоғурдум,
Нә дә ки, јапдым,
Бир күн һазырча
Бир көкә тапдым.
Вердим гартала,
Учдуг шимала.

Кәтирди мәни
Бузлу торпаға.
Јерә дүшүртдү
Ғар јаға-јаға.

Ганадындан о
Чөкди бир ләләк.
Тапшырды: сахла,
Олачаг көрөк.

Тәк-тәнһа гәлдым.
Этраф — гар дүзү,
Сәс јох, тәмир јох
Донуб јер үзү.

Дарыхдым јаман,
Нә јола вар, нә из.
Көрдүм галмышам
Тамам көмәксиз.

Сәс кәлди бирдән, —
Зынгыров сәси.
Бахдым, көрмәдим
Дүздә һеч кәси.

Нә кечи көрдүм,
Нә гојун-гузу,
Көрдүм ағ гары,
Көрдүм ағ бузу.

Өзүм-өзүмә
Дедим: јухудур,
Ја да ағ девләр
Мәни горхудур.

Көрдүм јатырам,
Јумулур көзүм;
Донур шахтадан
Әлләрим, үзүм.

Бу вахт јанымда
Итләр һүрүшдү,
Чаван бир овчу
Киршәдән дүшдү.

Башында папаг,
Әјниндә күркү,
Голунун үстдә
Өлү бир түлкү.

Көрүнүр инди
Овламышды о.
Итләри јаман
Говламышды о.
Ләһләјирдиләр.

Галдырды мәни;
Миндим киршәјә.
Сүрдү итләри
— Ној!—дејә-дејә!

Ләләји вердим,
Бир нағыл алдым.
Бура кәләндә
Нағылы салдым.

Бир ағ көјәрчин
Һавада тутду.
Ала билмәдим,
Нағылы удду.

Көјәрчин кедиб
Һараса гонду.
Өз гардашына
Данышды ону.

Әсмәр ешитди,
Мәнә сөјләди.
Шималдан кәлән
Нағыл беләдир.

V. АҒ КӨЈӘРЧИНИН НАҒЫЛЫ

Мән бир ана таныјырдым,
Көмәксизди, галмышды дул,
Дөзүрдү мин әзијјәтә,
Бөјүдүрдү о үч оғул.

Јемирди сон тикәсини
Једирдирди ушаглара.
«Тәки онлар тез бөјүсүн,
Дөзәрәм бу сынаглара».

Оғланлары билмирди һеч
Евләриндә нә вар, нә јох,
Аналары ачдыр, ја тох?!
Ојнардылар, кәзәрдиләр
Сәһәрдән та ахшамачан.

Ачанда, ја сусајанда
Евә кәлиб дејәрдиләр:
— Ана, су вер!
Ана, ачам!

Јенә гачыб кедәрдиләр
Күнләр белә јох оларды.

Көврәләрди ана тез-тез,
Үрәјинә гәм долларды...

Азарлады бир күн ана,
Галды евдә о ач-сусуз—
Дили, ағзы јана-јана.
Ушаглари чағырды чох,
Кәтирсинләр бир ичим су.
Кәлмәдиләр. Ана горхду,
Елә билди ушаглара —
                                                нәсә олуб,
Галхды јердән өлә-өлә,
Пәнчәрәдән бахды чөлә:
Үч оғлу да һәјәтдәјди.
Ана көрдү, көзү долду.
Үчүнү дә сәсләди о,
Су истәди, бир ичим су.
Оғланлары елә бил ки,
Ананы һеч көрмәдиләр...
Үч оғулун анасына
Бир удум су вермәдиләр.

Чох кечмәди,
Бөјүк оғлу кәлди евә.
Истәди ки, десин «ачам!»
Анасыны көрүб сусду,
Горхду јаман:
Ана евин ортасында
Дајаныб тәк
Ағлајырды
Көјнәјини кејә-кејә.
Бүрүјүрдү бәдәнини
Ағ түк, ләләк.
Ағлајырды һөнкүр-һөнкүр.
Һәрдән нәсә дејә-дејә,
Ана дөнүб гуш олурду.
Бөјүк оғул дөндү јелә,
Гышгыртысы дүшдү чөлә:
— Кәлин евә гардашларым
Тез кәлин, тез!
Кедир анам әлимиздән.

Һәмишәлик күсүб биздән.

Гачыб кәлди ортанчыл да,
Балача да.
Бу вахт евдән пырылтыјла
Учду бир гуш.
Анасыз ев олду бумбуз,
Галды бомбош.
— Ана, кетмә! Кетмә, ана!
Ана кетмә! Галарыг тәк!
Кетмә, сәнә су кәтирәк!
— Јох, јох! Кечдир! Кечдир
даһа!
Чайдан, кәлдән ичәрәм су.
Бәс еләр бу!
— Ана!—дејиб архасынча
Гачырдылар севә-севә.
Су габыны узадырды
Кичик оғлу:
— Ана! Ал, ич! Гајыт евә!
Узаглашан сәс дејирди:
— Јох, јох! Оғул!
Кечдир! Сағ ол!

«Ана!» — дејиб, чох гачды,
чох,
Бу үч гардаш.
Билмәдиләр мешә, дәрә,
Нә дағ, нә дүз.
«Ана!»—дејиб ахтардылар
Кечә, күндүз.
Төкдүләр јаш.
Билмәдиләр:
Һара кедиб, һансы јана,
Билдиләр ки, јохдур ана!

О јерләрә
Кимин јолу дүшсә әкәр,

Мешэлэрдэ, дэрэлэрдэ.
Сэс ешидэр:
«Ана! Ана!»
А-на-аа!
Куклалардан бири
Һөнкүрдү бэркдэн,
Булаг кими ахды
көзүнүн јашы.
Нэ гэдэр сорушдуг,
демәди бир сөз,
Сонракы нағыла
гарышды башы.

VI. ЕЛЧИ КЭЛДИ ТЭПӘКӨЗ

Бир дев варды, эчаиб:
Тәпәсиндә бирчә көз.
Горхарды һамы ондан
Данышмазды бирчә сөз.
Күнләрин бир күнүндә
Елчи кәлди Тәпәкөз
Бир гарынын јанына,
Анд ичди өз чанына,
Тез-тез дөјдү көзүнү,
Ачыб деди сөзүнү:

— Сарајым дағ башында,
Көјүн једди гатында!
Гары һејрәтә кәлди:
— Көјүн једди гатында?!
— Һә, һә!!!
Хәзинәм јүз аршында,
Једди гыфыл алтында!

— Једди гыфыл алтында?!
— Једди гыфыл алтында!
— Чохлу дөвләтим, пулум,
Чохлу нөкәрим, гулум!..

— Јох, чаным?!
— Һә, һә!
Анбар-анбар тахылым,
Чохлу сүрүм, нахырым!
Һә, һә!
Илхы-илхы атым вар,
Шөһрәтим вар, адым вар!
— Адын вар?!
— Вар! Тәпәкөздүр адым,
Вер-гызыны апарым,
Олсун мәним арвадым!..

Удгунду јазыг гары,
Титрәди додаглары.
Көзләрини зилләди
Тәпәкөзүн көзүнә...
Инанмады Тәпәкөз
Гарынын бу сөзүнә:
— Тәк көзүнү вер мәнә,
Гызымы верим сәнә...

Нағылчынын нағылы
Күлдүрдү ушаглары.
Һамысы бирдән деди:
— Нә гочагмыш бу гары!

Чыртдан асгырды бирдән:
— Нә јахшы, нә јахшы ки,
Орда олмамышам мән.
Гуртара билмәздим һеч
Тәпәкөзүн әлиндән.

Һамы күлдү Чыртдана:
Ким инанарды она?

Бу вахт бир ат кишнәди.
— Домрулундур! — дедиләр
Данышмаға башлады
Нағылыны Сәмәндәр.

VII. ЈУХУЧУЛ ДОМРУЛУН НАҒЫЛЫ

Һарај дүшдү ел-обаја:
— Дүшмән кәлир үстүмүзә!
Гачан гачыб, көчән көчүб,
Ким едәчәк көмәк бизә?!
Кәлди ана:
— Һаны Домрул?
Јәгин јатыб. Ојат, кәлин!
Кәтир аты,
Мејдан тутсун гој ат, кәлин!..
— Ојанмады?!
Су чиләјин үзүнә, су!
Ојаначаг.
Чәкиләчәк дев јухусу...

— Јохса јенә ојанмады?..
Галдырын тез ат белинә!..
Бағлајын бәрк, јыхылмасын,
Гылынч верин сиз әлинә!..

Ат тәрпәнди. Дүшдү гылынч.
Ојанмады чаван оғлан.
Ағыр-ағыр јериди ат.
Дүшмән көрүб, алды нишан.

Гыжһагыжла
Ох атдылар...
Домрул јенә ојанмады.

Кишнәди ат,
Ајағыны дөјдү јерә,
Кишнәртиси дајанмады.
Домрул ачды көзләрини,
Гәзәбләнди дөндү ширә,
Чәкди нә'рә.

Гол-будаглы бир палыда
Әл атды о.

Вар күчүјлә дартыб јердән
Чыхартды о.
Бир дә нә'рә чәкди, нә'рә.
Јер титрәди, көј титрәди
Бу нә'рәдән.
Дүшмән гачды пәрән-пәрән.

О давада
Өлән өлдү, гачан гачды,
Билинмәди дүшмән нечә,
Һачан гачды.

Домрул дөндү евләринә.
Гара тутун көлкәсиндә
Јатды јенә...

VIII. НАҒЫЛ АҒАЧЫ

Нағыл бурда сона јетди.
Ешитмәдим,
Нәсә деди Тоғрул баба.
Нағылларын арасында
Гәрибә бир ағач битди:
Гол-гол иди будаглары,
Јамјашылды јарпаглары.

Нағылларын ағачыјды
Јашыл ағач.
Өзү дә бир нағыл иди
Нағыл ағач.

Бирдән кимсә тутду хәбәр:
— Һаны Чыртдан?
Јәгин гачыб.
— Бәлкә күсүб, чыхыб јаддан,
Ја хәтринә дәјән олуб?
— Дәчәлләрдән
Бәлкә ону дөјән олуб?

— Нијә кетсин ахы, Чыртдан?
Ким чыхардыб ону јаддан?

Чыртданы чох ахтардылар
Нағыллары арасында.
— Јенә һарда кизләниб о,
Нағыллары һарасында?

Аз галды ки, ағлашалар
Ушаглар да, куклалар да.
Күлдү бәркдән Тоғрул баба
Достларыны гојмады о
Јенә дарда,
Һим еләди ушаглара:
— Бахын ора!

Чыртдан чыхыб узанмышды
Јашыл Нағыл ағачында.
Нағыллара бахырды о,
Нағыллары гучағында.

Куклалар да, ушаглар да
Бахырдылар һејран-һејран.
Нағыллары башындајды,
Күсмәмишди бизим Чыртдан.

Көстәрирди ушаглара
Әсмәр Нағыл Сәмәндәри.
Чағырырды өз јанына
Бир-бир нағыл биләнләри.

Лап кәнарда дајанмышды
Тоғрул баба.
Мән дә она:

— Сағ ол! — дедим,
Сонра јаздым бу китаба.

СӘЈАҺӘТ

(Мүасир нағыл)

Ушагларымызын севимли шаири
К. И. Чуковскинин әзиз хатирәсинә

1. ТАНЫШЛЫГ

Бузовнада таныш олдум
Бир сәјјаһла мән.
Чох мәшһурдур. Гајытмышды
Тәзә сәфәрдән.

Данышырды Ләнкәрандан,
Гызылағачдан,
Соналардан, дурналардан,
Бир дә турачдан.

Таныјыр о, Абшерону
Өз евләри тәк.
Бакы онун бешијидир, —
Вәтәндир, — демәк.

Кәзиб кәнд-кәнд,
шәһәр-шәһәр
Азәрбајчаны.
Бу јердәдир, — дејир өзү, —
Үрәји, чаны.

Һә, аз гала унутмушдум.
Елшәндир ады.
Кәзиб, көрүб Москваны,
Ленинграды.

Гонаг галыб Украјнада,
Јакутијада.
Күлүмсәјир, өлкәләри
Салдыгча јада.

Болгарыстан, Мачарыстан,
Полша, Вјетнам.

Һәр сәфәри бир нағылдыр,
Еләјиб тамам.

Көрмәдији өлкәдән дә
Хәбәр верир о.
Билир нәдир, һарададыр
Зимбабве, Конго.

Јејәндә дә, јатанда да
Охујур китаб.
Һәр суала китабларда
Ахтарыр чаваб.

Бир дә көрдүн һәким олуб,
Ағ халат кејир,
Ушаглара «Ајболит»и
Әзбәрдән дејир.

Јухусуна кирир тез-тез
Робинзон Крузо.
Узаг-узаг өлкәләрә
Сәфәр едир о.
Дејир, әкәр өзүнүн бир
Ракети олса
Һәкмән Јури Гагарин тәк
Учар космоса.

Ордан бахар јер үзүнә,
Көрәр һәр шеји,
Инсанлара хәбәр верәр
Оду, күләји.
Сәјјаһларын нә дәрди вар
Индики вахта.
Јүз шәһәри кәзә биләр
Бирчә саатда.

Бир күн көрдүм фикрә кедиб,
Әлиндә гәзет.
Өз-өзүмә һәкм еләдим:
— Көмәјинә кет!

Тез сорушдум:
— Нә вар, Елшән,
Нә олуб сәнә?

— Африкада
Зәнчиләри гырырлар јенә.
Инчидирләр, өлдүрүрләр.
Јазыгдыр онлар.

Сусду бир аз. Сонра деди:
Сизә сөзүм вар.
Гулаг асдым. Мәрағлыјды —
Данышды Елшән.
Бундан сонра оланлары
Нәгл едирәм мән.

2. СӘЈАҺӘТӘ НАЗЫРЛЫГ

Нә вахтдандыр бизим сәјјаһ
Көрүр һазырлыг.
Бирчә күн дә кечирмәјир
Вахты бош јерә,
Бузовнада, бағларында
Дүзәлдир гајыг.
Истәјир ки, уча билсин
Гарангуш кими;
Әмр едәндә јерә гонсун
Јорулмуш кими.
Кечә, күндүз фикирләшир.
Јохлајыр, гурур,
Өлчүб-бичир, тапыб-сечир,
Мыхлајыр, вурур.
Јорулмајыр ишләмәкдән
Бу маһир уста.
Зүмзүмә дә едир бә'зән
Чох аста-аста.

Дүзәлтдији гајыг дејил,
Мө'чүзәдир лап.
Бу гајығын чох сирринә

Тапмырам чаваб.
Ад ахтарды, «Зүмрүд» сөзү
Кэлди хошуна.
Охшадыр өз гајығыны
Зүмрүд гушуна.
Каһ долдурур, каһ бошалдыр
Јол чантасыны,
Каһ јохлајыр компасыны,
Каһ балтасыны.
Кәндир тапыб, јетмиш метр,
Көтүрүб бычаг,
Он беш гуту кибрит алыб—
Лазым олачаг.
Ики бошгаб,
Алты китаб,
Үч шам көтүрүб,
Чәкич, фанар,
Тилов, мишар,
Финчан көтүрүб.

Нә вахтдандыр јығыр, јығыр
Бунлары Елшән.
Һесаблајыр хәрчләдији
Пуллары Елшән.
Итирибдир һагг-һесабы
Бу сәјјаһ оғлан,
Сәјаһәтә һазырлашыр,
Дарыхыр јаман.

Чантасына долдурубдур
Консерв, колбаса.
Бәс нә јејәр —
Африкада јемәк олмаса?!

Ади дејил чантасы да.
Нә гојса тутур.
Јекә һагга балығы тәк
Һәр шеји удур.

Бизим сәјјаһ аптекада һеч

Дәрман гојмајыб
Алыб, јығыб ачкөз кими,
Нәји көрүбсә.
Өскүрәјә, сәтәлчәмә,
Зөкәмә гаршы
Аптекчи гыз нә дејибсә,
Нәји верибсә.
Көтүрүбдур олететрин,
Аспирин, кинә,
Биомитсин, синтомитсин,
Еритромитсин.
(Хәстәләнсә лазым олар,
Јазыг нә етсин?!)
Сонра гыздан истәјибдир
Јуху дәрманы.
Баш ағрысы, диш ағрысы,
Горху дәрманы.
Көтүрүбдур риванол, јод,
Нанә-чөвһәри,
Јахшы билир: һәр дәрманын
Вардыр өз јери.
Сәјјаһ ади сәјјаһ дејил,
Бағбандыр, бағбан!
Јетирдији мејвәләри
Пајлајыр бағдан
Истәјир ки, бош сәһралар
Олсун бағ-бағат.
Одлу гумлар билсин нәдир
Јашыллыг, һәјат.
Тохум јығыб чантасына,
Апарачагдыр,
Көмәк едиб, Африкада
Бағ салачагдыр.
Једди чубуг кәсибдир өз
Мејнәләриндән,
Бирчә-бирчә әкәчәкдир
Сәһрада Елшән.

3. СӨЗӘ БАХМАДЫ ЕЛШӘН

Корнеј баба
Ушаглара демишди ки,
— «Африкаја кетмәјин,
Африкада кәзмәјин!
Африкада вар,
Ачкөз балыглар;
Африкада вар,
Гориллалар;
Африкада вар
Јекә тимсаһлар.
Сизи дөјәрләр,
Сизи јејәрләр,—
Һеч вахт тәрслик етмәјин,
Африкаја кетмәјин!»

Корнеј баба
Нә билсин ки,
Елшән тәрс имиш.
Сәјаһәти нә арзујмуш,
Нә һәвәс имиш?!

Елшән бахмады сөзә,
Һеч нә демәдән бизә.
Минди учан гајыға,
Суларда үзә-үзә,
Көјләрдә сүзә-сүзә
Сәјаһәтә чыхды о.

Әмр еләди:
— Үз, гајығым!—
Үздү гајыг.
Көј сулары јара-јара
Үзүб кетди узаглара.

Әмр еләди:
— Уч, гајығым!—
Учду гајыг,
Булудлары јарыб кечди,
Елә бил ки, гарангушду.

Гајыг учду,
Учду, учду,
Бакыдан чох узагларда
Јаваш-јаваш
Јерә дүшдү.

4. ҺАРДАЈАМ?

Јер, көј гара,
Гаранлыгдыр бахсан һара!
— Һардајам мән?!
Гаранлыгдан
Бир сәс деди:
— Африкада!
Африкада!
Африкада!

Узагларда
Африканын һејванлары
Улашырды,
Далашырды,
Нәрилдәјир,
Хырылдајыр,
Бөјүрүрдү, чығырырды,
Елә бил-ки, јалварырды
Һарај салыб, чағырырды.
Сәјјаһ јаман јорулмушду,
Јумулурду кирпичләри,
Бир сәс она дејирди: — јат,
динчәл бир аз!
Башга бир сәс әмр едирди:
— Јатма! Бурда јатмаг олмаз!
Јохса сәни һапп едәрләр
Дири-дири!

Јатды сәјјаһ
Азча јатды, бирчә чимир.
Јухусундан дик атылды,
Ојананда

Инанмады өз көзүнө:
Ағ улдузлар
Сәпәләниб көј үзүнө,
Елә бил ки,
Мајаклардыр, јаныб-сөнүр,
Елә бил алјанаг гызлар
Көј Хәзәрә кириб чимир.
Улдузларын арасында,
Јелкән ачыб үзүр ај да.

— Көрдүкләрим јухудурму?
Ола билмәз!
Бәс бу сәһра?
Бәс бу гумлар?
Инанмырсан
    онда дур, кәз!

Дурду сәјјаһ.
Елә бил ки, көјәрди көј.
Ағарды јер.
Кимсә бирдән
    пычылдады:
— Чантаны вер!..
— Вај, ва-ај...
Чантам ханы?..
Апарыблар.
Сәјјаһ бахды сола, саға;
Каһ архаја,
Каһ габаға:
Јохду һеч кәс!
Аз галды ки,
Һөнкүр-һөнкүр
    о ағласын.
— Јох, аглама!
Сәјјаһ да һеч аглајармы?..
Көзләринә инанмады:
Кедир јекә дәвәгушу.
Димдијиндә јол чантасы!..

5. ЧАНТА ТАПЫЛДЫ!

Елшәни мән
Көрмәмишдим о чүр гачан.
Көтүрүлдү күләк кими,
Һеч көрмәдим гачды һачан.
Аз галды ки,
    гуша чата
    бизим сәјјаһ.
Каһ јалварды, каһ бағырды:
— Чанта!.. Чан-таа!
Дәвәгушу!.. Чантамы вер!..
Гајтар мәнә,
Дәвәгушу!

Бирдән-бирә
Јазыг сәјјаһ дәјди јерә.
Көрдү буну Дәвәгушу,
Дөндү кери.
Чантаны тез гојду јерә,
Данышды лап инсан кими.
Ачды сирри.

Сәјјаһ галхды,
Үст-башындан
    чырпды гуму,
Гуша бахды:
«Инаныммы,
Ешитдијим доғрудуму?»
Јалварырды Дәвәгушу,
Көзләриндән ахырды јаш
Килә-килә:
— Тез ол кедәк,
Көмәк елә!
Бир тимсаһ вар, —
Јекәгарын,
Јекәбаш.
Бир аз кетсән,
    көрәчәксән.

Гујруғујла дөјүр бизи,
Әзир бизи, јејир бизи.
Дејир: «Мәнәм
Африканын падшаһы!
Танымајан танысын гој.
Мән тимсаһы!»

Елшән алды чантасыны,
Дүшдү јола,
Јанынча да Дәвәгушу, —
Баха-баха саға, сола.

6. СӘҺӘР ТӘЗӘ АЧЫЛЫРДЫ

Сәһәр тәзә ачылырды,
Учалырды јаваш-јаваш
Африканын башы үстә
Гызыл күнәш...
Нә көрмәди бизим сәјјаһ
Бу јолларда?
Африканын довшанлары
Кизләнмишди сых колларда,
Чағгалары улашырды,
Ағлашырды мејмунлары.
Бизим сәјјаһ
Көрмәмишди һеч бунлары.
Бекемотлар
Батаглыға батмышдылар,
Көрүнүрдү бурунлары;
Филләр, ширләр јатмышдылар
Көрмүрдүләр,
Мешәдәки ојунлары.

Ачкөз, азғын гориллалар
Дәстә-дәстә
Мешәләрә долурдулар;
Ағ гушлары, көј гушлары,

Тутиләри, бајгушлары,
Дурналары, лејләкләри.
Довдағлары, өрдәкләри
Тутан кими
Дидирдиләр, јолурдулар.
Кәзирдиләр һәр тәрәфи
Гарыш-гарыш.
Ағачларын арасында,
Гајаларын архасында,
Торпагдакы,
Будагдакы
    Јуваларда

Гориллалар апарырды
Бәрк ахтарыш.
Зурафәләр
Бојланырды ора-бура,
Мат галмышды зебрләр лап
Мешәдәки вурһавура.
Ири, гара гарышгалар
Кәләнләри,
    кедәнләри
    күдүрдүләр,
Ким јыхылса,
    тез јығышыб,
Бирчә анда дидирдиләр.

Елә бил ки, јухудајды
Бизим сәјјаһ
Көзләринин габағындан
Чәкилмирди бир ан Тимсаһ.
Јол кедирди,
Јанынча да Дәвәгушу,
Дарыхырды —
Јанында јох бир тај-тушу.
Гәзәбләниб данышырды
Өз-өзүлә,
Тимсаһы о көрсүн кәрәк
Өз көзүлә!

7. ТИМСАҢА БАХ!

Онлар хейли јол кетдиләр,
 Јүјүрдүләр, өтүшдүләр,
 Нил чајынын
 саһилинә јетишдиләр,
 Гумлу саһилә.
 Тимсаһ бурда узанмышды:
 Од јағырды көзләриндән.
 Узун,

Јо-гун.
 гујругуну
 Сохмушду лилә.
 Јекә ағзы
 Ачылырды, јумулурду,
 Јекә гарны
 ши-шир,
 ши-шир,
 Јекәчә бир дағ олурду.

Елшән ачды чантасыны
 (Өз ишини билirmiш о!)
 Тез чыхартды
 Кәндирини, балтасыны.
 Бычағы да алды әлә.
 Дәвәгушу дүз дејirmiш:
 Тимсаһлардан беләсини
 Көрмәјибдир һеч кәс һәлә.

— Тим-са-һа ба-ах!
 Бу ачкөзүн габағына
 Ким чыхачаг?!
 Јекәгарын, јекәағыз
 Бөјүрдү,
 Көзләрини дөјүрдү,
 Сөзләрини дејирди:
 — Ким билмирсә
 Дејин, билсин мән кимәм.
 Африкада падшаһам,
 һакимәм.

Мән Тимсаһам.
 Тимсаһларын тимсаһы
 Мәнәм, мәнәм
 Бу јерләрин аллаһы!
 Нәји десән парчаларам,
 Јејәрәм,
 Кими дөсән
 өлдүрүнчә
 дөјәрәм
 Ким билмирсә,
 Дејин билсин:
 Ағ Нил — мәним,
 Көј Нил — мәним,
 һәм сағ, һәм сол
 саһил — мәним,
 Мәним, мәним,
 мәнимкидир!!!
 Билирсиниз —
 Мән истәсәм
 Күнәши дә оғурларам!
 Мән истәсәм
 Ајы көјдән дығырларам
 Үстүнүзә!
 Мән истәсәм
 Африканы ударам лап,
 Ондан сонра
 Кет, өзүнә Африка тап,
 Мән истәсәм,
 Мән ис-тә-сә-әм
 Бурда торпаг
 Јаныб, јаныб.
 күл олар!
 Мән истә-сәм
 Нәфәсимдән Нил гурујар,
 Башдан-баша лил олар!..
 Бағырырды Тимсаһ,
 Истәјирди јемәк,
 Ким бу ағзы јумса,
 Гәһрәмандыр—демәк!

— һаны мәним
 Јејәчәјим?
 Тез көстәрин,
 Јејәчәм!
 Дојмамышам,
 Тез кәтирин,
 Ачам, ачам!
 һамынызы дөјәчәм,
 һамынызы јејәчәм,
 һамынызы ғырачам!...

Горхусундан титрәјирди
 Гоча фил,
 Өз-өзүлә данышырды
 Елә бил,
 Тез-тез јерә баш әјирди.
 Көрпә-көрпә гуш балалар
 Кәлмишдиләр јејилмәјә.
 Бир-биринә бахырдылар
 «Кәл-дик!» — дејә,
 «Кәл-дик!» — дејә.
 Ахы, онлар
 Билмирдиләр нечә олур
 Тимсаһларын
 өз хырдача
 овларыны
 чејнәмәси.

Гориллалар наһар вахты
 Ач Тимсаһын јемәјинә
 Кәтирмишди
 Үч бекемот баласыны,
 Ики пәләнк көрпәсини,
 Алты гузу,
 Једди күчүк.
 һамысы да әтчә, лүтчә.
 Кичик-кичик.
 һамысыны
 Јувасындан,
 евчијиндән

Оғурлајыб кәтирмишди
 Гориллалар.
 Јох олмушду
 О јерләрин нәһәнкләри,
 Көрүнмүрдү
 Асланлары, пәләнкләри.
 Нечә илләр
 һарадаса, киминләсә
 Дөјүшүрдү чаван филләр.
 Узун-узун јоллар
 кеңиб,

Нил чајындан су дашыјыр
 Далларында кичик гуллар.

Көрсә әкәр гориллалар
 Тутуб бирбаш кәтирирләр
 Ағ Тимсаһын габағына,
 О да чәкиб јејир, јејир,
 «Ачам! Ачам!»—дејир, дејир

Бир горилла
 Јырғалана-јырғалана
 Ики зәнчи баласыны
 Кәтирмишди версин она—
 Јекәгарын Тимсаһа.
 Инди Тимсаһ
 Өтүрүрдү гушлары,
 Чејнәјирди, јејирди.
 «А-чам! А-чам!» дејирди.
 һөнкүр-һөнкүр ағлајырды
 Ушағларын һәр икиси.
 һәм кичији, һәм јекәси—
 Бачы-гардаш
 Төкүрдү јаш.
 Тимсаһын ач көзләриндән
 Од јағырды.
 Ири, хәнчәр дишләриндән
 Ган ахырды.

8. СЭЈЈАҢ ДӨЗМЭДИ

Сэјјаһ дөзмәди даһа,
Тез чыхартды кәндири,
Кәмәнд атды Тимсаһа.
Ачкөзүн јекә ағзы
Килидләнди елә бил.
Јырғалады башыны
Разылыглы гоча фил.

Елшән кәндири дартды,
Тимсаһы бирчә анда
Чайдан кәнара атды.
Афәрин, белә сэјјаһ!
Гојуб гачды горилла,
Гачды бахмадан дала.
Дәвәгушу учурду
Севинчиндән аз гала:
Балаларыны даһа
Вермәјәчәк Тимсаһа!
Кәлди бујнузлу кәлләр,
Онлар да көзләмишди.
Африкада бу күнү,
Ким билир нечә илләр.
Кечмишди Тимсаһ әлә!
Һарасыјды бу һәлә?!
Гујруғуну тәрпәдиб
Тез-тез јерә дөјүрдү
Ағзы олса да бағлы
О һамыны сөјүрдү.

Кәлиб бир дәстә мејмун
Лағ едирди Тимсаһа,
Чығырырдылар:—һа, һа!
Бахын бу падшаһа!..

Елшән алды әлиһә
Кәтирдији мишары,
Истәди ки, Тимсаһын

У-зун, јо-ғун
гујруғуну доғрасын.
Доғрасын,
буғум-буғум.
— Јох, јох! Ону өлдүрмәјәк!
Бу Тимсаһы
Һамы кәлиб
көрсүн кәрәк!

Чағырды о зәнчиләри,
Тимсаһы тез зәнчиләди.
Нил чајынын саһилиндә
Дүзәлтдиләр јекә гәфәс —
тимсаһхана,
Сүрүдүләр јыртычыны
Ичәријә,
Бағладылар гапыны тез.

Шәрт гојдулар:
Африкаја кәлән һәр кәс
Кәрәк дуруб бахсын она,
Көрсүн кимдир о јыртычы,
Нијә јејиб ушағлары?!
Нијә? Нијә?

9. САҒ ОЛ СЭЈЈАҢ!

Зүлмәтистан торпағынын
Инсанлары,
Һејванлары
Хәбәр тутуб гајыдырды
Узағлардан.
Кәлирдиләр.
Нил чајынын саһилинә,
Билсинләр ки, о јыртычы
Кими јејиб ушағлардан.
Ким сағ галыб,
Ким һардадыр,
Мешәләрдә, дағлардадыр

Ахтарсынлар,
тапыб евә
кәтирсинләр
севә-севә.

Там-там чалыб.
Рәгс едирди сағ галанлар,
Бир вахт орда, өз евиндә
Тимсаһлара јем оланлар,
Бир ағыздан дејирдиләр:
— Сағ ол, Елшән!
Гочаг сэјјаһ!
Гәһрәмәнсан, икидсән!
О залымын пәнчәсиндән
Хилас етдин бизи сән.
Сағ ол, сэјјаһ!
Сағ ол, сағ ол!

Тимсаһын һеч
Галмамышды ағлы, һушу.
Севинчиндән
Ағлајырды Дәвәгушу.
Гориллалар әкилмишди,
Гачмышдылар ијрәнчиләр
Көј үзүндән
Гара булуд чәкилмишди.
Там-там чалыб ојнајырды
Һеј зәнчиләр.

Үч ил, үч ај
О јерләрдә галды Елшән.
Гардаш олду зәнчиләрлә,
Бош сәһрада
көмәкләшиб
Бөјүк бир бағ салды Елшән.
Әкди хурма, зејтун, банан.
Гајыданда Вәтәнә о,
Салхым-салхым үзүм дәрди
(Јадындамы

Једди чубуг апармышды
Бузовнадан),
Пај көндәрди
Африкалы ушағлара:
Һәм ағ шаны, һәм дә гара
Дәрбәндини пајлады о
Аналара, аталара,
Кишмиши дә —
гочалара.

Сэјјаһ Елшән данышдыгча
күлүр көзү.
Дүзәлтдији гајығы да
Көстәрибдир мәнә өзү.
Инди дурур Бузовнада.
Мәндән башга
о гајығы
Көрән јохдур Бузовнада.
Әһвалатдан дөрд ил кечир,
Елә бил ки, дүнән имиш.
Африкаја кедән сэјјаһ,
Бәли, бизим Елшән имиш.
Дәрманлар да, тохумлар да
Галыб орда —
Африкада.
Көрәнләр вар:
Бизим Елшән көзәл бир бағ
салыб орда —
Африкада.

Олуб о јер — Күнәшистан
Ким инчијәр
Елшән кими јахын достдан?!
Ону тез-тез салыр јада
Африканын зәнчиләри
Африкада.

Таныдынызмы
Бизим сэјјаһы?
Африкада о
Тутуб тимсаһы.

Африкада чох
Кэзиб, долашыб,
Сәһралар көрүб,
Дағлардан ашыб.
Таныдынызмы?

КҮСДҮ, БАРЫШДЫ МӘРЧАН

Паңыз кирди,
Навалар сојуду.
Елә бил ки,
Тәбиәт ујуду.

Палтарыны
сојунду
ағачлар,
Кизләнди
кол дибиндә
турачлар.
Јағыш јағды.
һәр јери
су јуду,
Елә бил ки,
һәр тәрәф
су иди.

Бирдән-бирә
дәниздән
Јел әсди,
Һамы гачды,
евинә
тәләсди.

Адамлар да,
Һејванлар да.
Гушлар да,
Сүрүчүләр,
Машыңлар да
Тәләсди,

Јағыш, јағды,
нә јағды!
— Тут учундан,
Көјә чых!
Күләк әсди,
нә әсди!
— Һүнәрин вар
Чөлә чых!

КҮСҮБДҮР МӘРЧАН

Сәс кәлирди һәјәтдән:
Мијо, ми-јо, ми-јоо!!!

Билдик кимдир ағлајан,
Һеч јерә кетмирди о.

Ачылды пәнчәрәләр,
Чағырдылар пишији:
— Мәрчан, Мәрчан,
кәл бизә!
Бахмады Мәрчан сөзә.
Күсмүшдү Мәрчан.
Елшән һәјәтә дүшдү,
Мәрчан илә көрүшдү,
Деди: — Мәрчан,
кәл кедәк!

Көрмүрсән, әсир күләк?!
Јағыш дөјүр шап-па-шап,
шап-па-шуп
Галма бурда, дур кедәк,
Сојугдур, кәсир күләк!
Тез кедәк евимизә!
Мәрчан бахмады сөзә;
Күсмүшдү Мәрчан
Фариз гачды һәјәтә.
Тез јүүјүрдү Вугар да,
— Бәлкә хәстәдир Мәрчан?!
— Бәлкә дөјүбләр орда?!
— Јох, јох! Дөјән олмајыб,

Ону сөјән олмајыб.

— Јахшы Мәрчан, кәл бизә!
Бахармы Мәрчан сөзә?!
Мијолдады, ағлады.

— Мијо, мијо, ми-јо!
«Кетмәрәм!» — дејирди о.
Гаплан, — о далашган ит
Мәрчаны бәрк гапыбдыр,
«Ах-мах, ах-мах!» дејибдир,
Шорбасыны јејибдир,
Дөшәјини кизләдиб.
Мәрчан һиндән тапыбдыр.
Инди дә Мәрчан дејир:
«Јох, јох! Сиздә галмарам,
Итә гоншу олмарам!»
Өз евим олсуң кәрәк!»

Елшән деди:
— Мән тикәрәм!
Фариз деди:
— Мән дә!
Вугар деди:
— Бәс мән,
Кери галым сиздән?!

ЕВ ТИКИРИК МӘРЧАНА

Елшән кәтирди кәрпич,
Фариз-кәлбәтин, чәкич.
Көндәрдиләр Вугары
Чағырсын тез Илгары.
Тахта, мисмар кәтирсин,
Рәндә, мишар кәтирсин.

Вугар кедиб-кәлинчә
Дивары һөрдү Елшән.
Бир-бир дүздү кәрпичи
Нәғмә охуду шән-шән:

— Мән бәннајам,
Бабам—бәнна.
Охшамышам
Мән она.

Ев тикирик
Һәмишә биз,
Ев тикмәкдир
Пешәмиз!

Һава јаман
Со-сојугдур.
Мәрчаның
Еви јохдур.

Вугар кәлди,
Илгар кәлди,
Рәндә кәлди,
Мишар кәлди.
Ики дүлкәр —
Вугар, Илгар
Голларыны
Чырмадылар,
Ишләдиләр,
Тәр төкдүләр
Ишләдиләр,
О ки вар.
Хәбәр тутуб
Кәлди Гаплан
Һүрә-һүрә:
— Һ-ам-һам,

Елә бил о
Сорушурду:
— Нә тикирсиз?
— Һамам,
— Һамам?!

Гаплан јенә далашмышды,
Лилә, зыға булашмышды.

Бәлкә чиммәк истәјирди,
Она көрә:
— Намам,
Намам! — дејирди,

Һирси тутду Фаризин,
Ачыгланды о итә.
— Әкәр бир дә далашсан
Дејәчәм Ајболитә!
Кәлиб ијнә вурачаг.
Јекә итсән,
Сөзә бах!

Баша дүшдү һәр шеји,
Гаплан утанды, кетди.
О далашган олса да,
Дејим, ағыллы итдир.

Гучағына көтүрдү
Фариз Мәрчаны.
Деди учадан:
— Бир тапмачам вар,
Көрәк, ким тапар?
Елшән
Деди: — Мә-ән!
— О кимдир ки,
Бығлары вар,
Киши дејил.
Кејдији күрк
Дәрзиләрин
Иши дејил!

— Мәрчан!
— Јох! Илгар!
Күлдү ушағлар.
Чығырды Вүгар:
— Онун күркүнү
Дәрзи тикмәјиб,
Тикиб нәнәси.
Чыхса да бығы,

Киши олмајыб
Һәлә ки, Илгар.
Бирчә нәнәнин
Бирчә нәвәси!

Јенә күлүшдү
Бизим усталар.
Ешитмирди һеч,
Ишләјирди бәрк
Балача Илгар.

УСТА ИЛГАР

Бахын
Уста Илгара:
Әмр еләјиб
Мишара.
Дәмир дишләр
Ишләјир,
Тахталары
Доғрајыр,
хырда-хырда
дишләјир.

Дишләрден
Ахыр кәпәк,
Елә бил ки,
Гар јағыр,
Елә бил
Јағыр ипәк.

Һазыр олду
гапынын,
дөшәмәнин
тахтасы
Белә олур
көрәндә
һәр иши
өз устасы.

АЈ САҒ ОЛУН, УСТАЛАР!

— Вүгар, Вүгар!
Тахтаја бах:
Кәлә-көтүр.
Тез рәндәни
Әлә көтүр,
Һамарла ону,
Тумарла ону,
Ағарсын үзү.

Кәлә-көтүр тахтанын
Төкүлдүкчә јонгары,
Һамы тә'рифләјирди
Кичик уста Вүгары.
— Сағ ол, ај Вүгар!

Елшән һеч јорулмады,
Ишин чохуну көрдү,
Евин диварларыны
Тәкчә о өзү һөрдү.
— Сағ ол, ај Елшән!

Кәсмишди күләк,
Кәсмишди јағыш.
Јенә тапмача —
Билмәчә вармыш!

Фариз деди:
— О нәдир ки,
Сакит дурмаз,
Јыхар, гаچار.
Һирсләнәндә
Гапылары
Дөјмәз, ачар.
Јандырсалар
Үтүлмәз о.
Әл атсалар
Тутулмаз о,
Ким тапар?

Елшән чығырды:
— Чавабы вар!
Күләк! Күләк!
— Афәрин, Елшән,

Биличијмишсән!
Јенә усталар
Киришди ишә,
Јенә кәлдиләр
Ишлә дөш-дөшә.
Дөшәмәни вурмағы
Тапшырмышды Фаризә.
Тахталары дөшәди,
Сонра көстәрди бизә.
— Сағ ол, ај Фариз!
Чығырды һамы:
— Бәс евин дамы?

ЧӘКИЧ-МИСМАР-КӘЛБӘТИН

Дајанмады динч,
Ишә башлады
Дәмирбаш чәкич.

Салды так-ка-тук,
Дамы мыхлады,
Бахды, јохлады.
Ағыр башыны
Мисмара вурду:
Так-ка-тук,
Так-тук!
Бирчә мисмары
Кәнара вурду.
Так-тук,
Ту-ук!..

— Дајан, дәмирбаш!
Бир азча јаваш!
Әјилди мисмар!
Дүзәлтсин Илгар!

Јох, дүзэлмәди,
Тамам әжилди,
Кара кәлмәди.
Чәкилсин кәрәк,
Әжилиб о бәрк!

— Нә чәтиндир,
Нә чәтин...

Мисмар чыхмыр,
Әри мисмар
Бәрк јапышыб
Тахтадан,
Бәс һардадыр
Кәлбәтин?!

— Мисмара бах:
Әри-үрү.
Гопуб башы,
Кедиб бөјрү.

Кәлбәтинин ағзында о
Хырчылдады, хырылдады,
Чыхан кими
Зибиллијә фырылдады.

БАРЫШДЫ МӘРЧАН

Јенә так-ка-так,
Јенә так-ка-тук.
Ев һазыр дејил,
Иш кедир һәлә,
Мәрчан гучагда —
Кеф едир белә.

Бирдән көрүндү Гаплан
Чыхыб пусгудан.
Зиякилдәди, улады,
Гүјругуну булады.

Бу далашган, дәчәл ит
Дурду динмәзчә, сакит.
Хејли бахды Мәрчана,
Сонра уста Вугара,
Бир дә уста Елшәнә.
Елә бил јалварырды:
— «Бир ев дә тикин мәнә!»

Һеч кәс бахмырды она,
Сакит дурмуш Гаплана,
Ишләјирди усталар,
Ев тикирди Мәрчана.

Вугар јонан тахталары
алды Илгар,
Бир-биринә
чалды Илгар.

Дүзәлтди Мәрчана
Гәшәнк чарпајы,
Һеч мағазада
Тапылмаз тајы.
Кәсди так-ка-так,
Ев һазыр олду!
Сән бир евә бах!

Охудулар
усталар:
— А Мәрчан,
Бығлы Мәрчан,
Үз-көзү
Јағлы Мәрчан!

Дүш гучагдан
Кәл бура,
Бығыны
Бура-бура.

А Мәрчан,
Бығлы Мәрчан,

Үз-көзү
Јағлы Мәрчан!
Тез кәл, тез кәл,
Бах севин:
Һазырдыр
Сәнин евин!

— Фариз, јүјүр, Мәрчанын
Дөшәјини тап, кәтир,
Чырылан јери олса,
Ијнә кәтир, сап кәтир!

Мәрчан бахды,
Мижолдады,
Гүјругуну булады.
Пишик «Сағ ол!» — дејирди.

— Гач, хәрәк кәтир, Вугар,
Јохса Мәрчан ач галар!
Мәрчан јенә
Милјолдады,
Гүјругуну булады,
Јә'ни «Разыјам» деди.

— Елшән, гатыг тап,
Тез ол, Мәрчана.
Онун пајыны
Вермә Гаплана!

Фариз дөшәк далынча,
Вугар хәрәк далынча,
Елшән гатыг далынча,
Илгар јастыг далынча
гачдылар.

Гаплан да көтүрүлдү,
Гачыб һараса кирди.
Мәрчанын дөшәјини
Өзү тапыб кәтирди.
Ләһләјирди дәчәл ит,

Дуруб бахырды сакит.
Бахырды һеј Мәрчана,
Сөзү вар иди она.

Мәрчан көрдү Гапланы
Мижолдады: ми-јо-о!
Гаплан әјди башыны.
Инди утанырды о.

Јавашча һүрдү Гаплан:
— Ах-ах,
Ах-ах-ах!
Јәгин Гаплан дејирди:
«Кәл, кәл, Мәрчан,
Барышаг!»

Пишик дә мижолдады,
Гүјругуну булады.
Тез, севинә-севинә
Гачыб кирди евинә.

Ев нә ев, тәзә!
Пишик кәрәкдир
Бу евдә кәзә!

Тәзә кәрпичи,
Тәзә тахтасы,
Кар етмәз она
Гышын шахтасы.
Ев нә ев, тәзә!
Пишик кәрәкдир
Бу евдә кәзә!

Дөрд дост:
Елшән, Фариз, Фүгар,
Бир дә Илгар
Сөзләриндә дурдулар,
Бир саатда ев тикдиләр,
Пишијә ев гурдулар.

ТУК-ТУК, ТАК-ТАК!

ТЭЗЭ ДИЛ АЧМЫШ
БАЛАЛАРЫМЫЗ ҮЧҮН

(нағыл-сәһнәчик)

Јатырды күнәш
Дағлар далында.
Гушлар јатырды
Јуваларында.
Јуху көрүрдү
Көјдә булудлар.
Торпагдан тутуб
Ағачлар, отлар.
Јатышырдылар.

Бизим евдә дә
Јатмышды һамы:
Тумуш баба да,
Лејли нәнә дә,
Турач—нәвә дә.
Јатмышды бәрк-бәрк

Саат да јатыб
Јуху көрүрдү;
Үстүнә гонуб
Јатмышды милчәк.

Бирдән, гәфилдән
Дөјүлдү гапы:
— Тук-тук,
Тук-тук-тук!
Ојанды баба,
Кәлди гапыја,
Сорушду: — Кимсән?
Сәс кәлди: Ми-јо!
Ми-јо, ми-јо-јо!
Баба јавашча
Гапыны ачды.

Кими көрдү о?
(Пи-ши-ји!)
— Нә вар, ај пишик?
Нә олуб белә?
Гојмурсан јатаг?
Кәлдим Турачла
Биз сичан тутаг.

— Кет, ахмаг пишик!
Јатыбдыр Турач.
Сичан тутмур о.
Бурда дурма, гач!

Пишик кетди тез.
Баба гајытды,
Јериндә јатды.

Гапыны јенә
Таггылдатдылар:
— Так-так—
Так-так-так!
Таггылтыја бах!

Ојанды баба,
Гапыја кәлди,
Сорушду: — Кимсән?
Таныды, билди.
Гапы далындан
Дедиләр: — Һам, һам!
Һам-Һам,
Һам-Һам-Һаам!

Баба гапыны
Јавашча ачды,
Кими көрдү о?
(И-ти!)
— Нә олуб, ај ит?
Бу тездән нә вар.
Белә һүрүрсән?
Јатыб ушаглар!

— Кәлдим Турачла
Чыхаг һәјәтә.
Говаг пишији,
Һүрәк боз итә.
— Кет, далашган ит!
Кет, отур сакит!
Јатыбдыр Турач!
Бурда дурма, гач!
Ит јаман итди.
Һүрә һүрә кетди.
Баба гајытды,
Јериндә јатды.

Чох кечмәди ки,
Гапы дөјүлдү:
— Тыг-тыг—
Тыг-тыг-тыг!
Ојанды баба,
Гапыја кәлди.
Сорушду: — Кимсән?
Дајан, ачырыг.

Гапы далындан
Бир сәс дејирди:
— Мәә-мәә,
Мәә-мәә!

Баба гапыны
Јавашча ачды,
Салам верди о.
Кими көрдү о?
(Гу-зу-ну!)

— Нә вар, ај гузу,
Нијә гачыртдын
Сән јухумузу?
— Кәлдим ојадым
Сизин Турачы.
Ахы о мәним
Бачымдыр, бачым.

Дурсун, ојнајаг,
Кедәк чәмәнә,
От версин мәнә,
Су версин мәнә.

— Јахшы, ај гузу,
Кәл бурда отур.
Бах, сәс еләмә!
Сус, сакитчә дур!
Турач јатыбдыр.
Чашыб мәләмә!
Дурсун, ојнајын,
Гачын чәмәнә,
От версин сәнә.

Јорғунду баба.
Истәди јатсын,
Јата билмәди.
Көзләринә һеч
Јуху кәлмәди.

Јенә гапыны,
Бәрк-бәрк дөјдүләр:
— Так-так!
— Так-так-так!

Баба ачыглы
Гапыја кетди.
Сорушду: — Кимсән?!
Кимсән, ај кимсән?!
Бир сәс ешитди:
— Гу-гу-лу-гу-у!

Бабабынын тамам
Јухусу гачды.
Јахына кәлди,
Гапыны ачды.
Кими көрдү о?
(Хо-ру-зу!)

— Нә вар, ај хоруз,
Нијә салмысан
Сән һарај, хоруз?

— Гу-гу-лу-гу-у!
Дурун, сәһәрди!
Күн миниб ата,
Гызыл јәһәрли!

Чүчәләр дуруб,
Јатмасын Турач,
Дән истәјирләр,
Онлар ачдыр, ач.
Гуг-гу-лу-гу-у!

— Сағ ол, ај хоруз!
Даһа банлама!
Билдик, сәһәрди,
Бизи данлама!

«Гуг-гуг-гуг» етди,
Хоруз да кетди.

Билмирди Баба:
Јатсын, јатмасын?
Гызы ојатсын,
Ја ојатмасын?

Бу вахт гапыны
Јенә дөјдүләр:
— Так-так!
— Так-так-так!

Баба сорушду:
— Кимсэн? — деди о.
Чаваб кәлди:
— Моо!
Моо, моо, моо!

Баба севинди,

Гапыны ачды,
Кими көрдү о?
(И-нә-ји!)

— Салам! Ај инәк!
Сән хош кәлмисән!
Јенә Турача
Сүд кәтирмисән?
Ај сағ ол, инәк!

— Бәс һаны о, о?
Бәс Турач һаны?
Моо-моо?
Ачылыб сәһәр,
Ојаныб һамы.
— Дурачаг инди!

Турач ојанды.
Турач кејинди.
Тумуш бабаја
Севинчәк деди:
— Сабаһын хејир!
Өпдү гузуну.
Өпдү инәји.
Гачды булага.
Турач дојунча
Јуду үзүнү.

Көзләјирдиләр
Ону чүчәләр.
Дән төкдү, Турач,
Чүчәләр једи,
Һамысы гыза
«Чив, чив, чив!» — деди.
Јә'ни «чоһ сағ ол!»

Турач чағырды
Сонра гузуну.
Верди отуну,
Верди сујуну;

Верди дузуну.
Бу вахт нәнә кәлди,
Бир әлдә көкә,
Бир әлдә финчан.
Касадан јекә.
Чағырды гызы:
— Турач, ај Турач!
Кәл ич бу сүдү,
Көкәни дә је.
Галма, гызым, ач,

Әтирлијди сүд,
Гызыл инәјин
Кәтирдији сүд.
Дадлыјды көкә —
Нәнәнин әли
Дәјмишди она.
Буна көрә дә
Дадлыјды бәлкә.

Турач нәнәни
Гучаглады бәрк,
Өпдү дојунча,
Ики сөз деди,
Деди: — Чан нәнә!
Нәнә дә ону.
Басды бағрына.
Баба да күлдү,
Демәди һеч нә.

ПИШИК ВӘ СӘРЧӘ

(Халг нағылы)

I

Бәрк ачмышды
Бығлы пишик,
Гојмамышды
Јыртыг, дешик,
Ахтармышды
Һәјәт-Һәјәт
Тапмамышды
Бир тикә әт.

II

Кичик сәрчә
Сәһәр тездән,
Көј бағчада
Кәзирди дән.
Хәбәрсизди
Јазыг чик-чик,
Нә билсин ки,
Бир ач пишик
Ов далынча
Кәлиб бура,
Сала биләр
Ону тора?!

III

Пишик көрдү
Көрпә гушу,
Кетди башдан
Ағлы, һушу
Фикирләшди:
«Јејәчәјәм,
Мән пишијәм,
Јохса нәјәм?!»

Бығларына
Чәкди тумар,
Бахды гуша
Хумар-хумар.
Жаваш-жаваш
Жатды жерә,
Бирдән дурду,
Дөндү ширә.
Гушчуғазы
Тутду пишик,
Чиккилдәди
Жазыг чик-чик:
— Мән бу евин
Сәрчәсијәм,
Анамын да
Бирчәсијәм,
Мәни јемә!
— Јејәчәјәм,
Елә демә!
— А хан пишик!
Мәстан пишик!
Тәләсмә кәл,
Дајан, пишик!
Бир сөзүм вар,
Дејәм кәрәк.
— Тез ол, сәни
Јејәм кәрәк!
— А хан пишик,
Мәстан пишик,
Сөзләримә
Инан, пишик!
Сән ағасан,
Вар һөрмәтин;
Ганачағын,
Мә'рифәтин.
Өзүн дүшүн,
Бир де мәнә
Јарашармы
Бу иш сәнә:
Јумајыбсан

Әл-үзүнү,
Рүсвај етмә
Кәл өзүнү.
Әввәл јујун
Мә'рифәтлә,
Сонра мәни'
Је ләззәтлә.

IV

Мәстан пишик
Утанды лап,
Гушчуғазы
Инанды лап:
Сәрчәни тез
Гојду јерә...
Гуш јох олду
Бирдән-бирә.
Баш-көзүнә
Дөјдү пишик,
Өз-өзүнү
Сөјдү пишик...
О замандан
Билир һамы
Пишикләрдә
Бу гајданы:
Әввәл јејәр,
Дојар пишик,
Сонра әл-үз
Јујар пишик.

ДОВШАН, ТҮЛКҮ, ЧАНАВАР

Кол далындан
Гачды Довшан,
Тәрпәнди јовшан...
Чыхды жола,
Бахды сола:

— Кәлән ким ола?
Көрән нә вар,
Өлә-өлә
Түлкү ләлә,
Јујурүр белә?
— Кәлдим сәнә
Верим хәбәр, —
Шад хәбәр.
Мешәдәјдим
Бу сәһәр.
Чанавар деди ки,
Гонаг кедирәм
Бизим довшана,
Хәбәр апарын
Бириниз она.
Мән дә
Хәбәр кәтирдим.
А довшан,
Көзүн ајдын!
Даһа нә дәрдин?!
Әввәл севинди Довшан,
Күлүмсәди көзләри...
Бирдән
Дүшдү горхуја,
Титрәмәјә башлады
Дизләри.
— Түлкү ләлә,
Гојма кәлсин,
Амандыр!
Көрүрсәнми,
Һалым нечә јамандыр?!
Чанавар мәни
Чохдан ахтарыр
Мәни... тутмаг...
Мә-ни...
Је-мәк... истәјир.
— Довшан гардаш,
Төкмә ган-јаш,
Сәнә гонаг кәлир
Чанавар;

Јәгин бир сөзү вар,
Демәк истәјир.
Буну да сән
Кәрәк јахшы биләсэн.
Түлкү ләлә
Һеч кәсдән
Горхан дејил,
Балача Довшан дејил!
Көрүрсән ки,
Өлиәмешәм һәлә варам!
Чанчварын габағында
Мән өзүм дә
Чанаварам!
Довшан
Јола бахды
Әсә-әсә:
— Түлкү ләлә,
Гој гачым,
Мән демәрәм,
Сән дә демә
Һеч кәсә!
Гој гачым...
— Нә горхагсан.
Нә ахмагсан,
А Довшан!
Көр сәнә ким
Гонаг кәлир,
Мешәмизин саһиб —
Чанавар аға.
Габағына
Чыхасан кәрәк,
Әлләрини
Сыхасан кәрәк!
Довшан јенә
Јола бахды;
Кан саға,
Кан сола бахды,
Гачмаг истәди.
Түлкү ләлә
Тутду дилә

Довшаны:
— Ахы сән дә
Бир икидсэн!
Нә дејәрләр
Гачыб кетсэн?
Намы сәни
Гојар лаға...
Горхма, Довшан,
Кәлир аға...
Чанавар!
Мөһкәм дајан!
Кә-лир, кә-лир.
Чых габаға!
— Горхурам ахы,

Түлкү ләлә.
Чанавар аға
Кәлә-кәлә
Мәнә бахыр!
Түлкү чыхды ирәли,
Үрәјинин үстүндә
Сағ әли,
Баш әјди:
— Аға чанавар!
Мән Түлжүнүн,
Бу Довшанын
Сәнә чохлу
Саламы вар!
— Салам! Са-лам!
Түлкү ләлә,
О достун
Довшан будур?
— Бәли! Бәли!
— Сағ ол, Түлкү,
Дедикләрин доғрудур.
Ај аман,
Нә јаман
Утанчагдыр
Бу довшан!
Һеч галдырмыр

Башыны.
Түлкү үрәкләнди,
Бир аз ирәли кәлди,
Чанаварын габағында
Чөмбәлди,
Довшаны көстәрди,
Чанавара көз вурду:
— Сән кәлмәмиш
Дејирди ки, бу довшан.
Олум ағама гурбан!
Дејирди ки,
О нә десә
Еләрәм:
О гал десә,
Галарам.
О өл десә,
Өләрәм.
— Сағ ол, Довшан,
Нә гочагсан,
Афәрин!
Индән белә
Дост олуруг,
Көзүм үстә
Вар јерин!
Кәл јахын,
Көрүм сәни,
Көзләринә
Мән бахым!
Үшүјүрдү
Јазыг Довшан
Горхудан.
— Түкү јумшаг
Довшандыр бу.
— Аға.
Гочаг Довшандыр бу!
Ағзы гара
Чанавара
Бахдыгча Довшан —
Утанырды
Јол көзләјән

Балаларындан.
— Амма, Довшан,
Өз арамыздыр,
Гулагларын
Узундур чох;
Хошума кәлмир!
Јох, јох,
Ејиб еләмәз бу!
Һеч кәс билмир,
Көдәлдәрәм!..
Бирдән
Чанаварын
Көзләри бәрәлди.
Довшана
Лап јахын кәлди:
— Дајан! Дајан!
Дүнән кечә
Сичаны сән
Көндәрмишдин
Јаныма?
— Шу-шу-шу-шу...
— Сән кирмишдин
Дүнән кечә
Бостаныма?
— Шу-шу-шу-шу...
— Чәкилмә керил!
Јејәчәјәм
Инди сәни
Дири-дири!
— Је, аға, је,
Јемәлидир
Бу довшан!
Нә десән, де,
Демәлидир
Бу довшан!
Түлкү ләлә
Доланды
Чанаварын башына,
Бахды, ләззәтлә бахды

Јејилән гардашына.
Гујругуну булады,
Ағзынын сују ахды,
Додағыны јалады.

ТӘНБӘЛИСТАН

Бир шәһәр вар јер үзүндә:
Адамлары нә чох, нә аз.
Зәһмәт чәкиб ахтармајын,
Хәритәдә о тапылмаз.

Гәрибәдир ады, өзү,
Ешидәндә инанмадым,
Сөзүн дүзү.
Бу нә аддыр:— Тәнбәлистан?!

Гәрибәдир
Бу шәһәрин иш гануну,
Әзбәр билир һамы ону:
«Вер-јејим,
Өрт-јатым,
Көзлә,
Чаным чыхмасын».
Јер үзүнүн тәнбәлләри
Таныјырлар бу шәһәри.
Ким истәсә ора кетмәк,
Тысбағаја минсин кәрәк.

Дејирләр ки...
Көрәндә мат галыр адам.
Күчәләрә төкүлүбдүр
Пүстә, бадам.
Евләринин диварлары —
Ноғул-набат.
Үрәјиндән ширни кечсә,
Јала, гопар, ағзына ат.
Аддымбашы јекә ағач,
Кир алтына, ағзыны ач,
Јавашча де: кәтир, кәтир.

Дојунча је гоғал, фәтир.
Ағачлар вар,
Асылыбдыр будаглардан
Колбасалар, сосискалар
Шәһәрин дүз ортасындан
Көпүклү сүд чајы кечир,
Ким истәсә кедиб ичир.
Јанындача кәзир кабаб,
Сүрү-сүрү, һазыр кабаб.
Вур бәдәнә, је, орда јат,
Раһат-раһат.

Тәнбәлистан шәһәриндә
Нә мәктәб.вар, нә завод вар.
Нә дәрс билир, нә иш билир
Орда галыб, јашајанлар.

Күчәләрдә, һәјәтләрдә
Дүзүлүбдүр гатар-гатар
Чарпајылар

Јејиб-ичиб јоруланлар
Узаг кетмәз, орадача
Кириб јатар.
Тәнбәлистан шәһәринә
Кедән варса, десин бизә,
Она кәрәк
Өзү бојда
Бир тысбаға тапыб верәк.
Кечикмәсин, кетсин ора,
Гајытмасын буралара.
Јесин, јатсын,
Јатсын, јесин,
Һәр күн, һәр күн
Тысбағаја «сағ ол!» десин.
Десин она:
«Вер — јејим,
Өрт-јатым,
Көзлә,
Чаным чыхмасын».

ГАРҒАНЫН МӘКТӘБИНДӘ

Бир күн јығыб
гушлары,
Аз-чоһ охумушлары,
Дил өјрәдирди Гарға.

Кәлмишди
Дәрс алмаға
Билдирчинләр.
Сәрчәләр,
Ханымчалар,
Әрчәләр.

Гарға
Дәрсә башлады,
Јаман башлады.
Сәрчәјә
Димдик вурду,
Белә бујурду:
— Гарр, гарр елә,
Гарр елә!

— Чик, чик.
— Јох, гарр елә!
— Гғачик,
Гғачик-чирик!
Чик-чирик!
Гарғанын
Һирси тутду.
Јенә дә вурду димдик,
Итәләди сәрчәни:
— Говун бу јетимчәни!

Гарғанын мәктәбиндән
Тез говдулар Сәрчәни.
— Көндәрин
Билдирчини!

Билдирчин кәлди,
Баш әјди;
Димдији јерә дәјди.
— Сән, гарр елә,
Гарр — гарр елә!
Билдирчинин нәғмәси
Јајылды һәр тәрәфә.
Нәғмәсини охуду гуш
Үч дәфә:
— Бып-былыт!
Бып-былыт!
— Јох, олмады;
Сән
Тәзәдән
Гарр, гарр елә!
Ағзыны ач,
Баах, белә!
Баах, белә!
— Бып-былыт!
Бып-бы...
Димдикләди
Билдирчини
Ачыглы Гарға;
Ону да говду
Өз мәктәбиндән...

Чағырды габаға
Тутугушуну:
— Гарр елә, көрүм,
Гарр елә!
Тутугушу
Димдијини шаггылдатды,
Ајағыны таппылдатды,
Јумду, ачды,
Ачды, јумду көзләрини,
Тәкрар етди
Гарғанын сөзләрини:
— Гарр елә көрүм,
Гарр елә!
Бу сөзләр

Гарғанын кәлди хошуна,
Тәшәккүр еләди
Тутугушуна.
Үз тутду бүлбүлләрә:
— Охумајын бош јерә,
Билирәм ки,
Бир балача сәсиниз варр,
Һүнәриниз варса, дејин
Гарр, гарр!
— Чик-ки-чиви,
Чиви-чик-ки,
Чик-ки-чиви,
Чиви-чик-ки.
Пырр еләјиб
Учду гушлар, —
Балача гушлар.
Көрпәликдән
Нәғмәсини
Бүлбүл кими
Охумушлар.

Ики гара Долаша
Далаша-далаша
Кәлди ора,
Дәрс алмаға
Гарғадан.
— Кәлмишик,
Аға,
Гар-ға!
— Хош кәлмисиниз,
Сиз, а бала гарғалар,
Гарр! Гарр!
Көрәк галмасын,
Дала гарғалар,
Гарр, гарр!
Долашалар күсдүләр:
— Јох, биз гарға дејилик,
Долашајыг, Долаша!
Һеч «сағ ол» да демәднләр
Гарғаја.

Кетдиләр аша-аша.
Даһа кәлән олмады;
Мәктәбдә
Гарға галды,
Бир дә ту тугушулары;
Онларың бир-бириндән
Чох кәлирди хошлары.

ГАРҒА НИҖӘ ГАРР ЕЛӘЈИР?

Гарға оахды
Габағында дајанмыш
Гушлара —
Сәрчәләрә,
Бүлбүлләрә,
Гарангушлара.
Бахды, бахды,
Күлүмсәди,
Гырылдады,
Өз-өзүнә
Гырылдады:
— Мән һара,
Бунлар һара?
Гушлара бах,
Гушлара!
Һамы ачыб ағзыны
Она бахырды.
Гушларың көзләриндән
Һөрмәт,
Мәһәббәт,
Диггәт јағырды.
Гарға кәлди һәвәсә
Башлады дәрсә:
— Дүнән сәһәр
Балыг чөлдә кәзирди,
Әлиндә көј чамадан,
Ичиндә фил баласы.
Чиккилдәди сәрчәләр
Јавашдан:

— Вај! Вај!
Јалан данышыр,
Јалан, јалан!
Биз билирик,
Чик-чирик!
Гарға дејирди:
— Дүнән ахшам
Дүнән ахшам
Түлкү шири јејирди.
Мәни көрчәк
Горхду түлкү,
Учуб гонду будаға.
Башлады чығырмаға:
— Ға, ға, ға!
Бүлбүлләр дилләндиләр:
— Нә данышыр гағамыз,
Бизим гоча гарғамыз?!
Бүтүн гушлар күлүшдү,
Ағачдан төкүлүшдү
Гарға да гонду јерә.
Көзләри кирдәләнди,
бәрәлди:
— Гарр, гарр!
Јахын кәлиң, јахын,
Јарамазлар!
Мәнә јахшы бахын,
Гарр, гарр!
Говарам сизи,
Ағылсыз гушлар!
Сахламарам
Мәктәбдә һеч биринизи,
Сиз күлүрсүнүз;
Амма мән
Данышырам сизә
Тарихдән:
— Түлкү шириң башыны
кәмирди,
Учуб гонду будаға;
Јалварды мәнә: — Ға, ға!
Апар мәни узаға!

Дүшдү һај-күј;
Гушлардан бири
Чығырды:
— Тез јумсун ағзыны,
Јаланчы аға!..
Сәсини кәсди гарға.
Тутугушу әкилди,
Галан гушлар
Төкүлдү
Гарғаның үстүнә:
Димдиклә һа димдиклә!
Чимдиклә һа чимдиклә!
Гарға истәди гача,
Гарға истәди уча.
Бачармады;
Чығырдыгча «гарр, гарр!»
Јаланчыны
Дөјдүләр о ки вар!
О замандан
Тәк кәзир
Јаланчы гарға;
Ады чыхыб јадындан,
Бу сәс галыб
адындан:
Гарр! Гарр!

ГОНАГЛЫГ

Бир күн Кирпијә
Раст кәлди Чаггал,
Севинди, јаман,
Тутду һал-әһвал:
— Нечәсән, гардаш?
Көрүнмүрсән һеч,
Биз тәрәфләрә
Кәлирсән кеч-кеч.

Сәни һәр дәфә
Ахтарыр көзүм,
Амма сән мәни...
Билирсән өзүн.

Сорушмурсан һеч.
Өлмүшәм, сағам?
Ахы мән сәнә
Арха-дајағам.

Хәбәр вермәјә
Кедирдим сизә.
Сабаһ гонагсан,
Тездән кәл бизә...

Олачаг һөкмән
Охујуб—чалан,
Бир сән, бир дә мән,
Јемәк бол, калан.

Гурбағаны да
Чағырдым гонаг:
Кәлиб бизимчүн
Гурулдајачаг.

Кәлмәсан әкәр,
Күсәчәјәм, һа!
Кәсәчәјәм, бил,
Достлуғу даһа!

Кирпи өзүнү
Итирди тамам:
«Нә вахтдан буна
Гардаш олмушам?»

Достлуг еләмәк
Истәјир јәгин.
Јаха гуртармаг
Чәтиндир, чәтин!»

«Кәләрәм! — деди, —
— Кәләрәм, сағ ол!»

* * *

Гонаглыг иди
Сәһәр мешәдә,
Чаггал яшајан
Хәлвәт кушәдә.

Гонаглығын
Әввәлијди,
Гонаглыг чох
Күлмәлијди.
Һәр кәс бурда
Өз јерини
Билмәлијди...

Гулаг батырды
Зурна сәсиндән,
Чырчырамајла
Ағчаганадын
Зүмзүмәсиндән.

Ағачдәлән дә
Кәлмишди ора.
Чалырды јаман
Думбул, нағара.
Мызылдајырды
Ханәндә милчәк,
Рәгс еләјирди
Торда һөрүмчәк.

Ири нимчәдә
Гојулмушду бал.
Һәрдән бығалты
Күлүрдү Чаггал.
Сүфрәни салан
Ач гарышгалар

Көз-көз еләјиб
Бал јејирдиләр.
Јанашыб һәрдән
Чырчырамаја
— Зурнаны бәркдән
Чал! — дејирдиләр.

Бир аз кәнарда
Јалајырдылар.
Чајнагларыны.
Јерә јапышан
Ајагларыны.
Бахыб мәчлисә
Сајырды Чаггал
Гонагларыны.

Чәкмирди балдан
Көзүнү Милчәк
Чашырды тез-тез
Сөзүнү Милчәк.

Дөзмүрдү Чаггал,
Һирслијди јаман:
— Һаны бәс Кирпи?
Һаны бәс Илан?

Һамыдан габаг
О кәлмәлијди.

Көрүндү Кирпи
Чох күлмәлијди:
Тиканларында
Кәтирмишди пај.
Ағ-ағ алмалар,
Далында, бир тај.

Көрмүрдү Кирпи
Бурнуна гонмуш
Әли низәли
Ағчаганады.

Јекә гарныны
Вериб габаға
Бахырды она —
Ағчаганада
Мат-мат гурбаға.
Бујурду Чаггал
Дамағында бал:
— Башлајын! — деди —
Әзиз гонаглар!
Бахын, сүфрәдә
Һәр чүр јемәк вар.

Чалын, ојнајын,
Данышын, дејин!
Сиз мәним чаным,
Дојунча јејин!

Бу вахт гапыда
Көрүндү Илан.
Сүздү мәчлиси
Тез верди е'лан:
— Кетмишдим чөрәк
Кәтирим сизә...
Нә еләјим ки,
Мәчлисинизә
Кәлдим әлибош

— Хош кәлмисән, хош!
Сөјлә, нә олуб?!
— Чөрәкләри дә,
Чөрәкчини дә,
Хөрәк пајлајан
Хөрәкчини дә
Јејиб...

— Ким јејиб?
— Јејиб кирпиләр.
Һирсләнди Кирпи,
Гызарды бурну:
— Ким дејир буну?
Јаландыр, илан!

Чығырды Чаггал:
— Јалан данышмаз.
Дүз дејир Илан!

Гызышды һамы,
Дүшдү дејишмә.
Башлады дәрһал
Әсил гонаглыг.
Әсил јејишмә.

Гонаглығын
Ортасыјды,
Бурда һәр кәс
Истәјинә
Чатасыјды...

Балын үстүнә
Учанда Милчәк,
Һавада тутду
Ону гурбаға
Маһир овчу тәк,
Өтүрдү дәрһал...
Милчәк нејләсин,
Күнаһкарды бал.
Истәди гачсын
Зур-зур зурначы.

Тора илишди
Бирдән дал гычы.
Һөрүмчәк кәлиб
Башлады рәгсә.
Чырчырамајла
Дурду баш-баша,
Нәфәс-нәфәсә.

Һонра сарыды
Овуну бәрк-бәрк.
Ләззәтлә једи,
Једи һөрүмчәк.

Нағарачы гуш,
Күдүрдү ону,

Јахшы билирди
Ким олдуғуну.

Јахына кэлди,
Бир аз дикэлди,
Димдик вуран тэк
Итди һөрүмчэк.

Мыз-мыз Милчәји,
Агчаганады
Тутуб жемишди
Гур-гур Гурбаға.
Нараһат иди,
Бахырды сола,
Бахырды саға,
Һазырлашырды
Гурулдамаға.

Бирдән көзүнә
Көрүндү Илан.
Өзүнү дартыб
Она бахырды,
Бахырды јаман.

Елә бил ону
Чағырырды: — Кәл!
Кәл, кир ағзыма,
Гарнымда динчәл!

Јазыг Гурбаға
Јахына кэлди,
Илана бирчә
Сөз дејә билди:
— Гур-р!

Иланда иди
Кирпинин көзү:
Јадында иди
Чаггалын сөзү:

— Дүз дејир Илан!
Дүз дејир Илан!

Илан гургуру
Өтүрдүјү вахт
Кирпи дә ону
Јејирди раһат.

Дүшдү икичә
Дамла көз јашы,
Галды сүфрәдә
Иланын башы.

Ағачдәләнә
Әмр етди Чаггал:
— Чал нағарачы,
Ојнајырам, чал!

Ағачдәлән һеј
Нағара вурду,
Ојнады Чаггал,
Өзүнү јорду,
Кәлиб отурду.
Ағачдәләнә
Төкдү ширин дил,
Елә бил ки, о
Һеч Чаггал дејил:

— Билсән нә гәдәр
Көзләмишәм мән.
Ај Ағачдәлән,
Нағара чалан,
Чанымы алан,
Билсән нә гәдәр!
Демирәм сәнә
Бу сөзү һәдәр.

Галдырды Чаггал
Овуну јердән,
Ити дишләри
Ағарды бирдән.

Ағачдәләни
Боғду бир анда...
Кефи көк иди
Сүфрә далындан
Галхыб дуранда.

Гонаглығын
Лап ахыры —
Ухурујду.
Сүфрәдәки
Бал нимчәси
Гуп-гурујду.

Кирпи динмәзчә
Ајаға галхды,
«Достуна» бахды:
— Сағ ол, а Чаггал!
Даһа кедим мән.
Ди саламат гал.

Чаггал кирпинин
Кәсди јолуну,
Сахлады ону:
— Һара кедирсән
Сөзүм вар һәлә,
Тәләсмә белә,
Инди дә, достум,
Нөвбә сәниндир,
Билмирсән мәкәр
Әтин мәнимдир?
Тиканларыны
Галдырды Кирпи,
Јумулду тезчә
Ғынына кирди.

Чох јумалады
Кирпини Чаггал,
Тута билмәди
Ондан һал-әһвал.
Јорулду кетди.
Гонаглығы да
Нағыла дөндү,
Бурада битди.

БОЗ СӘРЧӘЈЛӘ БОЗ СИЧАНЫН ДОСТЛУҒУ

(Халг нағылы)

Бир Сәрчәјлә бир Сичан
Дост олмушдулар јаман.
Көрәнләр данышырды
Онлары н достлуғундан.

Икиси дә боз, кичик,
Икиси дә чив-чи-чик,
Икиси дә мөһрибан,
Горхдуглары — боз пишик.

Охујарды бу сәрчә
Сәһәр-ахшам «чә-чә-чә»
Күләшәрди Сичанла
Олардылар һеч-һечә.

Икиси дә пәһләван,
Икиси дә мөһрибан;
Һәр јердә дејирдиләр
Онлары н достлуғундан.

Бир күн арпа сәпдиләр;
Чүчәрди, галхды көмкөј.
Јетишди, шәрт кәсдиләр:
— Гој мән бичим, сән дә дөј!

Зәми дәрһал бичилди,
Үстүндә анд ичилди;
— Дөјүлсүн, бөләк јары,
Тез долдураг анбары.

Сәрчә — ганадларыјла,
Сичан — ајагларыјла
Арпаны бөлдүләр тән.
Артыг галды бирчә дән.

Сичан деди: — Дән—мәним!

Сәрчә деди: — Јох, мәним!
Арпаны мән бичмишәм;
Зоггулдајыр бәдәним.

Сичан чыхды өзүндән;
— Арпаны дөјмүшәм мән!
Ағрајыр сүмүкләрим.
Мәним... мәнимдир бу дән!

Достлар лап дәјишдиләр,
Бир һәфтә дејишдиләр.
Бөлмәк үчүн бир дәни
Мәһкәмәјә дүшдүләр.
— Ишә ким бахачаг, ким?
— Көрәсэн кимдир һаким?
— Јәгин чох инсафлыдыр.
— Танымырам, нә дејим?!

Һаким — јекә бир ајы,
Әдаләтдә јох тајы.
Бахыр бүтүн ишләрә
Тәмәннасыз — һавајы...

Сәрчә бојнуну бүкдү,
Сичан көз јашы төкдү.
Гулаг асдыгча һаким
Көзүнә јуху чөкдү.

Хорулдады, дајанды,
Дик атылды, ојанды.

Деди: — Кәрәк бахам мән,
Көрәм, нечәдир о дән...
Кедәк вахтым аздыр, аз!
Шикајәт бу чүр олмаз!

Ордан дүшдүләр јола:
Һаким — арабасында,
Боз Сичан гача-гача,
Боз Сәрчә уча-уча.
Тәикнәфәс чатдылар
Арпа јығылан јерә.

Кәлдиләр: кәрәк һаким
Өзү арпаны көрә,
Өзү һөкмүнү верә...

Бәли, арпа нә арпа!
Ағаппаг, ики топа,
Ики галаг — тәпәчик!
Галыбдыр орталыгда
Бирчә дән, бирчә арпа
Әтрафында доланыр,
Чивилдәјир боз Сичан,
Гышгырыр Сәрчә: — Чик-чик
Һеч кери галмыр ондан

Һаким дә бош дурмајыб,
Фикрә кедибдир јаман.
Јумулубдур көзләри
Ајылмајыр јухудан...
Јахын кетмәјир һеч ким:
Диксинәр јохса һаким!

Кечди үч күн, үч кечә,
Јатмадылар бирчә ан
Нә Сичан, нә дә Сәрчә,
Көзләдиләр сәбирсиз
Әдаләтин һөкмүнү.

Унутмаг олармы һеч
Һаким ајылан күнү?..

Иш башланды сәһәрдән
Сәбәбкары бирчә дән!
Ајы көзлүјү тахды,
Тәрс-тәрс Сичана бахды,
Донгулданды Сәрчәјә,
Истәди нәсә дејә.
Динмәди, сусду хејли,
Көзүнә саташды дән,
Дәрһал чыхды өзүндән.

— Мәни јордунуз јаман,
Гојмадыныз динчәлим,

Бир аз өзүмә кәлим.
Чох ағырдыр мәнимчүн
Ешитдијим шикајәт.
Чох дүшүндүм, дашындым.
Белә дејир әдаләт:
Сизинкидир бах бу дән!
Јары бөлүн ону тән!
Будур сизин һаггыныз:
Һәрәнизә јарым дән!
Дејин, разы галдыныз
Мәним әдаләтимдән?!

Чивилдәди боз Сичан,
Сәрчә еләди «чик-чик!»
Ајы чыхаран һөкмүн
Керисини ешитдик:

— Јубанмајын, тез дурун,
Јердә галан арпаны
Арабама долдурун!
Бунлар да мәним һаггым!
Һымм, һымм!..

Ајы төкдү гашгабаг,
Сәрчә ишини билди,
Сичан кери чәкилди,
Әдаләтдә күчә бах!

Бичилиб-дөјүлмүшү
Динмәзчә — сөјләмәзчә
Арабаја јығдылар...
Чик-чик еләди Сәрчә.
Чох разы кетди һаким,
Онун әдаләтиндән
Хәбәр тутмады һеч ким.

Дејирләр ки, о вахтдан
Боз Сәрчәјлә: боз Сичан
Кен гачыр бир-бириндән.
Сәбәбини билмирик —
Достум, нә сәң, нә дә мән.

СЕҢИРЛИ ЧАРХ

Бир чархым вар сеһирли,
Фырланыр сирли-сирли,
Ајлардан ил дүзәлдир,
Салыр һесаба бир-бир.

Чох илләри өтүрдүм,
Бирчәсини көтүрдүм,
Бөлдүм ону дөрд јерә,
Дүшдү фәсилләр јерә.

Биринчиси олду

ЈАЗ

Деди: — Чох јатмаг олмаз!
Күнәш чыхды булуддан,
Палтар кејинди оддан.
Гары, бузу әритди,
Сојуглар көчдү-кетди.
Чағлады шәләләләр,
Дүзә чыхды лаләләр.
Һәвәс кәлди бағлара,
Мешәләрә, дағлара.
Чичәкләди ағачлар,
Балалады турачлар.
Бәзәнди Јаз Бајрамы:
Көзәлләр хонча тутду,
Елләр дәрди унутду.
Тохум сәпдик, чүчәрди,
Тарлалары бечәрдик,
Көјәрди, галхды ләкләр,
Гызарды чијәләкләр.
Кәлди бағлардан нүбар:
Алча, килас, киләнар
Күлә-күлә кетди мај,
Гызылы тахта чыхды

ЈАЈ

— Мәмләкәтдә—деди—мән
Һөкмдарам бу күндән.
Күнәшдәндир гүдрәтим.
Јыға билсәниз әкәр—
Сизиндир вар-дөвләтим.
Нур јағды көјдән јерә,
Гајнадыг бирдән-бирә.
Аран көчдү јајлаға,
Чыхды сүрүләр даға.
Гызылы зәмиләрдән
Анбарлара ахды дән.
Барыны верди бағлар,
Совгат көндәрди дағлар.
Јај өзү тәр төкдү чох,
Бизә:—Динчәлин!—деди.
Дағлара кәлин!—деди.
Чимдик чајда, дәниздә,
Шән күнләр әлимиздә.
Кәздик, јүрүшә чыхдыг,
Гајыданда дарыхдыг.
Јалварырды елә бил
Чајлар, көлләр, дәнизләр.
«Бизләри унутмајын!»—
Дејирди кимсәсизләр.
Тахтындан дүшүрдү Јај.
Чахырды илдырымлар,
Јанырды сылдырымлар,
Бирдән сәрт күләк әсди;
Думан јоллары кәсди,
Һај дүшдү:—Кәлир

ПАЈЫЗ

ҒашҒабағлы, амансыз!
Кәлә-кәлә дејир о:
— Гајғым чохдур, вахтым-аз
Үч ај нәдир мәнимчүн,

Јатсам, һеч кәс ојатмаз.
Кәрәк чыхам дағлара
Сүрүләри ендирәм,
Торпағ јатмағ истәјир,
Кәрәк ону диндирәм.
Әкәчәјим аз дејил,
Тикәчәјим көзләмир...
Пајыз бошбоғаз дејил!
Дедим:
— Рәссамсан ахы,
Өз рәнкләрин, тәбин вар;
Сирләрини ач бизә,
Сәнин өз мәктәбин вар.
Өјрәт:
Нәдир тәбиәт,
Көзәллик вә мәнәббәт?!
Чаваб чыхмады ондан.
Көрдүм чәкилир думан,
Саралыр көј ағачлар,
Көјәрир боз јамачлар,
Пајыз кедишиндәдир,
Һәр кәс өз ишиндәдир.
Сојујурду һавалар,
Ујујурду јувалар,
Јенә думан, јенә чән...
Пајыз сағоллашырды,
Бахырды бизә кендән.

Кәлди буз гылынчлы

ГЫШ

Сач-сағгалы ағармыш.
Пычылдады тез мәнә:
— Көр нә кәтирдим сәнә?
Бахдым: ағарыр һәр јан,
Чајлар донур шахтадан.
Јорған өртүб ағаппағ
Јухуја кетди торпағ.
Ғачың кизләнди гушлар—

Горхудан сојумушлар.
— Һај салдым ушағлара!
— Бахын бу јаған гара!
Чыхарын хизәкләри
Тәпәләрә, дағлара!
Пычылдады Гыш јенә:
— Көрүн нә вердим сәнә!
Олмаса сујум, гарым
Нә едәчәк достларым?!
Нә әкәчәк онда Јаз,
Нә бичәчәк онда Јај,
Де, нә јығачағ Пајыз?!
Дәфтәринә буну јаз!
Сизә гар кәтирмишәм,
Дөвләт, вар кәтирмишәм.
Јандырын очағлары,
Гыздырын ушағлары!

Выјылдады Гыш баба,
Олду бир гарыш, баба,
Ғачыб кизләнди биздән,
Ғар чыхды әлимиздән...

Һәлә дә үшүјүрдүм,
Чох гачдым, чох јүјүрдүм,
Гызышдым, тәрләдим мән.
Кәлиб сәһирли чархы
Јенидән һәрләдим мән.

Чарх доланды, кәлди јаз.
Күлә-күлә; кефи саз.
Шәфәгләрә гошулдум,
Нәғмәли бир гуш олдум,
Учдум, учдум көјләрә,
Јенә гајытдым јерә.

ХОШБӘХТ ИЛ

Бу нағылы ешитмишәм
Ғазахлардан.
Хәбәр верир гәдимләрдән,
узахлардан.
Нечә олуб: илләрә дә
верибләр ад.
Бөлүнүбләр: бири хошбахт,
бири бәдбахт,
бири ширин, бири ачы,
бири дадсыз.
Нағыл дејир: ил ғалмады
о күн адсыз.

Күнләрин бир күнү
Һејванлар јығышды бир јерә-
һәрәси өзүнә
ил сечиб, ад верә.
Мәчлисә кәлмишди
көпәк дә: инәк дә, илан да,
илбиз дә, пәләнк дә, ғабан да.
Кәлмишди ғаплан да, гачан да,
гојун да, дәвә дә, сичан да.

Сөһбәтә башлады тысбаға:
— Биринчи—хошбәхт ил—
киминдир?
Ат деди:—Мәнимдир!
Ит деди:—Мәнимдир!
Гојун да, инәк дә,
Чобан да, пәләнк дә,
дәвә дә дејирди:
Мәнимдир! Мәнимдир!

Дүшдү бәрк бәһсәбәһс араја.
Көрән ким кәләчәк һараја?
Сакитчә дурмушду боз сичан
Мәчлисә бахырды кәнардан.
Дөзмәди, ғарышды сөһбәтә,
Һејванлар мат ғалды
сичанын дедији һикмәтә:

— Көзләжәк сәһәри,
гызарсын дан јери.
Биринчи ким көрсә күнәши,
демәли, хошбәхт ил онундур.
Үмуми разылыг—ганундур...
Һејванлар тутду үз
Күндөгүш тәрәфә—
шәргә—дүз:

Дәвә өз јанында
көрән тәк сичаны
башлады күлмәјә:
— Сән нијә
ојагсан, ај сичан?
Балача бојунла јохса сән
Күнәши тез көрә биләрсән?

Бүзүшдү, динмәди боз сичан,
Горхурду дәвәнин бојундан,
Горхурду паләнkdән, гојундан
Нәдәнсә горхурду о јаман,
Чанына дүшмүшдү вич-вичә.

Әријиб кедирди зил кечә.
Мө'чүзә! Гызарды дан јери,
Ојатды күл үзлү сәһәри.
Чығырды чив-чивлә боз сичан
— Күн чыхды, бахын тез
күнәшә!..

Доғуру ал сәһәр
Кечәјлә күләшә-күләшә.
Нә көзәл јарадыб
Күнәши јарадан!..

Чашмышды һејванлар:
Күнәши көрмүшдү
балача боз сичан
Хошбәхт ил онундур.
Биләчәк инсанлар.
Боз сичан
дәвәнин белинә галхмышды.
күнәшә орадан бахмышды.

ДӘЈИРМАНЧЫ ВӘ КҮЛӘК

Күләк ачмышды чох,
Кәзирди чөрәк.
Дүшмүшдү дүзләрә,
Тәләсирди бәрк.

Чыхды габағына
Көһнә дәјирман.
Чөрәк истәди о
Дәјирманчыдан.

Дәјирманчы деди:
— Кәл, дән үјүдәк.
Арвадым сәнә дә
Биширсин чөрәк.

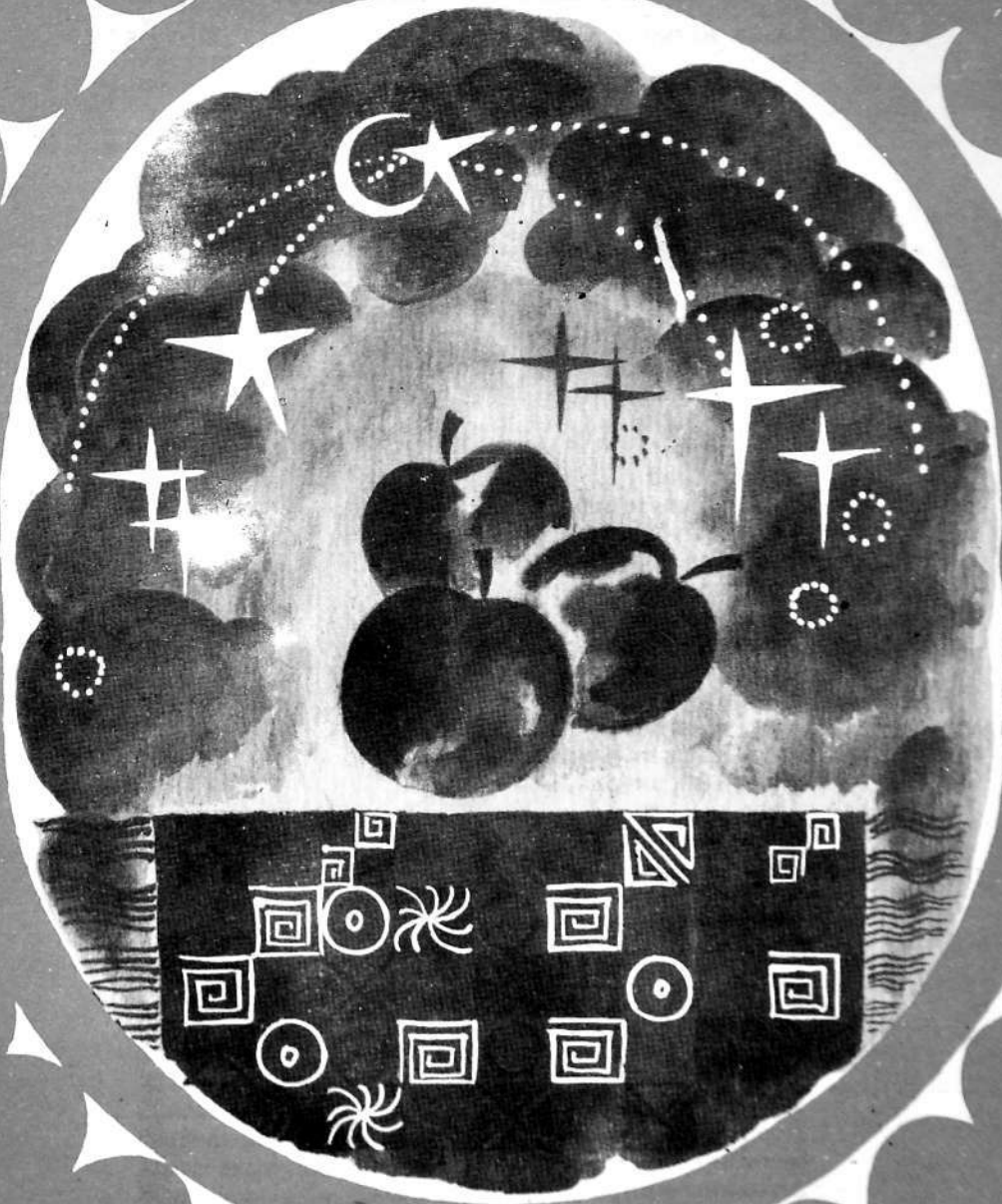
Бир јердә ишләјәк,
Дајанмајаг бош
Сән дә өз күчүнү,
Дәјирмана гош!

Күләк ачыгланды,
Һирсләнди јаман:
Аз галды јериндән
Гопа дәјирман;

Галдырды тозанаг
Совурду уну,
Гәзәбләниб кетди
Көрмәдик ону.

Кечди бир нечә күн
Олуб пешиман
Күләк јел атыны
Гајтарды јолдан..

О вахтдан гуш кими
Ганад кәрәрәк
Гонуб дәјирмана
Ишләјир күләк.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Баба нәғмәси [Һидајәт] 5

БАБАЛАР

Лејла нәнәјә итһаф	13
Дағ	13
Нәнәм сәмәни гојду	14
Ејваз баба	14
Бабалар ат бағышлајыр нәвәләрә	14
Чајын о тајына кечирди нәнә	15
Баба хәстә иди	15
Чөрәк нәдән олур	16
Гоча нәнәмиз	17
Бабам олмаса иди	17
Ө-зү!	18
Чан нәнәм	18
Ај Мәммәд	18
Алты јашым вар	19
Бир күн бир гыз кәлди бизә	19
Нәнәнин, бабанын севмәчәләри	20
Һәр шеј! Һәр шеј!	21
Ај-јај-ја!	21
Тамаша-касыс вә ја карандаш-кағыз	21
Ахтармышдым	21
Көјдән үч алма дүшдү	21
Күнај јатыр	22
Үч јашы вар Күнајын	23
Күнајын ше'рләриндән	23
Дәвәфил	23
Балача санитар	26
Тоғрул јата билмир	28
Тоғрул, Кашшеј вә Ајболит	28
Гоялыбдыр Баһар нәнә	29

НӘНӘЛӘР

Тез кәлин	33
Биринчи нөмрә — «Һансыны чалым?»	33
Икинчи нөмрә — «Каракыз»	34
Үчүнчү нөмрә — Сач-папағ	35
Дөрдүнчү нөмрә — «Бәтјә-у»	36
Бешинчи нөмрә — «Фокус-јокус!»	37
Алтынчы нөмрә — «Манныкаш»	38
Једдинчи нөмрә — Охујур Ајсу Түркан	39
Сәккизинчи нөмрә — «Лајла дем...»	39
Доғгузунчу нөмрә — «Узундәрә»	40
Мәни дә евләндириң	41
Булуд кәлди көј үзүнә	41
Ајазын һәкими	41
Сәиндир	41

Солдат	42
Атлылар	42
Лә-лју	42
Ајсу күсүб	42
Фырфыра	42

НӘВӘЛӘР

Күнәшлә сөһбәт	45
Дешик чораб	45
Өпүшмәклә арасы јох Незринин	46
Балача Назра	46
Балача нәнә	47
Никар	48
Баһар нәнәнин лајласы	49
Таныш олун	49
Мурад, Мурад, Муратино	49
Истәјирәм	50
Клоун	50
Бир тикә чөрәк	50
Нијә ағлады тәнәк	50
Сы:	51
Нијәчик	51
Жалә	52
Күл анасы	53
Әлифба күнү	53
Тәбрик	54
Фе әлифба бајрамында	54
Флејта	55
Файтон	55
Финчан	55
Өтүб-кедир машинлар	55
Бағча-бағ	55

НАҒЫЛЛАР

Тоғрул бабанын нағыл ағачы	59
Сәјаһәт	72
Күсдү-барышды Мәрчан	82
Тук-тук, так-так	88
Пишик вә сәрчә	91
Довшан, түлкү, чанавар	92
Тәнбәлистан	95
Гарғаңын мәктәбиндә	96
Гарға нијә гарр еләјир	98
Гонаглыг	99
Боз сәрчәјлә боз сичанын достлуғу	103
Сәһирли чарх	105
Хошбәхт ил	107
Дәјирманчы вә күләк	108

Наширијатын директору *Э. Т. Әлијев*.
Мәтбәәнин директору *С. Әһмәдзаде*.

Рәссамы *И. Гулијев*.
Бәдин редактору *Ф. Әфәнди*.
Техники редактору *Л. Гарәјева*.
Корректору *Р. Дадашова*.

ИБ № 2994

Дәғылмаға верилмиш 22.11.90. Чапа имзаланмиш
14.08.91. Қағыз форматы 70×90 1/16. Офсет қағыз.
Офсет үсулу илә. Шәрти ч/в 8,19. Учот нәшр в. 9,61.
Тиражы 2000. Сифариш № 545. Мүгавилә гијмәти илә.

Азәрбајчан Республикасы Мәтбуат вә Информасија
назирлији.

«Кәпчлик» нәшријаты Бақы, һүсү *Һачыјев* күчәси. 4
1-нә-ли китаб мәтбәәси. Бақы, Әли *Бајрамов* күч. 3